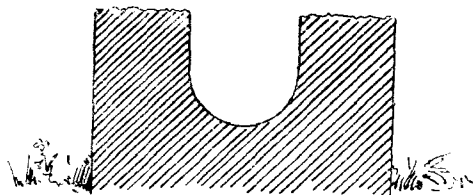

POVJESNO-TOPOGRAFSKE CRTICE O BIOGRADSKOM PRIMORJU.

Biogradsko primorje u Dalmaciji za najstarijeg povjesnog doba rimsko-liburnijskog dosta se slabo ističe. Po svoj je prilici uz primorsku rimsku cestu opstojalo samo nekoliko omanjih nastavenih točaka, koje su bile cestama vezane sa gradovima Nadinom, Blandonom (Trojangrad) i Asserijom (Podgrade). Najvažnije primorsko pristanište u to davno doba bila je luka kod današnjeg sela Pakoššana. Od te je luke vodila u Asseriju (Podgrade) cesta, kojoj se tragovi vide na Crnoj gori na istočnoj strani vranskog jezera. Stara cesta spaja i Filipjakov sa Trojangradom (Stabanj), gdje je valjda stojao liburnsko-rimski grad Blandona. Nadin je bio vezan sa sukošanskom dragom. Važnija je cesta bila ona, što po hrptu primorske kose ili po istočnom joj obronku još danas kao jahaći put teče od Babinduba sve do Zlosela. Isprave srednjega vijeka te ceste češće spominju (via carri), a na nje se odnosi i jedan miljokaz u Bibinju, koji javlja, da se je jedua od tih cesta gradila ili popravljala za cara Julijana Odmetnika (361.—363. po Kr.)¹ Glavna rimska cesta u starohrvatskoj županiji Sidragi još se sada na više mijesta vidi. Ona ide od Zadra na Nadin (Nedinum), Trojangrad (Blandona) i Raslinu kod Zatona (Arausa).²

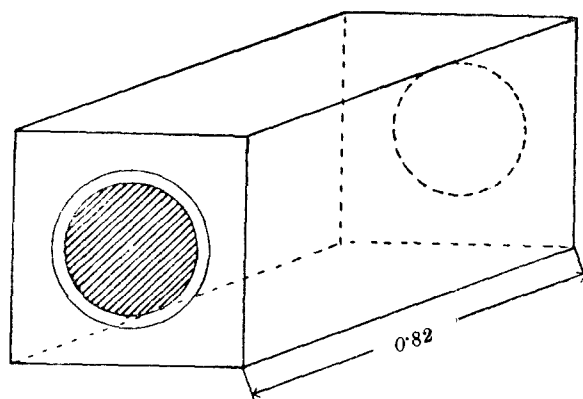
Najvažniji rimski spomenik u županiji Sidrazi je monumentalni vodovod od vrele Bibe iznad Vrane preko vranskoga blata i prve primorske kose u Zadar. Podrtine se ovog vodovoda vide još gdje gdje n. pr. kod Vrane, u uskoj drazi kod zablacanske crkvice, zatim na hrptu prve primorske kose među Pručanikom i Debelom glavicom, odakle skoro neprekidno teče na biogradsku opatiju, Filipjakov, Turanj, bibinjsko polje, zadarsko polje i uz pokrajinsku cestu do ogranka, što iza Kotlarove krčme vodi u Arbanase. Narod nazivlje ove podrtine „Vilinski zid“.

Sl. 1. Zidan žlijeb rimskog zadarskog vodovoda.

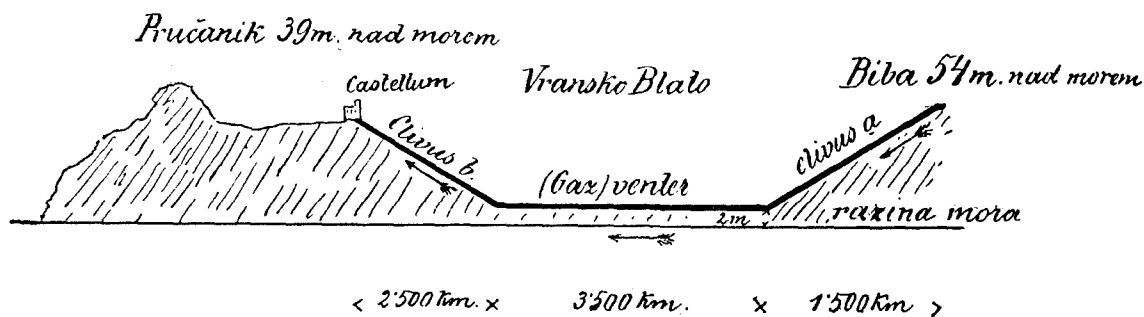
Sa tehničkog gledišta ovaj je vodovod veoma zanimiv. Drugi dio, od Pručanika do Zadra zidani je žlijeb, 0.58 m. širok, u 1.58 m. debelom zidu, što odgovara rimskom mjerilu od 2 i 5/2 stopa (Sl. 1.). Zid je sad viši sad niži, kako zahtijeva elevacija tla, gdje gdje s koritom razi zemlje, a gdje gdje do 3 m. visok. Najbolje je

žlijeb sačuvan uz cestu među zadarskim grobljem i Arbanasima, a kod Bošana, kako je zid gotovo razi zemlje, žlijeb je skoro cjelovit. Prvi dio vodovoda od vrela Bibe do Pručanika građen je na sifon sa kamenim cijevima, koje počivahu na niskom zidanom podgratku. Tragovi tomu podgratku dobro se vide spram vranskog blata. Južno od današnje ceste preko vranskog blata vidi se na tlu nadignuta crta, nazvana „Gaz“, preko kojeg Vranjani za plime najrade pregazuju, da skrate put. To je jedini čvrsti gaz preko blata, a samo stopu od njega, ma na koju stranu, već je propast. Pri gradnji vranske ceste god. 1876. s jedne točke gaza izvađena su dva komada kamenih cijevi¹, od kojih jedna bje prenešena u Biograd, a druga ostade na mostu posred vranskog blata.

Sl. 2. Kamena cijev rimskog zadarskog vodovoda.

Taj komad od bijelog tesanca dug je 0.82 m.; pobočne četiri stranice su mu jednako visoke 0.60 m. Okrugli otvor ima u promjeru 0.35 m., te s jedne strane okružuje ga udubak 0.05 m. širok, a s druge odignut rub 0.04 m. širok.

Sl. 3. Skica rimskog zadarskog vodovoda od Bibe do Pručanika.

(Sl. 2.). Tako je jedna cijev u drugu bila hermetično pričvršćena. Slične cijevi vide se i u Vranskoj gradini, gdje su upotrebljene kao gradivo, kao okna do vrata ili kao cijevi za otok kišnice.

¹ Pismo D. Alačevića, rujna 1878. Dosele se mislilo da ovaj vodovod počima na Krki, ali zaslužni za presušenje vranskog blata savj. Tamino, pri izvidima g. 1885. je konstatovao, da vodovod ne prelazi Pakoštane na jugu, te je otkrio, da gaz preko blata nije drugo nego podgradak vodovoda. Da se je otkrio pravi

tečaj vodovoda mnogo su doprinijeli gospoda vranski knezovi Ugo i Huberto, kao i gosp. savj. Alačević. Nadat se je, da će to otkriće imati i praktičnog uspjeha, te će opet obnovljeni rimski vodovod Zadar providati vranskom vrelicom. Sr. Alačević, L'antichissimo acquedotto di Zara, Bull. dalm. Suppl. 1898.

Rimljani su obično vodovode gradili sa postepeno opadajućom penden- cijom, premošćujući u tu svrhu uske doline s vodovodima ili obilazeći ih. Kada se prostrana dolina nikako nije mogla mimoći, upotrebili bi sustav na sifon. U tom bi se slučaju olovnim ili glinenim cijevima tok nizbrdice (*clivus*) sveo u dno doline, te što duljom vodoravnom niskom substrukcijom (*venter*) potjerao na vršak protivne uzbrdice. Na najvišim točkama stajahu shraništa (*castella*), obično u razmaku od 4,000 stopa¹. U vranskoj dolini prvi *clivus* predstavlja crta od vrela Bibe do razine blata; odatle slijedi *venter* do Zablaća, a od Zablaća se nadiže suprotni *clivus* do Pručanika. (Sl. 3.) Tu je prestajao sustav sa zatvo- renom cijevi, te započimao zidani otvoreni žlijeb sve do Zadra.

Od ovog monumentalnog vodovoda, koji je prolazio biogradskim primorjem, odvajali su se olovnim cijevima ogranci. Takovih se cijevi češće našlo, ali su ih seljaci pretopili. Stalno je, da su imale olovne ogranke Bošana kod Biograda i neko selište među Zablaćem i Bukčinom.

Drugih rimskih spomenika u biogradskom primorju dosele se je malo otkrilo, i to u Pakoštanama, Zablaću i Bibinju. Na tim se točkama u novije vri- jeme otkrilo grobova i novaca iz predhrvatskog doba.

U srednjem se vijeku biogradsko primorje stalo bolje isticati, od kako je zasnovan grad Biograd, po kojemu je primorje i ime dobilo. U doba hrvatske dinastije biogradsko je primorje pripadalo županiji Sidragi, što je sa ostalim župa- nijama kopnene Dalmacije sačinjavala primorsku banovinu. Osim isprava, koje se odnose na pojedina mjesta u županiji Sidragi, najbolje nas o opsegu županije izvješćuju izvori o jurisdikcionalnom području biskupija ninske i biogradsko- skradinske. Spljetski sabor g. 1185. odredio je rečenim biskupijama područje na podlozi granica starih hrvatskih županija Sidrage i Luke: *Scardonensis episcopus habeat: Scardonam, Breber, Belgrad cum tota Sidraga. Nonensis episcopus habeat has parochias: Nonam, totam Lucam et medietatem Lice.*² Te su se granice sačuvale u svojoj cjelini i kašnje, tako da se po ispravama, odnosećim se na područje ninske i bio- gradsko-skradinske biskupije, mogu točno označiti granice obiju područja.³ Na sjevernoj granici skradinske biskupije bijahu slijedeće župe: Petrina (Bibinje),

¹ Vitruvius, De architectura, VII. 6.

² Tekst o tomu saboru od 1. svibnja 1185. kod Lučića, De regno Dalm. et Croatiae, knj. III. pogl. 13. i Farlata, Illyricum sacrum III. 213—214. (a odatle u poznije zbor- nike i u Kukuljevićev Codex dipl. II., 132.) iskrivljen je od prepisača u najbitnijoj točki. Ispravnije je prepisan u bilješci XVII. vijeka, gdje je naznačeno: „Extractum ex libro existente in cancellaria archi- episcopali Spalati, cui titulus: Jus metropoliticum ecclesiae spalaten- sis, p. 12“.

³ Od tih isprava dvije kod Farlata n. d. IV. 21; 2 25; druge dvije neobjelodanjeni su

hrvatski i talijanski popis župa ninske bisku- pije 1449. godine pod naslovom: „Syllabus villarum quarumdam, oppidorum, terrarumque existentium in dioe- cesi Nonensi, ex authentico existenti apud capitulum Nonense. — Sella i Bannovine ke su pod Nischoy Dar- xau“, u zborniku isprava ninske biskupije (Liber Rubeus) 1675. godine, biskupa Fr. de Grassis, Monumenta eccl. Nonensis, br. 14, str. 91—4. Druge isprave odnose se na župe nadinskog područja, pripojene nadžupskoj nadarbini u Bribiru 1519—20. godine, u c. kr. namj. arhivu u Zadru, Atti del conte di Zara P. Marcello, I. fo. 193, 129.

Sv. Martin-Kozmane (Sukošan), Gorica, Jelšane (Jošane), Klokočina i Nadin. Ovima odgovarahu pogranične ninske župe: Stupnik mali (Mostar kod Zemunika), Prkos i Starožane (Smilčić), te Drače (kod Smilčića) i Trnovica (Trnovac s crkvom sv. Mihovila u Biljanima). Na istočnoj granici skradinske župe bijahu: Veterniči, Lišane tinjske, Tinj, Jagodnje, Pristeg, Radošinovac, Banjevci, te su se doticale sa ninskim župama: Praskvić (Korlat), Rastević, Polača tinjska, Kličevac, Šopot, Miranje, Ceranje, Budak, Vukšić, Kašić, Velestvo (Velim) i Hrnevac. Po tomu je županiju Sidragu od županije Luke rastavljala crta na sjeveru od Gasenice (Bibinje) na Babindub, te od Babinduba na Nadin, na istoku crta od Nadina niz vransko pogorje (Petrim) do Velima. Južnu granicu bilježe Kašić i Hrnevac, koji pripadahu županiji Luci, te Zlosela skradinskog područja. U područje sidraške županije pripadalo je još i susjedno otočje Pašman i Vrgada s okolišnim ostrvima.

Županija Sidraga se je dijelila u više podžupanija, a svaka podžupanija u više brastva (generationes). U mletačkim ispravama nazivlju se brastva „posobe“, a više posoba na okupu liga ili zbor, t. j. isto što podžupanija.

U Sidrazi kao i u drugim županijama zemljište je bilo razdijeljeno među plemenite ljude slobodnjake i na krunske posjede (territorium regale, terrae regales). Ovoj uredbi možemo naći izrična traga u ispravama iz doba hrvatske dinastije i kašnje sve do turskog gospodstva.

Dok najstarija uspomena o sidraškoj županiji siže u deseti vijek, poznata su nam četiri župana sidraška u razdoblju 1059—1080 i jedan dvanajstoga vijeka.¹ Župani su stolovali još dvanajstoga vijeka u Tinju kod crkve sv. Ivana; to je Sidraga u užem smislu, po kojoj se prozvala čitava županija.² Poznata su nam dva podžupana u Sidrazi: Krukona, podžupan Miranja i Dražen, podžupan Blata, t. j. današnje vranske blatine na sjever vranskom jezeru.³ Isto tako, sudeći po topografskoj diobi, sijelo podžupana mora da je bilo jošte u Vrani, Gorici, u Kozmanima (Tokinia), Zablaću i Nadinu. Otoci imadahu po jednu tvrdu, te su bili pod upravom gradščika ili kaštelana, od kojih se spominje jedanajstoga vijeka kaštelan Tkona.⁴ I Nadin kao tvrda mora da je imao kaštelana.⁵ Sam grad Biograd bijaše izuzet iz županijskoga područja, te je sa svojim kotarom potpadao vlasti gradskog priora.

Dosta se krunskih posjeda spominje u opsegu županije Sidrage, a i nekoliko krunskih dvorova, koji bijahu središtem rečenih posjeda. U ispravama iz doba hrvatske dinastije se osobito ističu Vrana, Tinj, Rogovo, Tukljača i Gorica, a još neistražene leže po području sidraške županije ruševine i drugih dvorova, kojih isprave ne spominju.

Hrvatski kraljevi u drugoj polovici XI. vijeka darovaše neke krunske posjede sa dvorovima crkvenjacima. Tako Vrana postade maticom viteških redova

¹ Sr. Rački, Doc. kazalo 513: Kukuljević, Cod. dipl. II. 90.

² Sr. Kukuljević, Cod. dipl. II. 60, 67, 68, 90, 93, 124, 143, 172, 191.

³ Sr. Rački, Doc. 54. 110, 162—4, 166, 172—3.

⁴ Sr. Rački, Doc. 174.

⁵ U rogovskoj ispravi 1070—8. godine spominje se kaštelan Mihovil, u čijem području da su Kamenjane, Vukići i Trejčići, očevidno nadinskog područja, jer su rečena pomješća bila na sjeveroistočnom kraju Sidrage oko Nadina.

Templara, pa Ivanovaca u hrvatsko-ugarskoj državi, a Rogovo i Tkon srediština valjda najbogatije starohrvatske benediktinske opatije. Ni tursko gospodstvo nije sasvim uništilo ovih starodavnih kulturnih matica; u XVII. vijeku negdanji vranski priorat bijaše jedan od najbogatijih državnih lena bosanske beglerbegovine. Zatorna mletačka strategija ih ubatalila, a francuska vladavina dijelom dokinula.

Ima više dokaza, da su hrvatske vladalačke porodice u drugoj polovici XI. vijeka boravile u županiji Sidragi. Za kralja Zvonimira je vjerojatno, da je bio u Biogradu, gdje je njegov učitelj Šestak dao pokriti crkvu sv. Ivana Evanđeliste (1059.—1076.), a kralj ga zato obdario posjedom Kauka kod Biograda.¹ Nije nemoguće, da je u Biogradu boravila i Zvonimirova obitelj. Poznata ličnost od Zvonimirove rodbine jest ujak mu Streza ili Strezata,² koji bijaše oženio kćer Ruže iz Tkona.³ Zvonimirova majka bijaše po tom Strezova sestra. Ove rodbinske sveze navode nas na pomisao, da su Zvonimirovi roditelji boravili u Biogradu ili u neposrednoj blizini. Poznato je, da je kralj Zvonimir ishodio od pape Grgura VII., te je godine 1076. zasnovao stalnu nuncijaturu kod hrvatskoga kraljevskoga dvora. Stolica nuncija bijaše u krunskom dvoru Vrani. Po tom se smije zaključiti, da je i vladar s dvorom svojim navadno boravio blizu Vrane, svakako u Sidrazi ili obližnjoj Luki, i to najprije u Biogradu i Ostrovici. To nam potvrđuju još dvije činjenice.

Kralj Zvonimir je udao svoju šepavu kćer za Lapčanina Radula Vinihu (Vojnića), te mu u prčiju dao grad Karin. Odatle potiču velmože Karinjanci i Lapčani⁴, kojima prvobitno ime žive u Viništu na jugoistok od Karina. Po jednom napisu XIV. vijeka po prilici, kralj Zvonimir je u Ostrovici zasnovao neku zadušbinu, rek bi za svoje pokojnike,⁵ te je tu valjda opstojala Zvonimirova obiteljska grobnica. Po tom je vjerojatno, da navadno boravište Zvonimirove obitelji i vladarskoga dvora za njegova vladanja bijaše Biograd, a iz Ostrovice najprije da su potekli njegovi pređi.

U XII. je vijeku županija Sidraga rastrgana na razne strane. Razorenjem Biograda (g. 1125.) Mlečići otrgoše najprije otoke i biogradsko primorje, pripojivši ih Zadru. Nu to nije za dugo potrajalo. Dok su otoci ostali uz Zadar, biogradsko se primorje opet povratilo k županiji matici; po potvrđnici kralja Stjepana III. 1166. godine, Rogovo i Vrbica bijahu u hrvatskom području.⁶ U drugoj polovici istoga vijeka Vrana je postala maticom vitezova Templara, te malo po malo u njihovo područje potpade svakolika južna Sidraga. Cetinski knez Domaldo, obnovitelj od Mlečića g. 1204. razorenog Zadra, bijaše neko vrijeme u jednom dijelu

¹ Sr. Rački, Doc. 145—6; Ljubić, Policorion 38.

² Rački, Doc. 132. Na rogovskoj kupoprodaji zemlje u Pisačanima kod Kamenjana (Škabrnje) u sjevernoj Sidrazi stoji: „Testibus his: Stressina Berberistich et quinque suis militibus, et Streisata, Svinimiri regis auunculo“. N. m. 172; Ljubić, Policorion 10

³ Rogovska isprava 1570.—78. godine: „Rosa

quedam. socrus Streizii uendidit eidem monasterio terram in ibi (sub monte sanctorum Cosme et Damiani) pro XV. romanatis, et hoc sub tempore abbatis P(etri)“. Rački Doc. 170; Ljubić, Policorion, 17.

⁴ Rački, Doc. 146; Bull. dahn. V. 39. i dalje.

⁵ Sr. fotografični snimak napisa u Starohrv. prosvj. III. br. 1.

⁶ Sr. Kukuljević, Čod. dipl. II. 71.

sidraškoga primorja gospodarom, naime u predjelu, „što se od Krke spušta k moru do Zadra“. Kad je kralj Andrija izdaje radi Domalda lišio toga posjeda i darovao ga Grguru i Stjepanu bribirskim knezovima, Domaldo plaćeničkom vojskom nemilo orobi svoju staru gospoštiju, ali g. 1222., svladan od Šubića, morade uzmaći. Dok su se Šubići tako domogli sjevernog dijela biogradskog primorja, biogradski gradski kotar pripade vranskim Božjacima, te je njima u prilog izdao kraljevinski sud g. 1229. osudu protiv rogovske opatije, priznav im posjed zemljišta nekadanjeg kraljevskog grada Biograda.¹ Predjel, koji pripadaše prije Domaldu, a zatim Šubićima, mora da je bio sjeverno biogradsko primorje od Bibinja do Filipjakova, pak zaleđe mu sa tinjskim područjem.

Uz Zadar ostade Nadin sa sjevernim dijelom Sidrage, a kralj Koloman i brat mu Bela IV. ustupiše Zadru još i srednji dio sidraškoga zemljišta na zapad od nadinskog blata do Rogova. Tako je g. 1242. zasječena granica među zadarskim kotarom i Sidragom crtom od Nadina do Rogova i Filipjakova, te od Nadina na sv. Martin u Pridrazi, a odatle na karinsko ždrijelo Ribnicu.² Tu su granicu kašnje, 13.—27. godine,³ odobrili i knezovi bribirski Šubići, koji druge polovine trinajstoga vijeka pripojiše srednju i južnu Sidragu hrvatskoj primorskoj banovini, kojoj su oni nasljedno gospodovali do g. 1347. Rogovo je još g. 1342. u zadarsko-mletačkom području,⁴ te je južna granica zadarskog kotara, kako je g. 1242. ustanovljena, ostala sve do g. 1349., kad je knez Grgur, zapovjednik ostrovičke kaštelanije, zasegao svojim područjem do Rogova. Mlečići upriješe svim silama, da spase svoja prava na Rogovo,⁵ nu poraženi g. 1358. ostaviše Dalmaciju i Zadar. Ne znamo, je li sjeverna Sidraga sada otrgnuta od zadarskog kotara, te opet pripojena primorskoj banovini. Za borba među Vladislavom Napuljskim i Sigismundom vranski priori posvojiše jedan dio rogovskog teritorija i tako je ostalo do 1409. godine, kadno poznatim ugovorom pripade Mlečićima primorska Dalmacija, a s njom i Sidraga. Sidraga je tada raskomadana na tri česti: kaštelanije Nadin i Vranu, te biogradsko primorje, koje bi utjelovljeno zadarskom kotaru.⁶ Turci su stali provaljivati u Sidragu počam od g. 1468., te su doprli do mora; biogradsko je primorje postradalo nešto prije g. 1492., pa 1499,⁷ nu granice ostadoše pri starom. Tek kad je Vrana g. 1538. pala u turske ruke, Nadin i biogradsko primorje postadoše pograničjem protiv Turaka. Ciparskim ratom g. 1570. izgubiše Mlečići i Nadin, te tako ostade uz Zadar samo biogradsko primorje. Kad je kandijskim ratom g. 1648. sva Sidraga opet došla pod Mlečiće biogradsko primorje ostade i nadalje uz Zadar, te je sve do naših vremena bilo čest zadarskog kotara.

¹ Sr. Parlati, *Illyr. sacr.* III, 258.

² Kukuljević, *Regesta saeculi XIII.*; *Starine* XXIV. 213; Ljubić *Pol.* 21. i 25.

³ Ljubić, *Listine*, I, 348.

⁴ Sr. Ljubić, *Listine* III, 243—8.

⁵ Ljubić, n. mj. str. 165.

⁶ Pri vranskoj kaštelaniji ostade onaj dio rogovskog teritorija, što ga bijahu posvojili

vranski priori, te na zahtjev zadarske općine, da se taj dio povrati rogovskom opatu, mletačko starovijeće odgovori 5. IX. 1409, da će pitanje riješiti, čim dobije o tom izvještaj Ljubić, *Listine* VI, 10.

⁷ Glavićev *Ljetopis*, *Arkiv* IV, 39; Klementovićev *Ljetopis* n. mj. 34, Sanuto, *Arkiv* V. 47 i dalje.

Tursko-mletačka granica tekla je između g. 1575. i 1683. od Babinduba do Pakoššana po hrptu prve primorske kose, slijedeći tečaj starinske ceste, te je dospijevala na morsku obalu do Ujičke.¹

Prema mijenjaju političkih granica potpadala bi sidraška županija pod razne biskupije. Do g. 1125. spadala je pod biogradskoga biskupa, ali kada je biskupska stolica prenešena u Skradin, došlo je do razmirica radi granica Sidrage Spljetski je sabor zato g. 1185. dodijelio čitavu županiju Sidragu s biogradskim primorjem skradinskoj biskupiji, dok je sidraško otočje ostalo uz zadarsku dijecezu. Kad je sjeverna Sidraga bila otcijepljena od primorske banovine i pripojena zadarskom kotaru (1242—1327.), mimo saborske odluke 1185. godine, podvrže je zadarski nadbiskup svojem području. To nam dokazuje prošnja zadarskoga arciđakona Dimitra Matafarića g. 1344., u kojoj se izrično veli, da Rogovo sa pripadajućim selima potpada zadarskoj dijecezi, te je on pobirao u to ime desetinu,² kao i to, da se rogovska opatija u katedralnim rimskim zapisnicima broji u zadarsko crkveno područje.³ Iz jedne rogovske isprave od g. 1325. slijedi, da je Vrbica dijelomice potpadala u zadarsko a dijelomice u skradinsko dijecezansko područje.⁴ Ostale česti županije Sidrage spadale su pod tinjskog nadpopa, koji je priznavao jurisdikciju skradinskog biskupa.⁵

Tako je sjeverna Sidraga bespravno otrgnuta od skradinske biskupije ostala do početka XV. vijeka, kad je skradinski biskup podigao pravdu protiv zadarskog nadbiskupa radi posvojenja župa Petrinjevac (na sjeveristok Bibinju), Kozmane (Sv. Martin nad Sukošanom), Podvrsje (Vrčevo), Tustica, Vrbica Loševica (kod Rogova), Sikovo, Bubnjane, Gorica i Galovac, te ih vjerojatno g. 1401. i dobio.⁶ Međutim je Nadin sa svojim područjem ostao u skradinskom području, te nije nigda spadao pod zadarsku crkvenu jurisdikciju,⁷ te je po tom stalno, da su zadarskoj nadbiskupiji od g. 1185.—1401. potpadale samo sjeverne

¹ C. kr. namj. arhiv u Zadru; „Strumento dei confini del vecchio Aquisto in Dalmazia stabiliti in seguito alla pace di Candia dell' a. 1669., scritto nella campagna di Cossich appresso, sotto li ultimi della luna di Gemazilaril l'anno 1082., cioè 30. ottobre 1671.“ Ova granica je, što se biogradskoga primorja tiče, skoro nepromijenjena granica 1575. godine, kako se vidi po atlasima Camucija i Coronellija.

² Prošnja zadarskoga arciđakona Dimitra Matafarića na papu Klementa VI. uslišana 22./IX. 1344. Vatik. arhiv, Regest izv. Clem. VI. Suppl. An. III. P. II, f. 17.

³ „Taxa abbatiarum etc.“ rukopis XVII. vijeka, po izvorniku XV. vijeka, u knjižnici Corsini u Rimu, 377 (41. D. 14), fo. 52: Jadrensis dioecesis: — Cosme et Damiani Ordinis S. Benedicti, fl. XXXIII./-H.“

⁴ Rogovski arhiv.

⁵ Isprava 1289. godine 15.V., kojom „Bobane archipresbiter de Sidraga Scardonensis dioecesis“ sklapa zajam. Izv. regent. Creste de Jarallo, str. 80, u starom notarskom arhivu pokr. sudišta u Zadru.

⁶ Farlati IV, 21. Imena su župa iskvarena. Samo „Nadpogravie“ je neizvjesno, jer se na Podgrađe kod Benkoveca ne može ni misliti. To je nepoznat još predjel biogradskoga primorja, možda Nadpodvrsje ispod Vrčeva.

⁷ Po ispravama 1519. i 1520. godine župe: Nadin, Jelšane veliko i malo s crkvom sv. Jakova (Jošane), Veterniči, Kokočina i Lišane bijahu pripojene nadarbinu nadpopa bribirskoga. Sr. C. kr. namj. arhiv, Alti dell conte P. Marcello, I, f. 129, 193. Po Rajmundovom izvještaju oko 1530. godine jedan dio nadinske kaštelanije bijaše još sveder pod skradinskom biskupijom, a drugi pod ninskom; kod Farlata IV, 225.

primorske župe biogradskog područja, Jesenice s Bibinjama, Sukošan i područje rogovske opatije (Tkon, Rogovo i sv. Filip i Jakov).

Tako je granica od Filipjakova na Rogovo, te odatle na Sukošan i Bibinje rastavljala skradinsku od zadarske biskupije, dok nisu iza ciparskog rata (1573.) Turci zaposjeli Sidragu. Kad je g. 1522. Skradin pao u turske ruke, biskupija se je rasula, jer su skradinski biskupi od sele boravili u tuđini. Ipak susretamo tragova redovitoj hijerarhiji. Oko godine 1619. poginuo je u tinjskoj palači župnik mirski.¹ U oči kandijskoga rata župnikovao je u Gorici pop Stjepan Sorić, proslavljeni buditelj i vojvoda naroda protiv Turaka. Nije izvjesno je li skradinski biskup još uvijek vršio jurisdikciju nad tim krajevima ili susjedni ninski biskup ili zadarski nadbiskup. Svakako, kada su Turci g. 1683. protjerani iz Dalmacije, skradinska biskupija osta stegnuta na sam skradinski okoliš, te je svakolika Sidraga potpala pod zadarsku dijecezu.²

U biogradskom primorju, kao i po čitavoj Sidrazi od vjkada je bila u porabi rimska služba božja na staroslavenskom jeziku, kao što u čitavoj Dalmaciji. U tom obziru klasično je svjedočanstvo zadarskoga nadbiskupa Mucija Calina od god. 1563.³, za koga već sjeverni dio biogradskoga primorja potpadaše pod crkveno područje zadarsko, kao i ono zadarskoga nadbiskupa i opata komendatora rogovskoga Mate Karamana g. 1744, pod čijom vlašću bijaše već čitava Sidraga i biogradsko primorje.⁴ Kod svećenstva u Sidrazi je bilo u porabi glagolsko pismo, te su se njim vodile župne matice i pisali napisi po crkvama.

Opći povjesni pregled županije, Sidrage zaključit nam je odgovorom na upit, što se nameće svakomu, koji prođe ma i letimice slikovitim biogradskim primorjem ili prebire stare uspomene ovog doista negda krasnog, a sada zanemarenog kraja. Kojim li je povjesnim postupkom ta slavna, rodovita i bogata Sidraga spala na močvarno i grozničavo vransko polje i gole krševite vrleti?

Po računima rogovske opatije, Sidraga je cvala sve do ciparskoga rata, a brzo se je oporavila i od posljedica toga rata, jer se i sami Turci svojski zauzeše, da obnove i unaprede gospodarstvene pothvate. To je najviše zasluga vranskih zaima Durakbegovića, koji po svjedočanstvu samoga mletačkoga generala L. Foscola, bijahu vransko polje pretvorili u bašću, a samu Vranu u mali Eden.

¹ C. kr. namj. arhiv u Zadru, odsjek Ugovori o miru, fo. 9, br. 5, str. 43. Doba se razabire po drugom iscrpku o Milošu Županoviću, 23-II. 1618, str. 15.

² Sr. Farlati IV. 10.

³ Rukopisni zbornik druge polovine XVI. vijeka, 1896. godine na prodaji kod Schönfeldove knjižare u Zadru: „Lettere CCXXXV. scritte de Trento dalli 3. ottobre 1561. fino alli 6. di dicembre 1563. a Roma al Cardinale Luigi Cornaro Camerlengo da Monsignor Muzio Calino Gentilomo Bresciano Arcivescovo di Zara f. 172.

⁴ „Nelle diocesi di Zara, e nelle tre suffraganee d'Arbe, Ossero e Veglia, tutti (župnici) sono Illyrici, toltene le Catedrali, e le due Collegiate di Pago e di Cherso. Vi sono pure otto conventi del terzo Ordine“. — Identità della lingua letterale slava e necessità di conservarla nei libri sacri. Considerazioni, che si umiliano alla Santità di Nostro Signore PP. Benedetto XIV. da Matteo Caraman Arcivescovo di Zara... 1754; Ginzel Geschichte der Slavenapostel, II. izd. str. 168.

Za Sidragu je kobna bila druga polovina XVII. vijeka. Kad je god. 1648. general L. Foscolo protjerao Turke iz Sidrage, prva mu je briga bila, da lagumom i topovima poruši sve gradove i utvrde Tako je Nadin, Tinj, Vrana i Vrčevo pretvorio u gomilu ruševina. Kao razlog tomu postupku navodi, da treba odijeliti mletački posjed od turske granice pustim krajem od 25 milja širine, te provalama i pustošenjem turskog pograničja prisiliti Turke, da miruju.¹ Tu su osnovu, upropašćujući kopnenu Dalmaciju za uvijek, izvodili sami Kotarci, predvođeni od svojih srdara i harambaša, te je mletačka vlada ona krvava hajdukovanja, što ih slavi narodna pjesma, nagrađivala baškotom, viteštvom i mirovinama. Generalni providur P. Valier dovrši djelo, koje je Foscolo započeo.² Tako je na koncu XVII. vijeka vransko-nadinska kotlina opustjela, jer je preostavše žiteljstvo, u koliko nije od mača i kuge izginulo, pribjegli na biogradsko primorje i otočje. Vransko polje, natapano od dviju potočina Kotarke i Borelovice, te od tridesetak, što slatkih, što bočatih vrela, zapušteno pretvorilo se u ogromnu baruštinu. Kad su g. 1752. knezovi Borelli dobili u leno vransku kaštelaniju, pokušase da polje presuše i nasele ali se taj pothvat izjalovio.

Kako se je sama republika mletačka u osamnajstom vijeku stala rastvarati, nije se mnogo brinula za opustošenu sjevernu Dalmaciju.³ Jadnom narodu dodijala je groznica, glad i kuga, da se je g. 1764. listom digao i Zadar opsjeo.⁴ Za kratke francuske vlade obnovilo se nekoliko cesta na biogradskom primorju, ali i dokinulo rogovsku opatiju, jedino gospodarstveno i kulturno ognjište ovoga kraja, što bijaše nadživjelo Mlečiče i Turke. I za Sidragu i biogradsko primorje osvanuo je XIX. vijek u najjernijem obliku doba odkad god se povjest bilježi. Rek bi da dođujući vijek ne će biti takov. Sustavno presušivanje vranskoga polja, već napola od g. 1894. provedeno, za cijelo je zorom bolje budućnosti, a i biogradsko primorje osjeća već prve kucaje preporoda.

Županija Sidraga može se svojom prošlošću natjecati sa svakim drugim hrvatskim krajem, a njezinom poglavitom gradu kraljevskom Biogradu u doba hrvatskih kraljeva premac je valjda samo Nin. Nijednim hrvatskim krajem ne bavi se toliko sačuvanih sredovječnih isprava kao Sidragom u opće, a poglavito Biogradom, rogovskom opatijom, Vranom i Tinjem.

¹ U depeši 7-IV. 1647. Foscolo piše duždu, da za uništiti Turke, treba dignuti im narod, pak popaliti polja i kuće; *Dispacci* sv. 53, br. 229. „Mletački državni arhiv Ai Frari. Sustavno pustošenje sjeverne Dalmacije po Foscolovoj osnovi opisuje nam se u oviše isprava; dosta spomenuti predloge mijernika Zapića 20. i 27 I 1653, gdje pita 6 bačava praha i 1.900 nadnica, da raskopa podrtnine kotarskih gradova Turcima preotetih, a med tima u Sidrazi Nadin, Vrčevo, Tinj, Goricu, Vranu i Polaču. N. maj. *Dispacci* sv. 66, pr. gen. L. Dolfin, br. 12. Značajno je, da se je to ru-

šenje izvodilo lagumima (tornelli), pošto su utvrde bile prečvrste.

² *Relazione* pr. gen. P. Valier, 15-III-1685., u c. k. namj. arhivu u Zadru, I, f. 32 i dalje.

³ Iscrpive slike o žalosnom stanju sjeverne Dalmacije polovinom minuloga stoljeća pružaju nam „*Relazioni di Antonio Giusti sopra lo stato della Provincia, ai Sindici Inquisitori in Dalmazia ed Albania*“; rukopis u zadržskoj općinskoj knjižnici Paravia br. 11173.

⁴ Sr. Kuzmanić, Plemenita hrvatska porodica Fanfonja, *Narodni List* (XIV), 1875., br. 89.

I. Biograd.

Među najljepše predjele dalmatinskog primorja broji se onaj dio zadarskog kanala, što se, ograđen sa desetak ostrva i ostrvića, proteže među otokom Pašmanom i kopnom od Tukljače do Pručanika. To je biogradski zaljev, na sjeveru i jugu jedva 2 km., a pri sredini, gdje se razvija u bošansku luku, do 4 km. širok. Na poluotočiću, što luku s jugozapada zakriljuje, leži sjetna i tugaljiva varošica Biograd, a s njom se na pašmanskome vrhuncu samotani i pust, sučeljuje negda znameniti tkonski samostan. S jedne i s druge strane zaljeva zeleni se primorje maslinom, vinogradima i smokvom.

Nagadalo se, da je na mjestu Biograda opstojao rimski grad Blandona, ali sam Biograd ne pruža toliko rimskih spomenika, da bi se to nagadanje moglo smatrati osnovanim. Hrvati, doselivši se u Dalmaciju, nastaniše se u starim liburničko-rimskim gradovima, kao u Ninu, u Karinu itd., ali znamo, da su i sami iz temelja nove gradove posagradili, kao Klobuk i Šibenik. S toga je najvjerojatnije, da su Hrvati Biograd sazdali, a da je tu u starije doba bila neznatnija naselbina.

U neposrednoj blizini Biograda u predjelu Bošana, što ostaje sučelice Biogradu na s. i., ima rimskih ruševina, do kojih se je od velikog vodovoda Vrana-Zadar odvajao ogranak sa olovnim cijevima,¹ ali te su ruševine toli neznatne, da se ne bi smjelo u njima tražiti ino do ovećeg sela. Po svoj je prilici Biograd u davnini bio odlomak te stare naselbine u Bošanima.

Stariji zadarski pisci smatrahu Biograd Jadrijom, koju zasnovaše Solinjani u VII. vijeku. Toma Arcidakon pripovijeda, da je nekoliko Solinjana, ne mogavši se povratiti u svoj porušeni grad, g. 639. pošlo uz dalmatinsku obalu na zapad, da si potraže novu postojbinu. Našavši ruševine starog grada uz zgodnu, otočjem okruženu luku, naseliše se i utvrdiše grad, koji prozvaše Jadrija.² Ova se Tomina bilješka međutim ne odnosi na Biograd, nego na Jadertovac blizu Šibenika, koji se već g. 530. u aktima solinskog sabora spominje.³ Kad je Biograd bio utemeljen ne zna se izvjesno, ali se je to moralo dogoditi već prvih vijekova hrvatske samostalnosti.

Hrvatski grad svakako je opstojao već u sredini X. vijeka, te se nazivao *Belgrad, Castrum Alba, Alba civitas, Belgradum supra mare, urbs regia*.⁴ Biograd je bio izuzet iz župne uprave, te je imao posebno ure-

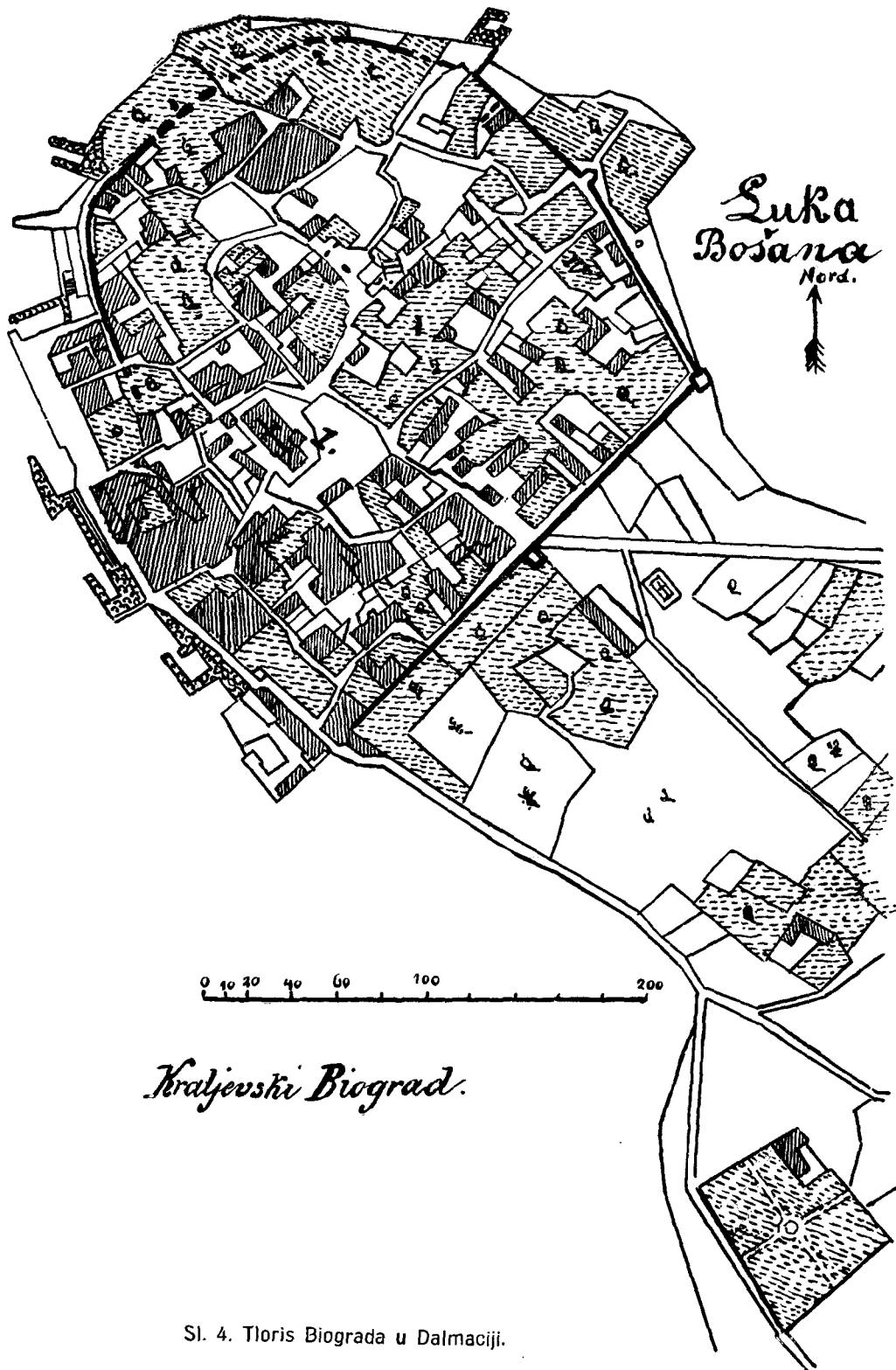
¹ Sr. Bull. dalm. III, 76, 90 i dalje.

² Thom. Archid. izd. Rački str. 31.

³ Sr. Thomas Archid. Hist. Salonitana, izd. Rački, str. 13. Ne samo da staro ime *Jadrentum* odgovara Tominoj *Jadria*, nego je i u poznija vremena *Jadertovac* pripadao spljetskoj crkvi i danas ima tu biskupska mensa spljeska veliki posjed, premda mjesto leži u

šibenskoj biskupiji. U tom predjelu, nazvanom danas *Bartulovština*, u doba hrvatskih kraljeva bijaše velika nadarbina sv. Bartula, koja se u srednjem vijeku češće spominjala.

⁴ Najprije se spominje kod *Portirogeneta* (god. 950.) *Belgradon*, Rački, Doc. 51—108, 400, 407, 427, 427; Kukuljević, Cod. dipl. II. 5, 9, 188. Sr. Farlati, Ill. sacr. IV 1.

Sl. 4. Tloris Biograda u Dalmaciji.

denje, stojeći pod upravom priora i sudaca.¹ Po svoj prilici nije imao romanskoga ustava kao Zadar i Spljet, nego hrvatski, ali je uživao potpunu nezavisnost kao i romanski gradovi, te s njima g. 1076. sklopio ugovor protiv Mletaka.²

Arapski geograf Edrisi, držeći se starijeg izvora, početkom dvanajstog vijeka ovako opisuje Biograd: „Od Zadra do Biograda ima 30 milja. Ovo je jedan od glavnih gradova Rûm-a, te je napučen Dalmatincima i Hrvatima, hrabrim narodom“.³ Za hrvatskih kraljeva i u inozemstvu je Biograd slovio kao jedan od glavnih hrvatskih gradova. To nam potvrđuju jurisdikcionalne knjige rimske kurije, u kojima se Biograd broji među dvadeset gradova Dalmacije i Hrvatske.⁴

U jedanajestom vijeku Biograd bijaše odabranim boravištem hrvatskih vladara, a smijemo nagađati, da su u samom gradu ili na dvorovima oko njega bile nastanjene njihove porodice.

Polovicom XI. vijeka kralj Petar I. Krešimir zasnovao u Biogradu biskupiju, a prvi biskup Teodozije ustoličen je prije g. 1059. Crkveno biogradsko područje odgovara poznijemu području skradinske biskupije, ako mu se dodadu još biogradski otoci i valjda sjeverni dio šibenskog teritorija. O samoj stolnoj crkvi biogradskoj ni do Farlatija nije doprla nikakva vijest.⁵ Poharanje Biograda g. 1125. kao da joj je satrlo svaku uspomenu. Ipak se je nadati, da joj ne će biti teško otkriti ostatke.

God. 1059. započeo se u Biogradu graditi benediktinski samostan Sv. Ivana Evangeliste. Kralj Petar I. Krešimir u dvijema poveljama izrično veli, da je osnivanje samostana uslijedilo na njegovu želju i zapovijed, a bit će po svoj prilici, da je utjecao papa Nikola I., kojeg je poklisar Mainard bio prisutan kod toga čina. S toga ga je kralj Krešimir obasuo darovnicama i povlasticama.⁶ Crkva je bila u listopadu g. 1076. dovršena i svečano posvećena od papinskih poklisara Fulkoina i Gebizona, te spljetskog nadbiskupa Lovre i biogradskog biskupa Prestancija. Na dan posvećenja Biograđani joj svojevolumno darovaše godišnju desetinu od maslina.⁷ Znademo, da su privatnici crkvu darivali, kao n. pr. Zvonimirev učitelj Šestak, koji je dao pokriti crkvu, zašto ga je kralj nagradio posjedom Kauka kod Rogova.⁸

Druga velika zadužbina kralja Petra I. Krešimira u Biogradu, jest koludrički samostan sv. Tome, zasnovan oko g. 1065., i obdaren krunskim posjedima po Sidrazi, Rasohaticom kod Tinja i Smrčanima u Bubnjanima.⁹

¹ Rački, Doc. 494, 495. Ljubić, Policorion 19. Sr. Rački Nut. st. 184, 187, 120.

² Sr. Rački, Doc. 86.

³ Sr. Ljubić, Rad LXXXV. str. 236-7.

⁴ Provinciale vetus, Vat. knjižnica, Ottoboni 3057 for. 140.

⁵ Illyr. Sacr. IV. 1.

⁶ Krešimirova povelja od veljače g. 1059. Ljubić Policorion 45. — Druga povelja od istog dana izdana je „in presentia etiam domini Mainardi.... legati.... N. mj. 5; Rački, Doc. 51.

⁷ Darovnica od oktobra g. 1076. ... Ljubić n. m. 19; Rački n. m. 108.

⁸ U svedodžbi od g. 1187. ovako govori koludar rogovski Petrača Negomir: „quod rex Svinimir... omnia que inter hos terminos coli possunt, cuidam magistro suo, proavo uidelicet Scestaki, regia auctoritate propterea, quod Sancti ecclesiam cooperierat antiquitus donavisset...“ Ljubić n. mj. 38; Rački n. mj. 145.

Rački Doc. 64; Ljubić Policorion 26.

Najstarija povjest Biograda usko je skopčana s nutrnjom povješću hrvatske države s toga, što je to bio ne samo grad neposredno državi podvržen, nego još i prijestolnica. Kako nam više isprava svjedoči, hrvatski vladari su u Biogradu češće boravili, da vrše državne poslove i da dijele povelje. I za prvog hrvatsko-ugarskog kralja Kolomana, Biograd se ističe kao glavni grad primorske Hrvatske. Koloman se u njemu okrunio g. 1102. za hrvatskog kralja, kako u jednoj darovnici izrično sam veli.¹ Biograd je dakle kraljevski grad, a smijemo li vjerovati arapskom geografu Edrisu, jedan od glavnih gradova bizantinskog carstva (Rûm-a). U njemu je Koloman iza krunidbe sklopio savez s Mlečićima za vojnu protiv Normana, skloniv dužda, da se okani svojatanja Dalmacije, te okupiv mornaricu osvojio dva grada u Apuliji.²

Zazoran je bio Mlečićima taj kraljevski Biograd, od kada bijahu oni bacili svoje oko na primorsku Dalmaciju. Zato se obori g. 1125. dužda Dominik Micheli svom silom nanj i osvojiv ga dozvoli vojsci, da radi od grada, što je volja. Tada je grad do temelja raskopan, da mu se za uvijek zamete trag, a biogradski je kotar u političkom i crkvenom pogledu dodijeljen Zadru.³

Biograđani se sa svojim biskupom presele u Skradin, koji se tako uskrisi na novi život. Spljetski crkveni sabor g. 1185. potvrdi obnovljenje skradinske biskupije, dopitav joj i biogradsko crkveno područje, čitavu županiju Sidragu s Biogradom.

Biogradski su bjegunci iz Skradina vrebali na prvu zgodu, da se opet dočepaju svoga ognjišta. Ta im se pružila g. 1203., kad je četvrta križarska vojna, zavedena lukavim duždem Henrikom Dandolom, razrušila Zadar. Zadarski bjegunci nadoše zaklona u Biogradu, te sa Biograđanima, zaštićeni od cetinskoga kneza Domalda, obnoviše Biograd, koji prozvaše Novim Zadrom.⁴ Odatle, pak iz Tkona, iz sjeverne Sidrage, gdje se također bijahu zaklonili Zadrani na posjedima rogovske opatije i hrvatske vlastele, predvođeni knezom Domaldom, potpomagani papom Inocencijem III. i Genovezima, iznova sagrađiše g. 1205. Zadar, a iz zahvalnosti nagrade Biograđane i rogovsku opatiju darovštinama.⁵ Biograd prozvaše Starim Zadrom (Zara vecchia), da ga razlikuju od obnovljenoga grada Zadra, te se je taj naziv u mletačkim ispravama uobičajio i na talijanskom jeziku do danas održao.

Biogradu s primorjem sve do g. 1222. gospodovao je knez Domaldo, a kako vidjesmo već g. 1229. dobiše Biograd s južnim primorjem vranski Božjaci, ali su tu i bribirski knezovi Stjepan i Petar Šubić sa svojom rodbinom još uvijek imali posjeda.⁶

¹ „Coronatus fui Belgradi supra mare, in urbe regia.“ Kukuljević, Codex dipl. II, 5; sr. Smičiklas, Povjest hrv. I, 301.

² Sr. Ljubić, Ogledalo knjiž. pov. jugosl I, 122.

³ Sr. Muratori, Annali d'Italia (izd. 1833), sv. XXXVII, 19., Smičiklas, Pov. hrv. I, 234, 308, 310. Sr. Ljubić, Policorion 22. ispravu od g. 1129.

⁴ U ispravi mletačkoj od 1203. godine: „Testi-

ficor ego quidem Bolisse filius condam Nicole de Jadera destructa (Zadar), nunc autem habitatur in Jadera nova (Biograd) — homines curitatis iam dicte Jadre destructe (Zadar) . . .“ Prepis M. Ruića XVIII. vijeka, kod gosp. Galcinje u Rabu.

⁵ Sr. Ljubić, Policorion.

⁶ Sr. Farlati III. 257.

U sredini XIII. vijeka dobiše Zadranu opet sjevernu Sidragu, a južna je ostala pri primorskoj banovini. Do g. 1347. Biogradu ko što i svoj Sidrazi zapovjedahu primorski bani Šubići bibrirski, za pokreta od g. 1385. vranski prior Ivan Paližna, a g. 1409. namjesnik hrvatsko-ugarskog kralja primorski ban, stolujući u Zadru.

Ugovorom od g. 1409. Biograd i čitavo primorje sjeverne Dalmacije, potpade pod Mlečiče. Prijašnji mletački pritisak bijaše pretvorio slavni Biograd u selo, a novo mu gospotstvo za četiri vijeka nije više dalo, da se podigne. U XV. vijeku je Biograd bio mala varošica, što je s predgradem Grandom sačinjavala jedva jednu „posobu“.¹ Sasvim podređenu ulogu igrao je Biograd za ljutog tursko-mletačkog ratovanja u XVI. i XVII. vijeku, te je tim povodom često stradao. Iza pada Bosne (1463.) turski su čopori stali prodirati u ravne Kotare, onaj dio sjeverne Dalmacije, što je pripadao hrvatskoj kraljevini i potpadao banovoj vlasti, te se nazivaše Gornja Hrvatska ili Banovina.² Nu, znali su se oni zaletiti i na mletačko područje. Za razdobja 1468.—1492. godine bijahu oni provalili prvi put u biogradsko primorje, te 21. lipnja 1499. zaletio se je sve do samog Biograda Skenderpaša, zasegavši Rogovo, gdje Turci ubiše „Dum Stjepana, na Rogovi pisca“.³ Drugom provalom 21. siječnja 1521. poplijene opet Turci sedam sela uz biogradsko primorje, te je jadan narod uskočio na otoke. Tada Turci zarobiše 114 duša i 1245 glava stoke.⁴

Mletačka vlada se je brinula, da očuva oveće primorske gradove, a na Biograd se nije osvrćala. Tako je biogradsko područje bilo otvoreno Turcima; kula na Vrčevu, čuvana od 6 vojnika, javljala je seljacima primicanje Turaka, da na vrijeme potraže zbijeg u njoj ili na otocima. Tu je stražarnicu obnovio 1560. general Sforza Pallavicino, izaslan od mletačke vlade kao vještak za utvrde.⁵

Iza ciparskog rata pobrine se republika za nevoljan narod, izložen svakoj turskoj provali, te jer je Vrčevo palo u turske ruke, dade kako tako zakrpati mire Biograda. To nam svjedoči i napis, negda uzidan nad gradskim vratima: Aloysius [Grimani] Dalmatiae et [Albaniae] provisor generalis] antiqua [moenia urbis] resta [uravit, anno Domini 1573.—5].⁶

Tim je popravkom Biograd postao u slučaju nevolje prvo zbjeglište pred turskom provalom. Koju godinu kašnje bi usred grada na ruševinama crkve sv. Ivana Evangeliste obnovljen stari kaštel, kako natpis od g. 1598. u njem uzidan svjedoči. U kaštelu je boravio zapovjednik narodne vojske biogradskoga područja, boravio potpukovnik biogradskih hrvatskih četa (Governatore dei Croati di Zara vecchia). Kako je poznato, te su domaće čete služile i na kraju i na

¹ C. kr. namj. arhiv u Zadru, Atti del conte di Zara P. Marcello (1519—21.), sv. II. 144; terminacija 1520, kojom se imenuje sudac za posobu „Belgrad et Granda“.

² Sr. Klaić, Croatia superior et inferior, u Vjesniku hrv. arh. dr. N. S. I, 137 i dalje i Jelić, Lički sandžakat, u Koledaru Mat. dalmatinske, 1898., str. 102.

³ Klementovićev i Glavićev ljetopis, Arkiv za jugosl. pov. IV, 34, 39.

⁴ Sanuto u Arkivu za jug. pov. VIII, 95—7.

⁵ Po izvještaju gen. prov. I. de Lezze, 10 II. 1570. u mletačkom drž. arhivu Ai Frari.

⁶ Po Bianchi-ju, Zara Cristiana II, 152. Alvise Grimani upravljaše Dalmacijom u razdoblju 1572—5.

moru. Svaka je satnija obično brojala 50 ljudi, te imala kapetana, pobočnika i barjaktara. Pomorska satnija je imala svoj oružani brod (*barca armata*), te stražarila nad primorjem. Obično središte oružanih brodova biogradskog područja, bijaše sam Biograd. Biogradski potpukovnik potpadao je pod potpukovnika ili pukovnika Hrvata, koji je stolovao u Ninu (*Governatore, Colonello dei Croati di Nona*). Nezna se točno, kada je ta vojna teritorijalna uredba zasnovana, ali svakako nije starija od ciparskoga rata. Prvi biogradski potpukovnik Stjepan Matković spominje sa godine 1635.; a njega je naslijedio glasoviti junak, Baranin Miho Kruta, koji pogine g. 1649.¹ Biogradski potpukovnik osim vojničke uprave, imadaše administrativnu i sudačku vlast nad čitavim područjem. Tako se opet donekle Biograd domogao nekoga ugleda i važnosti.

Mirom, koji je slijedio iza ciparskoga rata,² istočna polovina biogradskog teritorija sa Rogovom i Vrbicom pripade Turcima, tako da je manji rogovski dvorac Dvorina (Rogovščica) bio pograničnom turskom stražarnicom i carinarom.³ Kad je prvih decenija XVII. vijeka vransko polje bilo uređeno u veliki zijamet ili državni feud, bijaše mu utjelovljen Vrbica s Rogovom.

Po spomenutom ugovoru g. 1573. sve su pogranične točke morale ostati u onom stanju u kojem su bile u doba ugovaranja. Nu tomu se nijesu podvrgli vranski begovi Halil-beg i sin mu Durak-beg. Odatle nastadoše prijepori, te se vranski begovi ljuto zagrizoše s Mlečićima. To je bilo povod kandijskom ratu, za kojega se sav bijes boja svrati baš na ove krajeve.

Čim je Halil aga za svoje ratne zasluge g. 1621. dobio državno leno kod Vrane, uz mletačku granicu spram Biograda, odmah je stao, da diže zgrade i zahtjevao od visoke porte razvod granica. Biograđani su se tomu opirali, i došlo do kreševa, u kom je zaglavio Ahmet Pešut. Ipak je mletačkom poklisaru u Carigradu pošlo za rukom, da isposluje carski ukaz, da stjera Halil agu na mir.⁴ Iz poznijih isprava razabire se, da je Halil aga stao podizati nove zgrade u Rogovu i Vrbici. Ovaj je prvi zapletaj bio riješen nagodbom među Vranjanima i Biograđanima, posredovanjem zapovjednika konjice Alvisa Tiepola.⁵ Kad je Halil aga g. 1635., postavši carskim namjesnikom sjeverne Dalmacije, naime ličkim sandžakom, dobio čitavo vransko polje od Zlosela do Zemunika u leno, stade on opet isticati svoje stare zahtjeve, i to na osnovi prava stare hrvatske banovine, te mu je mletačka vlada ili silom ili milom morala zadovoljiti i priznati staro pravo. Zapo-

¹ Bull. di arch. e st. dalm. VII (1884), 61. i sl. Brusoni, *Historia dell' ultima guerra tra Veneziani e Turchi, Venezia 1672*. I, 225.

² C. kr. namjest. arhiv u Zadru, Odsjek Ugovori o miru, sv. 9, br. 5. str. 1.: „Registro delle decisioni de Confini di Zara fatta a' 20. Luglio 1576. per l' Illmo Signor Giacomo Soranzo di ritorno di Bailo di Constantino-poli con Ferat beg Sanzacco di Klivno, et all' hora di Bossina“.

³ Dopis gen. prov. A. Vendramina 7 VI 1644.

spominje, da je radi sukoba na pograničju vranski beg opozvao carinara iz Rogova. Mletački drž. arhiv Ai Frari, Dispacci sv. 48, br. 86.

⁴ C. kr. namj. arhiv u Zadru, odsjek Ugovori o miru, sv. 9. br. 5. str. 1.

⁵ N. mj. str. 7. i 29: „Lettere di 19. Luglio 1621. all' Illmo Signor Aluise Tiepolo Prone-ditor Generale della Cavalleria dalli Aghe della Vrana.

vjednik narodnih četa u Biogradu, pukovnik Matković u to ime sklopi s Halil-begom pogodbu.¹

Kad je to Halil-beg postigao, lati se starog pothvata, da obnovi mlin u Vrbici, i da opet naseli Rogovo. Mlečićima je najprije uspjelo, te su turske krajišnike sklonuli, da padastru visokoj porti spomenicu protiv Halil-bega, s tužbom da na granici ne bude mira, dok on ne odustane od započetih radnja.² Ta je spomenica imala željeni uspjeh. Rais Effendija bosanske beglerbegovine Mehmed-paša popratio ju je izvještajem nepovoljnim po Halil-bega.³ Sad se obore na Halil-bega i na sina mu Durak-bega od visoke porte i od bosanskog vezira, da odustane od započetog pothvata.⁴ Halil-beg se po svoj prilici nehtjede pokoriti, te ga kao pogibeljna za mir na granici (a bit će tomu i dukati mletačkog poklisara pripomogli) premjeste na ostrogonsku sandžaksku stolicu. Nu njegov sin Durak-beg još je bio nasilniji od oca. S toga je došlo opet do sukoba, jer je Durak-beg iz osvete stao mećati zasjede mletačkim podanicima. Mletačkom poklisaru u Carigradu uspije, da naosnovi spomenice krajiških aga, i ličkoga sandžaka⁵ isposluje novi ukaz na vranskoga nazora Mehmed Čauša protiv zasjedanja Durak-begovih,⁶ te je visoka porta naložila bosanskom beglerbegu, sandžaku i kadiji ličkomu, da silom poruše mlin i selo u Vrbici,⁷ jer se Durak-beg sâm na to nije nikako dao sklonuti.

Ali time nije med Vranom i Biogradom zavladao mir, jer je Durak-beg svakom prigodom zakidao mletačke podanike biogradskog područja. Tako se je g. 1642. izlegao novi prijepon glede vina iz Rogova, te se svršio kao sve pogranične zadjevice čarkanjem i nagodbom.⁸

Radi uskoće polja za obrađivanje, mletački su podanici biogradskoga područja na turskoj strani uzimali zemlje u zakup ili na kmetiju. A dočim je mletačka vlada to nastojala da osujeti, turska gospoda su vabila sebi mletačke kmetove. Radi toga križanja na pograničju lako je bilo izazvati sporova, kad se jednoj ili drugoj strani prohtjelo.⁹ Vranski Turci, te su sporove izazivali, da stvore pitanja na granici. To su oni činili, kad bi predviđali, da će morati na vojsku van svoga sandžakata. Prijeporom na granici, oni bi stvarali nuždu, da ostanu kod kuće u interesu države, da brane tobože granicu od dužda. Kad je travnja mjeseca god. 1644. stigla zapovijed vlastima bosanskog vilajeta, pak i ličkom sandžaku, da se dižu s vojskom u Ugarsku, Durak-beg vranski, koji je imao posjede svoje oko Zemunika, da se otme vojni, skroji zapletaj, koji je skupo zapao obje strane. Na 22. travnja dva Turčina iz Gorice, nagovorena od Durak-bega silom ugrabe jednu pastiricu iz sv. Filipa i Jakova, ali u preotimanju jedan

¹ N. mj. str. 10.

² Mletački drž. arhiv Ai Frari, Dispacci sv. 48, prilog k dopisu gen. prov. 17 VIII 1644.

³ C. kr. namj. arhiv u Zadru, n. mj. str. 93: „Lettera di Mehmet Effendi della Bossina contro Alil Bei della Vrana segnata 4. Novembre 1636.“

⁴ N. mj. str. 4. i 17.

⁵ N. mj. str. 15—19.

⁶ N. mj. str. 15.

⁷ N. mj. str. 4.: Mlet. drž. arhiv, Dispacci sv. 48, br. 97—8.

⁸ Sr. Mletački drž. arhiv Ai Frari, Dispacci sv. 48, br. 93. Dopis gen. prov. A. Vendramina 21. VI. 1644.

⁹ Dopisi gen. prov. 23. i 27. IV 1644. Dispacci sv. 48. br. 72, 87.

od njih, Ivalević zadobi ranu od puške. Pastiricu prodaše dervišu Livakoviću u Zemuniku za dva konja. Posredovanjem biogradskog potpukovnika Stjepana Matkovića sklonuše se zemunički Turci, da se stvar nagodbom poravna, te pastirica bi povraćena, ali zatim ranjeni u okršaju otmičar Ivalević pogibe. Kako je generalni providur A. Vendramin predviđao, to je slutilo na zlo.¹ I zlo se izleglo!

Durak-beg, loveć u mutežu, naluška rodbinu poginutoga Ivalevića na osvetu, ili da zahtijevaju otštetu. Ivalevićeve rodbina izasla Filipjakovcima izazov na megdan šest puta. Da sukob ukloni, zaludu je zapovjednik mletačke konjice nudio mito Ivalevićevoj rodbini i Durak-begu,² Durak-beg je za odmazdu dao zarobiti i kanio ubiti Baru Mavričića iz Tornja, dao posjeći vinograde u Grusima i digao mlinara i carinara iz Rogova. Time je pretrgao mirne odnošaje s Mlečićima, da se otme vojni u Ugarskoj.³ Nu Biogradani zarobe dva Turčina i jednog Vlaha iz Vrane, te prisile Durak-bega, da im za otkup vrati Baru Mavričića.⁴

U to je doba postao selektarpašom i prvim ljubimcem sultana Ibrahima Jusuf Mašković rodnom Vranjanin, zaštitnik, a kako se nagađalo i rodak Durak-begov, kojega k sebi pozva u Carigrad, da ga sultanu predstavi i preporuči. Kad je Durak-beg na taj visoki poziv otputovao u Carigrad, objest je vranskih Turaka prešla svaku granicu. Da se osvete Filipjakovcima njih jedanajstorica navali na selo, ali im stražar pred nosom zatvori seoska vrata. Ta ih uvreda još žešće raspali, te oni posijeku i zasole biogradsku stoku na paši, a med njom deset volova. Biogradani ne budi lijeni zaplijene 20 turskih volova, Turci Vranjani sa svojim podanicima Biogradanima 50 glava, a Biogradani opet Turcima 21 paripa.⁵ Pri tim otmicama pala je krv na obje strane. Vlasti su se izmjenom plijena nagodile, ali žalac osvete je ostao.⁶ Turci pokušaju u zalud, da oplijene Pakoštane; uspjelo im samo da posijeku vinograd biogradskog pukovnika Matkovića, a Biogradanina kiša osujetila da nisu popalili Vranu.⁷

Sada je rat bio započet, te se je brzo dalje razvio. Kada su Turanjski sašli na vransku blatinu, da posijeku od Turaka iznajmljenu trsku, Turci zapodješe kavgu, te pogibe jedan odličnjak turski i dva druga. Turska se krajina digla listom, da na zboru zaključí o odmazdi.⁸ Zbor zaključio, da se pali Turci osvete megdanom.

Sada se razvija zanimiva epizoda, kojoj je Rogovo pozorištem. Dođu poslanici Turaka krajišnika providuru, da dozvoli svojim podanicima biogradskog područja, što su s njima u krvarini, da izađu na megdan na vransku blatinu. Providur to nije dopustio, nego naoruža Turanj, Filipjakov, Biograd i Pakoštane, kojima je pogibelj prijetila.

Dne 12. listopada prispije do 300 turskih konjanika na Rogovo. Kad ih naši ugledali, povukoše se na obližnju glavicu. Turci izašalju trojicu, a naši trojicu u susret im.

¹ Dopisi gen. prov. 23. i 27·IV·1644. Dispacci sv. 48. br. 72, 87.

² Dopis gen. prov. 27 IV 1644; n. mj. br. 75.

³ Dopis 7 VI·1644.; n. mj. br. 86. Sr. slijedeći dopis 9·VI·1644., br. 87.

⁴ Dopis 14·VI·1644., br. 91.

⁵ Opširno u dopisu gen. prov. A. Vendramina 30·VII·1644, Dispacci sv. 48, br. 103.

⁶ Dopis 3 VII 1644; n. mj. br. 105.

⁷ Dopisi 29·VIII i 1·IX·1644; n. mj. br. 112, 113.

⁸ Dopis 6·X·1644; n. mj. br. 125.

— Što tražite? — upitaše naši.
 — Megdan — odvrata turska trojica.
 — Ne smijemo od principove zabrane; jamčimo, da će krivci biti kažnjeni po pravici.

To Turke nije zadovoljilo, te oni golim sabljama zajurišaše na naše. Bitka je trajala od 3 do 6 po podne. Turci moradoše uzmaći uz 4 mrtva i više ranjenih, a naših je bilo 7 mrtvih. Za kaznu generalni je providur dao posjeći više maslinika odličnoga Vranjanina Zafer age Bakijića pod Vrčevom.¹

I kao da se je tim imalo stišati, ali u to se Durakbeg povratio iz Carigrada, te opet razbudi pitanje o osveti Ivalevića Goričanina. Početkom studenoga

Sl. 5. Jugoistočna biogradska kula iz vana.

dao pozvati na mejdan do tri puta onoga Filipjakovca, što je smaknuo Ivalevića, a svu svoju čeljad držao na oružju. Izazvanik odgovori, da je spravan izaći na megdan, ali da ne smije od zabrane generalnog providura.² Dok je pograničje na obje strane bilo uzrujano i oboružano, krenu opet Durak-beg sa Zafer agom Bakijićem u Carigrad, da se sultanu prituže na Mlečiče.³ U to je generalnom providuru uspjelo, da na svoju stranu mitom predobije krajiškoga kapetanbega Sinanbega Besiragića, i tako osami vranske Turke.⁴

Halilbeg i Durakbeg napokon nagovoriše Jusufa Markovića, te je on sultana sklonuo na rat protiv Mletaka. Prvim pretečom te vojne se može smatrati povratak Halilbega na ličko sandžakatstvo u veljači g. 1645.⁵ Te godine je kan-

¹ Dopis 13·X·1644; n. mj. br. 126.

² Dopisi 2, 6, i 10·XI·1644; n. mj. br. 137, 140, 141.

³ Dopis 12·XI·1644; n. mj. br. 142.

⁴ Dopis 13·XI·1644; n. mj. br. 151.

⁵ Dopis 4·III·1645; Dispacci sv. 49, br. 168.

dijski rat buknuo. Dok je Jusuf Mašković kao kapudanpaša zavojštio na Kaneju, Halilbeg i Durakbeg su harali mletačke Kotare, osobito biogradsko primorje.

Prva čarkanja započese već u veljači god. 1645. Durakbeg vranski se je češće zalijetao na biogradsko polje, ali ga je potpukovnik Miho Kruta držao na uzdi. Pravi rat se započeo u prosincu g. 1645. Lički sandžak Halilbeg vranski sa 1000 vojnika, kada mu je uzaludna bila navala na Ražanac i Turanj, dođe pod Biograd s naumom, da ga poruši, jer mu je odviše smetao Vrani. Dade zapaliti varoš Grandu ispred Biograda, ali Biograđani junački izletiše na polje. Halilbeg morade uzmaći zadovoljiv se kukavnim plijenom od troje djece, jedne žene i sa same dvije glave.¹

Sl. 6. Biogradski mir i jugoistočna kula iz nutra.

U to je preuzeo vrhovnu upravu Dalmacije izvršni vojskovođa Leonardo Foscolo. Prva mu je briga bila, da uredi obranu zemlje. Stoga dade porušiti Filipjakov i Pakoštane, prenesav stoku i nejačad na otoke, a sve ljude za oružje usredotoči u Biograd, kao lako obranivu točku na poluotoku.² Da osokoli hrabre branitelje Turnja i Biograda, providi državnim baškotom siročad poginulih junaka.³

Foskolo je mudro proračunao strategičnu važnost Biograda, a to mu je već slijedeće godine koristilo. Bosanski beglerbeg Ibrahimpaša, osvojiv Novigrad, već se kretaše jakom vojskom, da udari na Šibenik. Dok je 18. kolovoza slijedeće g. 1646.

¹ Sertona co Anticano Frammenti storici della guerra in Dalmazia. Venezia 1649. str. 23. Brusoni n. dj. I. 63.

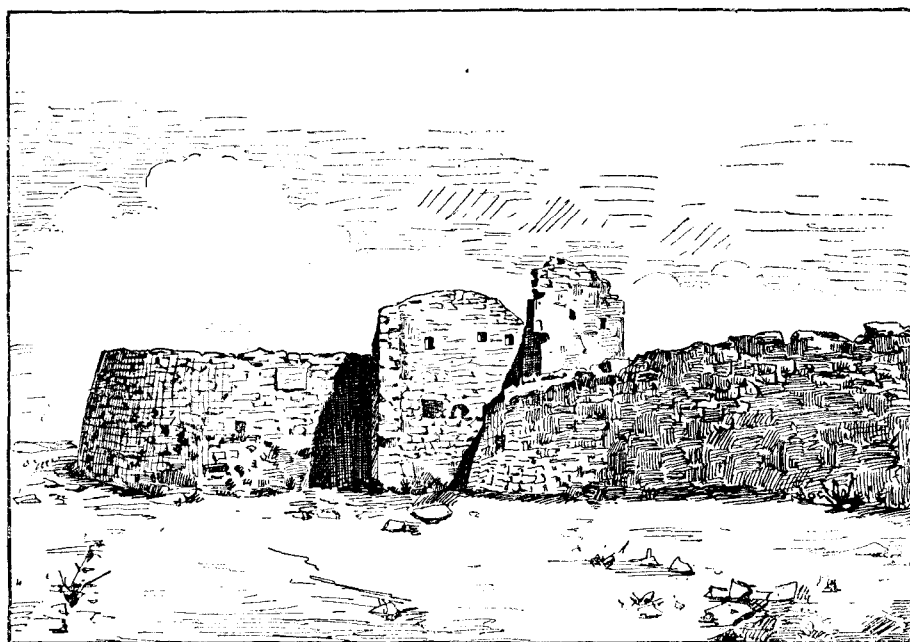
² C. k. namj. arxiv u Zadru, Atti della reg-

genza di L. Foscolo prov. gen. della Dalmazia ed Albania 1645—51; sv. I. o sebi.

³ N. mj. terminacija 3. VI. 1646.

glavni tabor od 700 šatora počivao na potočini Kakmi posrijed vranskog polja dva sata od Biograda, dade se sklonuti od Halilbega, da pode na Turanj i Biograd. Htio je Halilbeg, da po što po to sve do mora svoj zijamet proširi. Foscolo ulovi tu krasnu prigodu, da zabavi beglerbega, dok se dovrše najnužnije utvrde u Šibeniku, hineći, da su mu Turanj i Biograd od važnosti.

Beglerbeg doista navali na Turanj sa 3000 vojnika, ali ga potpukovnik Kruta sa svojih 100 Hrvata i Arbanasa odbije. Stade tada beglerbeg biti taj neznatni kaštelic sa tri topa, a branitelji mu ne mogući odoljeti, uzmaoše na Pag. Tako je 23. kolovoza Turanj pao, a Ibrahimpaša odmah javi, da je predobio znameniti mletački grad.

Sl. 7. Nutrina jugoistočne biogradske kule.

Biograd je međutim čuvala posada od 300 Hrvata, na čelu joj ninski junaci potpukovnik Hrvata knez Frano Posedarac, potpukovnik Deli Marković i Kruta. Pri prvom jurišu, neprijatelj bi junački odbijen, izgubiv četiri glave, a da od branitelja ni cigli nije poginuo. Beglerbeg 4. rujna sam opsjedne Biograd, te je teška baterija od bunara Bošana stala biti grad. Foscolo upre sve sile svoje, da zadrži neprijatelja što dulje daleko od Šibenika. Sam se usidrio s mornaricom pod Biogradom, da pomaže topovima, dok je pukovnik Sunisale sa 100 Nijemaca imao jurišati na bateriju u Bošanima, a Posedarac i Kruta s kopnene strane udariti na opsjedatelje. Nu Sunisale nije na vrijeme izveo svoga zadatka, te se osnova izjalovila, a turska baterija prisili Foscolove galije, da se zaklone za otočić Planu. Foscolo tada naredi posadi, da ga slijedi na oboružanim lađama, ali kod uzmicanja da potpale sve kuće i lagume u dvijema kulama. Jedva posada uzmakla i Turci se popeli na bedeme, prasnūše lagumi. To je Turke samo poplašilo, ali

im nije nanijelo štete. Popalivši što je još preostalo, povuče se turska vojska u tabor na Kakmi, a odatle je udarila na Šibenik.¹

Tako je tek obnovljeni Biograd sasvim postradao. Suvremenik Ljubavac javlja, da je Biograd opet naseljen, kada su Turci g. 1648. iz Kotara istjerani. Biograd tada bijaše selom od 100 kuća, opkolivaše ga krševito ali plodno polje, osim debelih drevnih mira posred grada vidahu se podrtine palače hrvatskih kraljeva.²

Takav je ostao slavni Biograd do dandanas sjetna varošica na podrtinama slavnog grada.

Biogradski spomenici.

Koliki je opseg imao biogradski kotar kao kraljevski grad za najstarijeg doba, možemo samo nagađati. Dok je na istoku graničio s podžupanijom Blatom, jedva da je biogradski kotar presizao prvu primorsku kosu. Na sjeveru dopirao je do podžupanije Tukljače, kojoj skrajna južna točka bijaše Turanj, na jug najvjerojatnije do Poškaljine, koja pripadaše već podžupaniji zablacanskoj a kasnije vranskom prioratu. S istočne strane bijahu na biogradskoj strani Rogovo i Vrbica, a zapadna granica bijaše more.

Osim samoga biogradskoga varoša i predgrađa Grande susretamo u negdanjem gradskom kotaru još i drugih spomenika. Ali dosele su ti spomenici jedva površno istraženi. Biograd, kako je danas varoš ugniježdena posrijed ruševina negda utvrđenog grada, pruža dovoljno tragova, da mu oblik i važnije spomenike s mjesta raspoznamo. Grad leži na poluotoku, orijentovanom u dužini od sjeverozapada k jugoistoku. To je kao i zadarski poluotok glavina kose, koja se je neosjetljivo spustila u more. Jezičac, koji spaja glavinu s kopnom, bio je presječen širokom jamom, većim dijelom sada zasutom, tako da joj se trag nazire (sl. 4). Utvrđeni grad u tlorisu pretstavlja četvorinu, kojoj svaka stranica mjeri 500 m. Od gradskog mira najbolje je sačuvana južna i istočna stranica od kojih otskače nekoliko kula. Po sredini južne stranice vide se tragovi četvorouglaste kule, po sredini istočne otskače peterokutna kula, koja je zakrtiljavala obližnja vrata; na jugoistočnom uglu do potstrešja još sačuvana kula sa podgradkom na škarpu štitila je grad s kopnene strane (sl. 5—8). Dok je zapadna stranica mira bila kamenolomom za građenje obližnjih kuća, da joj se ovdje i ondje tek temelji naziru, zapadna je bila porušena u najnovije doba za proširenje i nasipanje luke i obale. Na istočnoj strani ispred gradskog mira vide se tragovi slabijega zida. To je očito predziđe, kojim mora da je bila opasana i južna stranica. Na mirima se opaža rada različitih doba od sredovječnog do mletačkog XVI. vijeka. U dvorištu Joze Vučkova nalazi se nadvratnik od bijelog kamena sa okomitim

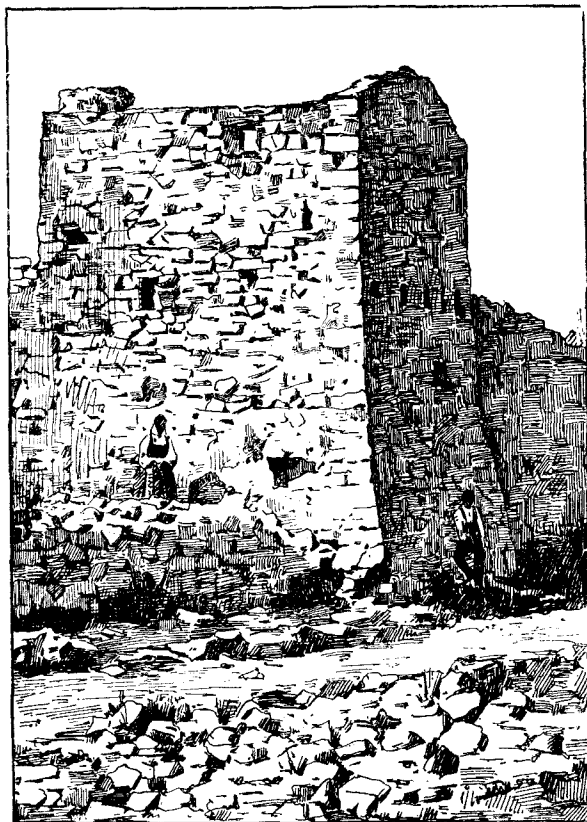
¹ Sertonaco Anticano n. d. 71, 74. Brusoni n. d. I, 113. Diñnico Storia della guerra di Candia in Dalmazia, knj. I, pogl. 18—24.

² Ljubavac dr. S., Storica dissertazione sul Contado e Territorio di Zara, dedicata a S. E.

Leonardo Foscolo, Provveditore Generale di Dalmazia et Albanija (1645—51.); rukopisno djelo, po prijepisu gosp. savj. J. Alačevića iz starog rukopisa kneza Manfreda Borella Vranskoga, str. 21 i dalje.

stožerima, u otvoru 1'68 m., urešen sa tri križa oblika osmoga vijeka po prilici, koji bi g. 1895. izvadene ispod istočnog vanjskog mira blizu peterokutne kule. Po položaju našašća sudeći pripadao je obližnjim vratima. Biograd nam spominje Porfirogenit već polovicom desetoga vijeka, te je grad sigurno prije sagrađen. Grad četvorne osnove sa kaštelom u sredini odgovara tipu rimskoga castruma: istosmjerne stranice sa kulama na uglovima i po sredini. Taj tip se je održao u običaju još do konca devetoga vijeka.¹

Biograd je imao svoje predgrađe, nazvano Granda, i to ispred južne strane.

Sl. 8. Biogradska jugoistočna kula.

opkoljuju četvorinasto dvorište. Tu leži nadvratnik od bijeloga kamena, na pola puknut, sa natpisom:

C Z M
1598.

Početna pismena imena sazidateljeva u prvoj crti možemo samo dijelomice razriješiti C. Z. M(atković), a godina 1598. prenosi nas baš u ono doba, kada su

¹ De Caumont Abécédaire d'archéologie, 3. ed., Archit. civ. et militaire str. 385; Durm Handb.

d. Architektur, IV. 1. str. 20 i dalje.

obnovljeni gradski miri za gen. providura Alvisa Grimana. Obnovitelj kaštela po svoj prilici je otac biogradskoga potpukovnika Stjepana Matkovića. Matkovići bijahu najuglednija obitelj biogradska u razdoblju od ciparskog do kandijskog rata, te je odatle ostalo i ime kašlelu, jer su Matkovići obnašali najvišu čast u Biogradu za rečenog doba. Nu u ovaj skup zgrada utjelovljeno je još i ostataka starijih zdanja, med kojima se ističe zidoderina kule na južnoj strani sa jakim posvođenim zdencem ili podrumom.

Još starija je treća zgrada, na kojoj počiva čitavi skup, što sačinjava kaštel. To je ovelika crkva, kojoj je apsida široka u otvoru 4 m., duboka 1'40 m. sačuvana nad razinom 0'55 m.; orijentovana spram zapada, ostaje u Matkovićevom dvorištu, dok se brod proteže pod zapadnim otkrivenim krilom kaštela. Uz crkvu s južne strane vide se debele zidine, što su crkvu okružavale, i pripadale zgradi četvorinasta tlorisa. Prije šest godina je iz te crkve izvađeno kapitela, te se ne zna kamo su dospjeli.

Samostan sv. Ivana postrada skupa sa Biogradom god. 1125. od mletačke ruke.¹ Navedene isprave svjedoče, da je samostan sv. Ivana bio unutar grada Biograda, a druga nešto kasnija još mu poblize označuje položaj, nazivajući ga samostanom sv. Ivana od kaštela.² Dakle taj je samostan bio u blizini gradskog kaštela biogradskoga. Tim imamo dva izvjesna podatka o ovoj znamenitoj narodnoj udružbi, koja je građena u razdoblju god. 1059.—1076. od kralja Krešimira i Zvonimirova učitelja Šestaka, a stojala kod biogradskog kaštela. Ova opatija poznata je u poznije doba pod dva naziva: Sv. Kuzme i Damjana, te opatija rogovska.

Tako biogradsko središte sadržaje tri različite građevine: najstariji kaštel, samostan s crkvom sv. Ivana, te šesnajstoga vijeka obnovljeni kaštel. Opatija sv. Ivana je jedan od rijetkih starohrvatskih samostana, od kojega nam je doba sazidanja izvjesno poznato.

Ali na pameti i ta, da je kod crkve sv. Ivana opstojalo i središte utvrdenoga dijela grada, kaštel za najstarijeg doba, jer se izrično spominje u navedenoj ispravi od g. 1197. i još jedno važno pomješće gradsko, kojemu uplitni spomen susretamo već u ispravi oko g. 1070. Kralj Petar I. Krešimir daje ispitati Biogradane za svjedočanstvo u parnici, te njegov izaslanik sazivlje narod preda se pred crkvu sv. Ivana.³ Očito se tu radi o sudbenom postupku, te mjesto, gdje se narod skuplja pred kraljevog suca istražitelja, jest mjesto skupštine, pred gradskim kaštelom. To je onaj trg, što je u starim slavenskim gradovima poznat

¹ To je izrično kazano u papinskoj potvrđnici od g. 1358.: „*possessiones omnes monasterii sancti Johannis Evangeliste, quod quondam Venetici destruxerunt*“. Ljubić n. mj. 51.

² Isprava od 1. ožujka 1197. godine, govoreć o posjedima rogovske opatiije, što se do 1128. nazivala po biogradskoj crkvi sv. Ivana, a od tog doba po tkonskoj sv. Kuzme i Damjana, veli: „*quod uere prescripte teme*

(*de Jasseniza et terrae Drazani*) cum omnibus terminis et pertinentiis suis non ad alium, quam ad monasterium sancti Johannis de Castello et ad monasterium sanctorum Cosme et Damiani, quod nunc caput est, omnino pertinent. Ljubić n. mj. 36; Kukuljević. C. dipl. II, 183.

³ Rački, Doc. str. 86.

kao kružasta opsega, te odatle mu i ime, a još sveder se po Dalmaciji zove stanim svojim nazivom „brce“, valjda od „biraliste“. ¹ Trg pred sv. Ivanom biogradskim je prvi spomenik te vrsti, koji se za naše krajeve ispravama utvrditi može: otvoreno mjesto za skupštine.

Ruševine manastira na prvi mah predstavljaju veliku baziliku, kojoj zidovi pročelja i južnoga broda pojačani potpornjacima, strše visoko preko 1·50 m. Uz crkvu s južne strane, u Jeličićevom vrtu, pred malo godina otkriti su tragovi omanje okrugle zgrade, što sudeći po opisu očevidaca, najprije bijaše krstiona. Tom prigodom je izvađeno arhitektonskih ulomaka, kojekuda raznešenih. ² Na sreću razlupani mramorni napis bi upotrijebljen za skalju u obližnji zid. Gosp. Artur Jeličić i učitelj V. Škarpa pobrinuli su se, da tu okupe reliquias reliquiarum biogradskih slavnih spomenika, a ta mala zbirka ponešto napreduje. Sva je prilika da su ovo ostanci biogradske biskupske crkve, sagrađene druge polovine jedanajstoga vijeka, a njoj o bok biskupski dvori. U obližnjem dvorištu Tome Vulelije još stoji osovljen stup s napisom visokim do 0·40 m., ali zasut zemljom. I taj bi pripadao istom skupu zgrada. Pri sniženju puta g. 1898. otkrila se i jedna apsida crkve i arhitektonski ulomci, koji su pohranjeni u općinskom domu.

Po navedenom već svjedočanstvu Zadrana Ljubavca u sredini sedamnajstoga vijeka vidile su se ruševine palače hrvatskih kraljeva kao brdeljak posrijed Biograda. Najviša točka posrijed Biograda, nešto više prema jugozapadu, jest Gomila na kojoj stoji župna crkva (Sl. 4. br. I.), podignuta g. 1761. ³ Pri gradnji crkve brdašce je umjetno poravnano; okružna obzida je djelomice od starijih zidova. Na prvi pogled se razabire, da čitava visoravan nije drugo, nego skup zidina starije zgrade, nasutih i uravnanih po vrhu, koja se je protezala još na zapad i jugoistok od crkve. U pločniku oko crkve ima po koji komad ornamentike iz srednjega vijeka, dva ulomka sredovječnog prsobrana od kamena, urešena pleterom u plohozbi, uzidana su u kući istočno do crkve, a iz obližnjih gomila izvadismo također ulomak arhitektonske dekoracije, koji je dospio u spomenutu Jeličićevu zbirku. Odatle rek bi da je i prije bilo izvađeno sličnog materijala. ⁴ S malim troškom bi se tu mogli otkriti ostanci vladarske palače biogradske, jedinog dosele poznatog dvora hrvatskih vladara u gradu, izuzmemo li ninski, koji također još nije sustavno proučen.

U jugoistočnom dijelu grada, koji Biograđani zovu „tri crkve“ (Sl. 4. br. IV.), opstojale po predaji samostan, po svojoj prilici koludrica sv. Tome, zadužbina kralja Petra I. Krešimira. Odavle su, kako još živući Biograđani pamte, prenešeni neki stupovi u bližnji pašmanski franjevački samostan. Iza rasula Biograda g. 1125. koludrice sv. Tome se preseliše u Zadar k crkvi sv. Dimitrije, te se njihovi posjedi napokon stopiše sa onima rogovske opatije. ⁵

Još ima i drugih točaka po gradu, koje bi zasluživale, da se sustavno istraže; na mnogo mjesta uzidano je kao prosti materijal napisa rimskih, sredo-

¹ Durm, Hndb. d. Architektur, IV. 1. (Die roman. und goth. Baukunst. Die Kriegsbaukunst), str. 21.

² Sr. Bull. dalm. III, 91; Starohrv. prosvj. II, 180.

³ Sr. napis kod Bianchi Zara cristiana II, 152.

⁴ Sr. Bull. dalm. III. 90. i dalje.

⁵ Sr. Farlati IV, 6.

vječnih arhitektonskih ulomaka, kojima se izvorni nahodaj ne zna. Oko grada u moru vide se ostanci zgrada i utvrda. Sustavnom opisu tih spomenika nadamo se od zauzetoga učitelja gosp. V. Škarpe, a biogradskim rodoljubima stavljamo na srce, da obogate našu povjest otkrićem poglavitijih biogradskih spomenika, koji su s povjesnog gledišta kao malo koji drugi izvjesno opredijeljeni. Biograd je jedini čisto starohrvatski kraljevski grad, komu znamo općeniti oblik, kaštel, trg i vladarski dvor, a uz to još i u biskupsku stolicu i znamenitu opatiju. Neka se ti spomenici sustavno istraže, pak eto nam jednog od najbitnijih elemenata za nasjtariju kulturnu povjest. „O mjestu sastanka — ovako Rački — i o načinu vijećanja, kano i o drugih običajih u skupštini, malo nam je iz naših isprava poznato. — Nu jedva se može dvojiti, da je već tada imao svaki grad svoj općinski dvor (vijećnicu)... — na sva ova i druga pitanja ne daju nam sačuvani spomenici dosta jasna i stalna odgovora“.¹ Uz Biograd će i Nin za ovo pitanje pružiti dovoljna gradiva.

I najbliža biogradska okolica ima nekoliko sredovječnih crkava i zgrada koje su žalibože neistražene postale djelomice plijenom jagmitelja.

II. Rogovska opatija.

To je najobičniji naziv biogradske opatije sv. Ivana Evangeliste, po glavnom joj posjedu na kopnu, dvoru u Rogovu. Kad je g. 1125. s Biogradom postradala i matica ove opatije, kojoj se ostaci nalaze pod kaštelom Matkovića, g. 1129. izhodiše biogradski benediktinci od zadarskoga nadbiskupa Mike, te im je povratio tkonski kaštel s crkvom sv. Kuzme i Damjana, kamo oni preneseše maticu.² Tako je ova opatija poznata pod tri imena: sv. Ivana Evangeliste ili biogradska, sv. Kuzme i Damjana ili tkonska te rogovska.

Na sustavnu povjest rogovske opatije ne možemo još misliti. Arhivalno je gradivo za starije doba do izmaka XIV. vijeka dijelomice objelodanjeno. Monumentalno gradivo i topografija još nijesu ni načeti, jer što je dosele učinjeno, ne zadovoljava znanstvenim zahtjevima.

Ovo nekoliko općenitih poteza o spoljašnjoj povjesti rogovske opatije, dokazat će nam njezinu samostalnost i sa građanskog i crkvenog pogleda skoro kroz cijelo vrijeme njezina opstanka, te utjecanje, koje je imala na političkom i crkvenom kulturnom polju, a rastumačit će nam i glavni uzrok stradanja ove zadužbine hrvatskih vladara u XIV. vijeku.

Kralj je Petar I. Krešimir ne samo zasnovao rogovsku opatiju i obdario ju tolikim posjedom, nego joj je podijelio i „slobodu“, to jest eksempciju od građanskih vlasti. Rogovski je opat bio sucem svojim redovnicima i svem osoblju svjetovnom, koje je nastavano bilo u rogovskom području. Tu je slobodu potvrdio i kralj Zvonimir. Ta najveća povlastica iznijela je ovu kraljevsku opatiju na

¹ Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća str. 190.

² Kukuljević Cod. dipl. II, 26; Ljubić Poliorion 23.

najviši ugled, te i sam dužda mletački, da si pritegne sklonost toli važnog čimbenika i u političkom djelovanju, svečano je potvrdio slobostinu podijeljenu od hrvatskih vladara.¹

Ugled rogovske opatije nije samo za zadnjih hrvatskih kraljeva cvao, nego se je slijedećih vijekova još i povećao. I mletački i hrvatsko-ugarski vladari potvrđuju opatiji stare posjede, a kralj Stjepan III. obdari ju najvećom povlasticom, što vladar može dati. Kralj ne samo da priznaje koludrima staru povlasticu eksempcije od svjetovnih vlasti, već još daje opatu rogovskom pravo naseljivanja s privadanjem čeljadi ma bilo odakle, te sve došljake izuzimlje od nadležnosti građanskih sudova, potčinjavajući ih posve jurisdikciji rogovskih koludara i starješina, kao što su joj po Krešimirovoj slobostini potčinjeni bili podanici starosjedoci.² U jednu riječ rogovsko područje bijaše izuzeto od županijskog i od kraljevskog suda, te su rogovski kmetovi bili podanici (*iobagiones*) opatije, isto kao što su kraljevski kmeti (*kraljevski iobagiones*) potpadali neposredno pod vladara.³

U crkvenom obziru je rogovska opatija uživala potpunu samostalnost, te je ovisila samo o papinskoj stolici. Tu crkvenu eksempciju podijelio je rogovskoj opatiji papa Grgur VII.⁴ Dok nam je po tolikim ispravama poznato, da su benediktinskoj matici, kasinskoj opatiji, bile podvržene neke hrvatske opatije, kao Bl. Djevice od Rožata kod Dubrovnika, pak tremitska i lokrumaska, sv. Nikole na Sušku kod Lošinja itd., nigdje nema spomena o kakvoj ovisnosti rogovske opatije. Koliki je ugled uživala rogovska opatija, razabiremo po tolikim papinskim potvrđnicama,⁵ te po službenim knjigama prihoda apoštolske komore. Taksa za imenovanje rogovskog opata iznosila je $33\frac{1}{3}$ zlatne papinske forinte, odmjerena prema godišnjim čistim приходima.⁶

Premda se češće u ispravama ovog doba spominju opati i koludri rogovski, samo iz isprave g. 1215. razabiremo, koliko je u samostanu bilo osoblja. Osim opata Milce, prepozita Dobroslava, bilo je još šestnajst profesanih samostanaca višega čina, učitelja i svećenika, te onda još braće nižega čina.⁷ Nu ne samo da je posjedima i brojem koludara rogovska opatija natkriljivala sve ostale u Dalmaciji, nego je od svete stolice bila uvažena kao najodličniji crkveni zavod za spljetskim primatom. Tako je rogovski opat godine 1222. dobio na pohranu od papinskoga apokrizara nadbiskupski palij, kad je spljetski nadbiskup pao pod istragu.⁸

¹ Potvrđnica dužda Ordelafo Faliera 1116. Ljubić Listine III, 387; Policorion 28—9.

² Povelja 1166. godine u Jegru; Kukuljević, Cod. dipl. II, 71. Potvrđeno od kralja Bele III. 1188. godine, Kukuljević n. mj. 145; Ljubić Policorion 48; od Andrije II. 1210. godine; Ljubić n. mj. str. 49. Sr. niže članak „Rogovski arkiv“.

³ Sr. niže rogovsku neobijelodanjenu ispravu od g. 1379. „Rogovski arkiv“ br. 117.

⁴ Sr. potvrđnicu dužda Ordelafo Faliera 1116.

godine: „... libertatem — a beato G. G. romane urbis papa sancitam in suis decretis esse cognoscimus“. Ljubić Listine III, 387; Policorion 29.

⁵ Potvrđnica Ivana XXII; Ljubić Policorion 49; Inocencija VI. n. mj. 51.

⁶ Sr. niže „Rogovski opati“.

⁷ Neobijelodanjena isprava 1215·2·II, u c. k. namj. arkivu, otdjel Rogovo, sn. II, br. 30; sr. niže članak „Rogovski arkiv“.

⁸ Thomas Archid. H. S. XXI. Račkovo izd. 97

Groznu borbu za opstanak morala je rogovska opatija izdržati sredinom XIV. vijeka. Tada se je vodila odlučna borba među istočnom i zapadnom obalom jadranskoga mora o prevlasti, koja je g. 1409 svršila pobjedom Mlečića. Zadnji napori hrvatsko-ugarski, da se Dalmacija otme sasvim mletačkom gospodstvu, začinjeni su bili časovitim uspjehom kralja Ljudevita I. Velikoga. Dakako da je rogovska opatija, kao čisto hrvatska bila tvrdim uporištem kralju Ljudevitu I. Odatle i težnja Mlečića da je unište. Osvojivši g. 1345. tkonski samostan, evo što Mlečići uradiše: samostan i crkvu raskopaše do temelja, opatu Grguru, imenovanom od Klimenta VI., ne dadoše miran posjed opatije, otkinivši mu pečate s bulle papine. Kad je nevoljni opat glavom pošao u Rim, da ishodi zaštitu od pape Inocencija VI., te došao k duždu s preporukom papinom, dužd ga dade na neko vrijeme utamničiti. Vrativ se u Tkon nađe raskopano ono nešto stanova, što bijaše dao sagraditi za se i za koludre. S toga se jadni opat Grgur g. 1357. opet utiče papi u toj teškoj nevolji, jer nema gdje da skloni glave.¹ Mlečići su dali poharati sve rogovske posjede raskopavši crkve i kuće još na Rogovu, Filipjakovu i Tukljači.

Kada su g. 1409. Mlečići konačno zavladao dalmatinskim primorjem, skuće oni drugim načinom onu opatiju, koju im nije uspjelo uništiti. Rogovska opatija postaje od tada komendom odličnih mletačkih crkvnjaka, što su u Rimu obnašali čin apoštolskih protonotara ili primicerijat sv. Marka u Mlecima. Oni se jagme za masnim prihodima rogovske opatije tako, da jedva jedvice zapane domaćega sina ta važna čast. Nu to je i s drugog gledišta nanijelo opatiji silna kvara. Redovnička stega u brzo je spala dotle, da je g. 1467. od nužde provedeno apoštolsko pohođenje.

Opat komendator boraveć u tuđini nigda i ne pohađao svojeg stada, te je upravu redovnika pripuštao prioru, koga redovnici birahu. Komendator nastojao samo oko toga, da utjera što više prihoda od posjeda opatije, dajući ih u zakup samim redovnicima ili tuđincima. a ekonomsku upravu povjeravajuć svom posebnom vikaru. Prior sam ne imao dovoljno vlasti, da drži redovnike pri dužnosti. Odatle slučajevi raskalašenosti, kao primjerice onaj redovnika rogovskoga Jeronima, koji je dotle dopro, da je živeć van klauzure ustrojio si nezakonitu obitelj i stao se brinuti, da ju opskrbi posjedom, ulazući u to prihode samostana. Tom neredu stade na kraj apoštolski vizitator, trogirski biskup Jakov odlukom, izdanom 11. IV. 1467. On naredi najprije, da redovnici moraju živjeti po pravilima reda, ovršujući propise klauzure i zavjet siromaštva, te da opat komendator ima vlast imenovati i skidati priora samostana i otpustiti od redovničke obitelji nepokornog redovnika, i da se ispražnjeno mjesto popuni do običnoga broja redovnika. Pošto je razvrćenosti uzrokom preobilnost prihoda opatije, da odsele svi prihodi idu opata komendatora, a on da godimice mora davati redovnicima, što im treba za život: 30 stara pšenice, 50 žita, 4 boba, 2 drugog sočiva, rogovskog vina 100 zadarskih mjera, otočnog 50, a za služinčad 30 mjera nalivaša, zatim 120 zadarskih mjera ulja za začini i crkvu, 20 košarica sira, 2 vreće soli, te 60 dukata za odijelo

¹ Prošnja opata Grgura na papu Inocencija VI. 30. VII. 1357.; Ljubić Listine III, 347.

i obuču. Novac pako što redovnici imaju na dugu kod svoga opata komendatora Petra Foscara, neka komendator uloži u popravak i obnovu crkve i samostana. Redovnici se moraju podvrći zajedničkom živovanju, te jesti skupa u blagovaonici, a prior će se skrbiti, da od spomenute zajedničke dotacije svaki pristojno bude providen, a da sam s ničim ne raspolaže napose. Svi skupa će noću i danju vršiti bogoslužne časove. Samostanska riznica i crkveno posude brižno će se čuvati. Redovnici nipošto da se ne miješaju u svjetovne poslove.¹ Ovaj pokušaj obnovljenja redovničke stege u tkonskom samostanu posvema je uspio.

Sve do ciparskog rata (g. 1570.) rogovska je opatija u ekonomskom pogledu uprav cvala, te sam izvještaj komendatora Montemerla pruža izerpiv pregled prihoda i posjeda. Na kopnu su opatiji pripadala sela Filipjakov s Rogovom i Vrbicom, Bubnjane i Gorica, te je tu po svojim dvornicima pobirala četvrtinu i desetinu od žita i vina. Selo Tkon i pašmanski rat (Ždrelac) također su davali četvrtinu od rečenih plodina, te od ulja i voća, od triju otočića opatija je imala samo od Rabarola godišnji zakup od 30 šolada, a od šuma niskog rasta na kopnu i otoku nije bilo nikakva prihoda.²

Za ciparkog rata zadesio je rogovsku opatiju nemili udarac, koji nam bilježi početak propadanja, jer se opatija nije više nigda oporavila do predašnjega svoga blagostanja. Mirom od g. 1573. ostade pri Turcima svakolika istočna polovina rogovskih kopnenih posjeda: Gorica, Podvrsje, Rogovo i Vrbica, koje bijahu glavno gospodarstveno uporište opatijino, tako da je tursko-mletačka granica uprav tekla njezinom sredinom. Prihodi su se tako smanjili, da je komendator Montemerlo g. 1585. izhodio oprost od desetine. Njegov nasljednik biskup Nikola Brauti sklopio je g. 1609. nagodu s rogovskim redovnicima, po kojoj su oni dobivali redovitu opskrbu za živovanje od opatijskih prihoda, a komendator čisti preostatak.³

¹ Iz parničkih spisa između tkonske općine i opata Jurja Georgicea, opata rogovskog, po prijepisu g. savjetnika J. Alačevića.

² Io Montemerlo de Montemerlo abbate, e commendatario dell' abbazia di St Cosimo e Damiano di Rogovo in esecuzione alle Lettere Apostoliche, e di Monsig. Rever. Legato in Venezia. presento la infrascritta Informazione dell' entrate e frutti della detta mia Abbazia, e così anche li gravami et interessi suoi prima: L'abbazia ha tre villaggi in terraferma nel territorio di Zara, cioè S. Filippo e Giacomo. Bolignano [Bubnjane], e Gorizza, e li villani di dette terre, e ville lavorano li terreni di detta abbazia pagando all' abbate il quarto, e decima di tutte le sorti di biave, e similmemente del vino, eccetto che delle terre che tengono li duornichi overo gastaldi, cioè per loro regola, una sorta di perra per villa. Ommissis. Item la detta abbazia ha il quarto di tutte le biave, vino, oglio e frutti della villa di Tcon posta in isola, et anco di al-

cuni terreni alla Porta di Pasman. Item l' abbazia ha tre Scogli, doi de quali non pagano cosa alcuna per esser inutili, e si chiamano Scapanosi, e l' altro s' affitta 30 soldi all' anno, et è dimandato Rabasole nel canale all' incontro dal monastero appresso altri doi. Ommissis. Item ha in Isola, e terraferma non so che parte de boschi o piuttosto cespugli, che non s' estendono all' altezza di un uomo, da quali io non cauo alcun beneficio etc. 1564., 20. octobris Rev. Praesbyter D. Montemerlus de Montemerlo abbas superscriptus comendatarius abbatiae Rogovi praesentavit hanc conditionem Rev. Dom. Subcollectoris Apostolico Jadre deputato itd. Stampa del povero comune di Tcon, str. 40. i dalje.

³ Ova se pogodba spominje u jednom pismu rogovskoga opata komendatora Gradića od 5. ožujka 1616.: „Ho presso di me la coppia dell' agguistamento fatta già con Mons. Brausi del 1609, della provisione ch'è loro

Taj je do kandijskoga rata (1646—79.), koji je još bio groznijim po rogovsko gospodarstvo, spao na 2790 mletačkih lira ili 450 dukata.¹ Tim povodom spao je i broj redovnika na samu šestoricu.²

Stanje rogovske opatije za prvih godina kandijskoga rata (1646—50.), što se je svim bijesom oborio baš na kopnene posjede opatije, prikazuje suvremena spomenica³ u vjernoj slici, koja crta grozno stanje čitavog mletačkog primorja

obligato di dare l' abbate e fra l' altre case vi sono 90 mozzi di uino . . .“ Pismo upravljeno rogovskom vikaru Valeriju Ponte-u, u zbirci spljetskoga „Bihaća“. Zatim u spomenici Ponteovoj 1651. godine, kako se vidi u računima te godine.

- ¹ Računi zadarskoga arcidakona Valerija Ponte, vikara rogovskog opata komendatora Mons. P. Benessa: „1641. Adì 24. Decembre li RR. Monaci di Tcon affittuali dell' Abbazia di SS. Cosma e Damiano di detto loco deuono dar per il primo termine dell' affitto del presente anno a ragion di ducati 450 all' anno, sono per meta' L. 1395: —. 1642. A di 24. giugno li sopradetti Monaci devono dare per il 2° termine d'affitto del 1641. L. 1395.“ I tako isto za slijedeće godine do 1644. — Ponteovi papiri među Lučićevim pismima u zbirci spljetskoga društva „Bihaća“.
- ² 1643, 20 V. rogovski redovnici: Don Deodat Mičić prior, Don Ante Jakovčić, Don Benedikt Kozičić, Don Ivan Blasulović, Don Alvis Jakovčić i Don Jerko Monkolesić uzimlju u zakup prihode ispražnjene opatije od opravitelja zadarskoga arcidakona Valerija Ponte i Don Ivana Zapića za godišnjih dukata 450 (svaki dukat od L. 6, s. 4.). Bilježnički ugovor u zbirci „Bihaća“.
- ³ Spomenica rogovskoga vikara Valerija Ponte o stanju rogovske opatije za razdoblja 1609. — 1650. godine. „L' Abbazia di Rogovo ne gl'ultimi tempi avanti la guerra s'affittava ducati 450, li quali restavano netti per la mensa dell' Abbate comendatario. Et perche l' ultima affittanza stava con conditione, che se succedeva il caso della guerra douesse essa restar nulla; perciò dal 1646., fino il 1650. inclusive fu oministrata per conto del medesimo Abbate, l' amministrazione passò per le mani parte del Molto Rdo. padre Andrea Guidotto, et parte delli Monaci del Monasterio di Tcon et anco del sigr. Sebastiano Ponte, li quali tutti hanno tenuto conto distinto delle rendite et delle spese

della medesima Abbazia, et dalle loro polizze si è cauato il conto qui annesso, dal quale si vede, quanto resti agrauato l' Abbate oltre le rendite dell' Abbazia, restando di tal ragione egli debitore tuttavia alli Monaci, et al Serenissimo Prencipe per decime, et sussidij in summa considerazione. Le cause per le quali resta tanto deteriorata la detta Abbazia sono nottorie, mentre le ruine della guerra et della peste hanno desolato la villa di San Filippo Giacomo, nella quale consisteva il nervo delle entrate. et neso inculti li terreni della medesima, esistenti in grosse partite nelle pertinenze di Toretta et di Zara Vecchia; et sebene parte delli medesimi terreni vengon di nuovo ridotti a coltura non se ne cauano però alcun utile per esser in mano di Morlachi. che universalmente non riconoscono alcuno nella portion dominicale, al qual infortunio sono sempre più esposti li beni ecclesiastici Tutti questi danni furono rilevati in forma di publica et autentica prova nell' offitio archiepiscopale a fine di servirsene il medesimo Rvmo. Abbate all' offitio Eccmo sopra le Xe. in Venetia. Ali sopradetti danni s'aggiunge l' agrauo straordinario di alloggi di militie, a sussidij al Serenissimo Prencipe, come distento nel medesimo conto si vede, li quali si cavano dalla mensa dell' Abbate. Dalla medesima mensa anco si fanno le spese necessarie per la sacristia et per le fabbriche della Chiesa del Monasterio et delle altre case dell' Abbazia, in ordine a che resta obligato l' Abbate al presente di rifabricar il Campanil della chiesa di Santi Cosma e Damian, che questa estate resto dal fulmine dirochato con la rottura anco della campana maggiore, et in diversi lochi del tetto della chiesa e della palla dell' altar maggiore, onde per ristorar questi danni si ricerca la spesa di più di 300 ducati; così anco aspetta all' Abbate di rifabricar il Molin da oglio nella villa di Sauti Filippo et Giacomo, che l' anno passato si abrugio con tutti li arnasi del medesimo

i turskog pograničja. Ne samo da su glavni posjedi Filip Jakov, oni kod Turnja i Biograda poharani (osobito g. 1647.), nego je i neizbježiva družica rata, kuga, zarazila stanovništvo. Novi prišljaci s turske strane, uskoci, ne će da priznadu gospodarštine, a uz to bi se duždu osim običnog poreza morao plaćati ratni prirez i vojnička stanarina. K tomu su nadošli troškovi za popravak crkve i samostana i uljarnice kod Filipjakova. Doda li se redovita opskrba redovnika, opatija

molino, per il qual incendio cessa anco al medesimo Abbate l'utile della solita minela che si sol cavar dal molino. Gli altri oblighi Rvmo. Abbate di contribuir alla Mensa di Monaci le cose descritte nel conto sopradetto sono fondati nell' instrumento di conuentione seguito tra l' Abbate et li medesimi Monaci l' anno 1609. li 2. Maggio che in copia

auttentica sara qui adnesso. — L' Abbazia medesima vien debitrice ancora per raggion di X^{mo} e sussidj come dalli libri del sucollettore appare L. 1694.—

Ugovora od 12. svibnja 1609. nema, ali se sačuvaše spomenuti računi o prihodu i rashodu opatije za g. 1646—50., koji se pripočuju u preglednom izvratku:

Nota dell' entrate e spese dell' Abbazia di Rogovo per gli anni 1646: 47: 48: 49: e 50, che è carta per Mons. Revmo. Abbate (P. Benessa).

A. Entrate del 1646.

Fava quarte 2. a L. 24 la quarta	L. 48
Vessa quarte 2. a L. 1½	L. 30
Formento quarte 4 quartali 1, a L. 31.	L. 106
Orzo quarte 19½ a L. 12.	L. 429
Meglio quartali ½	L. 1
Vin moza 112 tra bone quarto si cauò	L. 1344
Vin torchiato moza 5	L. 35
Oglio moza 10 a L. 54 il mozo	L. 540
Livelli.	L. 30

1647. 1648. 1649. 1650.

B. Spese del 1646.

Et primo per la Mensa delli Monaci: per formento stara 30 a L. 21. il staro	L. 630
per vin moza 90: a L. 12 il mozo	L. 1080
per torchiato moza 7. a L. 8	L. 54
per oglio moza 7. quartali 16. a L. 54 il mozzo	L. 394
per formaggio libbre 175. a soldi 12 la libra	L. 105
per cera libbre 40. a L. 3.	L. 120
per orzo stara 5.	L. 70
per vestiario delli Monaci	L. 300

L. 2753:8

L. 4061 L. 3045:8 L. 3325 L. 2772

per decime che si pagano al Ser ^{mo} Prencipe	L. 242
per fitto della Casa del g. do. Banighetto per alloggio tangente all' Abbazia	L. 279
per il sussidio straordinario al Ser ^{mo} Prencipe	L. 558
per spese nel rauoglier l' entrate	L. 440:6
per fitto de Canena et bottani a Zara.	L. 120

L. 4352:14

L. 2758 L. 2832 L. 3165:18 L. 3061:8

L. 3954:10 L. 4075 L. 4854:18 L. 4662:8

Minute računa rogovske opatije vikara V. Ponte među Lučićevim papirima u zbirci spljetskoga društva „Bihać“.

je pasivna. Ali pasivnosti je već g. 1650—1. nestalo, te se je prihod opatije dao u zakup sa 300 dukata na godinu.¹

Rogovsku je opatiju za ovog doba dosta proslavio komendator Stjepan Gradić. On se je rodio g. 1613. od plemenite dubrovačke obitelji, te izučiv škole u Rimu, istakao se filozofičnim djelima. Da mu se omogući boravak u Rimu i usavršenje na književnom polju, zaštitom svoga ujaka rogovskoga komendatora Benesse dobi natpopiju dubrovačku i sv. Jerolima u Rimu, pa je ujaka g. 1644. naslijedio i na rogovskoj komendi. Kao član raznih rimskih zborova, pa kao vatikanski podbibliotekar uredio je on urbinski odio vaticanske knjižnice. Učestvovao je često kod vaticanskih poslanstva kod Ljudevita XIV., te kad je g. 1667. Dubrovnik od potresa postradao, zauze se opat Stjepan žarkim rodoljubljem, da ga uskrisi Harni Dubrovčani htjedoše ga svojim nadbiskupom, ali on tu čast otkloni. G. 1682. posta vaticanskim bibliotekarom, a u ožujku 1683. umre ostaviv mnogo rasprava filozofičnih i povjestnih, te pjesama.²

Sačuvalo nam se skoro cijelo dopisivanje opata Stjepana sa njegovim vikarom Valerijem Ponte, iz kojeg nam jasno biva njegovo djelovanje, i ono dosele nepoznato o sjedinjenju grčko-istočnjaka koji su u Dalmaciju osobito u sjeverne krajeve došli turskim gospodstvom (1573—1646.). Kada su Turci iz sjeverne Dalmacije protjerani, svekoliko grčko-istočno svećenstvo, predvođeno episkopom Epifanijem Stefanovićem, bilo je svojevrijem prešlo u zajednicu s Rimom.³ Kada se je uslijed kandijskoga mira 1669. Turčin povratio na prvobitne svoje granice, to je sjedinjenje opet ohladilo. Opat Gradić g. 1672. dopisuje s monahom Mojsijom Arhandelskog ili krupskog samostana, da ga ukrijepi u postojanosti.⁴

Prvim izgonom Turaka iz sjeverne Dalmacije g. 1648., te kandijskim mirom povratila se je opatija Rogovo na glavni dio starih svojih posjeda, gdje je negda brojala do 36 sela, dakako u smislu kmetskih komšiluka.⁵ Nu na žalost rogovski posjedi su pripadali onom pojasu, koji je mletačka strategija od nevolje bila počela pretvarati u pustoš.

Rogovska je opatija bila čisto hrvatska i obavljala bogoslužje starohrvatskim jezikom. U Rogovu su glagolicom napisane bile g. 1369—1400. Regule reda sv. Benedikta, koji je rukopis na pergameni s Kukuljevićevom zbirkom prešao u vlasništvo Jugoslavenske akademije.⁶ I od opatijskih bogoslužnih knjiga sačuvalo nam se je nekoliko spomenika: Dva ulomka glagolskog časoslova XIII. vijeka, koje je Brčić g. 1850. otkrio u Tkonu, krasni glagolski časoslov urešen sitnoslikarijama, napisan između 1312—1382., negda vlasništvo tkonskog opata i zadarskog nadbiskupa Mate Karamana, po Brčiću nazvan „Pašmanski časoslov“.⁷

¹ Punomoć komendatora Gradića vikaru Valeriju Ponte, 15. VI. 1650., u zbirci „Bihaća“.

² Ljubić Dizionario biografico, str. 170. i dalje.

³ Sr. Marković, Gli Slavi ed i papi, II, 423.

⁴ Pismo Valerija Ponte, VII. 1672., c. k. namj. arkiv, odsjek Rogovo, br. 204.

⁵ Tako se mora shvatiti, što nam rogovski vikar Valerije Ponte kod Parlata IV, 7. pri-

povijeda, odnoseći se više na slavnu prošlost: „... amplitudinem possessionum ejusdem monasterii sancti Joannis Evangelistae, in cujus ditone 36 villae reperiebantur, quarum iudex ordinarius Abbas monasterii existebat“.

⁶ Sr. Ljubić Ogledalo I, 318.

⁷ Brčić Čitanka starosl. jezika, X. i dalje.

Kako je staroslovjenština kod rogovskih Benediktinaca bujno cvala, najbolje dokazuje, što ih je car Karlo IV g. 1347. pozvao u Česku, da presade slavensku službu božju u pražku opatiju Emauso,¹ vidjet ćemo, da se rogovski redovnici služe glagolskim pismom na naledicama najstarijih isprava svoga arhiva, te i u monumentalnim napisima još u XVI. vijeku, a njihovi su se računi također tim pismom vodili. Razni papiri rogovske opatije djelomice u župnom arhivu u Tkonu, a djelomice u c. k. namjesničkom arhivu u Zadru dobrim su dijelom glagolicom pisani. Ustoličenje opata obavljalo se je i hrvatski.

Ime rogovske opatije skopčano je i sa tiskanim staroslovenskim liturgičnim knjigama. Tkonski opat i zadarski nadbiskup M. Karaman je g. 1741. priredio za četvrto propagandino izdanje staroslovenski „Misal“ pošto je već g. 1835. bio dotiskao „Bukvar“.² Karaman je ostavio u rukopisu više sastavaka o staroslovenštini svome nećaku i nasljedniku u opatiji Anti Karamanu.³

Djelatnost rogovskih opata komendatora u crkvenom smislu, kao što su bili Gradić i Karaman, osobito obzirom na staroslovenske bogoslužbene knjige, mletačkoj je vladi davala dosta povoda za razmišljanje. Njoj su rogovski opati bili odviše sumnjivi radi prijesnog odnošaja s Vatikanom, a rogovski su joj redovnici bili vatikanski uhode, koji su nadzirali političko i crkveno vladanje u Dalmaciji.⁴ Radi toga mletačke oblasti potajno zazirahu od rogovske opatije, odatle vječne parnice, što ih je opatija morala uzdržati protiv svojih nekadanjih kmetova, kojima su bile mletačke oblasti za leđima.⁵ Akoprem je konačnim izgonom Turaka iz sjeverne Dalmacije (g. 1683.) rogovska opatija opet dobila sve svoje posjede, dapače i one, koje je izgubila g. 1573., parnički troškovi su ju dotle izgledali, da je u XVIII. vijeku opatija jedva toliko nosila, da je mogla hraniti četiri redovnika i dva đaka.⁶ Tom naglom gospodarstvenom propadanju je pripomoglo i strategično načelo, što si je generalni providor M. Valier (1685.) uzeo ravnalom: opasati mletačke primorske posjede spram Turaka pustinjom širokom 25 milja. Tako je već 1648. od Foscola poharano vransko polje pretvoreno u pustoš; ono tridesetak tekućica od davnine uređenih i ukorićenih za sustavno natapanje, izgubilo je tok, razlilo se, te krasna ravnica pretvori se u ogromnu baruštinu. Zarazila groznica, te opustjeli i nekadanji posjedi rogovski kao što sva pomješća srednje Sidrage. Starodavnoj opatiji stalo prismrkavati. God. 1737. su rogovski redovnici bili prisiljeni da napuste samostan na Tkonu. Kad je g. 1808. umro zadnji opat komendator, baš je Dandolo izvodio svoje jozefinske osnove. Francuzka vladavina dade inkamerirati posjede rogovske opatije, opskrbiti redovnike doživotnom mirovinom. Zadnji rogovski Benediktanac Don Petar Pletikosić umirovljen umre g. 1849.

¹ Sr. Ginzl Geschichte der Slavenapostel, II. izd. str. 147. i dalje.

² Brčić n. mj. XVII.

³ Ljubić Ogledalo, II. 465.

⁴ Isprave odnoseće se na ovo pitanje nahode se u rimskim arhivima, a cijesimo, da ih je jedan strukovnjak Talijanac već objelodanio, ali nam za sada nisu pri ruci.

⁵ Ove parnice su većinom tiskane, te ih ima lijepa zbirka u c. kr. namj. arhivu, odsjek Rogovo br. 205—216 i u župnom arhivu u Tkonu.

⁶ Izvještaj rogovskog komendatora i zadarskog nadbiskupa M. Karamana na sv. stolicu g. 1754. kod Bianchija Zara crist. II, 134.

Dokinućem rogovske opatije ugasnu osamstogodišnje kulturno ognjište biogradskog primorja jedina prosvjetna luč, koju ni francuska ni austrija vladavina ne znadoše nadomjestiti. I od tada u gospodarstvenom i naobrazbenom pogledu biogradsko primorje prekri gusta tama. Od mletačkog bizantizma propade kraljevski Biograd, od strategije za nevolju opusti vransko polje, od francuzkog jozefinizma rogovska opatija, a pod modernim kamatičnim kapitalizmom i groznicom stenje krasni onaj predjel, koji je, kako povjest uči, za hrvatskog, hrvatsko-ugarskog i turskog doba cvao kao bujno ugojena bašća.

Sada rogovska opatija nosi na godinu for. 466, dočim je u XVII. vijeku nosila pet puta toliko, naime 450 zlatnih dukata.

Rogovski opati.

O tomu se je pitanju već više puta pisalo. Farlatova serija rogovskih opata nije ni potpuna ni izvorima potkrijepljena.¹ Na Farlatovoj seriji u glavnom se osniva i Bianchijeva, kojekako skrpana bez naznake izvora,² jedva gdje gdje što-god temeljita. Tu je krpariju Radić pokušao da popravi ali s malim uspjehom.³ U našoj seriji nastojat ćemo da svaku potkrijepimo izvorima. Najprije navadamo uz opatovo ime doba opatovanja, koje je u ostalom rijetko sigurno poznato, a onda doba, kada se spominje kao u činu; u zaporkama stojeće brojke imaju samo približnu vrijednost.

A. Opati sv. Ivana Evangeliste u Biogradu.

- I. **Andrija** 1059—(1066.).⁴
- II. **Felix** (1066—72.); 1070. spomenut.⁵
- III. **Petar I.** (1073—78.); 1073—6. spomenut.⁶
- IV. **Lupus** (1078—85.); 1080—5. spomenut⁷
- V. **Maius** (1085—1100.); 1084—95. spomenut kao nasljednik Lupa.⁸
- VI. **Dabro** (1100—1114.); 1113. spomenut.⁹
- VII. **Fuscus** (1114—1125.); 1116. spomenut.¹⁰

¹ Farlati Illyr. Sacr. III, 7 i dalje. U opće vjerodostojno, jer potiče iz pera zadarskoga arcidakona Valerija Ponte. koji je sredinom XVII. vijeka obavljao čin vikara rogovskih komendatora, te dosta savjesno njegovao zadarsku crkvenu povjest.

² Bianchi Zara crist. II. 136, 156. Što je dobra u Bianchijevoj seriji, to je osnova uzajmljena od Farlata. Valjda su barem djelomice Bianchijevi dopunjeni osnovani na ispravama, nu iskustvo je dokazalo, da Bianchi za starije doba, gdje ne navodi izvora, nije pouzdan. Ta njegova nepouzdanost opazila se opetovano već i u drugim pitanjima.

³ Radić u Starohrv. prosvj. III. 69, dopunjava

Bianchijevu seriju, ne navodeći izvora. Pri-laže člančić o povjesti tkonskog samostana i opis uz tlorise i slike, ali tloris, bez oznake mjerila, tek približno odgovara realnosti.

⁴ Rački Doc. 51. 161; Ljubić Policorion 45.

⁵ Rački n. mj. 86; Ljubić n. mj. 17. sr. 42.

⁶ Rački n. mj. 97, 108—110, 113, 126, 161, 162—176; Ljubić n. mj. 7—19, 22.

⁷ Rački Doc. 138, 171, 172; Farlati III, 7. pogrešno k god. 106(0); Ljubić Policorion 9.

⁸ Rački n. mj. 171.; Ljubić Policorion 9.

⁹ Kukuljević Cod. dipl. II. 9; Ljubić n. mj. 20; sr. Alačević Bull. dalm. XII, 40.

¹⁰ Kukuljević n. mj. 20; Ljubić Listine III, 387.

B. Opati sv. Kuzme i Damjana na Tkonu.

VIII. **Ivan** (1126—1140.); 1129. spomenut.¹

IX. **Nikifor** (1141)—1173/4.; spominje se za razdoblja 1146—1172.; kada se je svojevolumno odrekao g. 1173. ili 1174. godine, neposredno ga je naslijedio Oto Lombardez.²

X. **Oto Lombardez** 1173/4—(1180.); spominje se u razdoblju 1174—1178.³

XI. **Dominik** (1181—1210.); spominje se za razdoblja 1182—1208.⁴

XII. **Milce** (1211—1220.) U ispravi 1215, 2. II. Milce je opat pri činu;⁵ a isprava 1217. spominje ga tako, da je valjda još živ bio.⁶

XIII. **Robert** (1221—1245.); spomenut oko 1222—1240.⁷

XIV. **Primus** (1246—1270.); opat pri činu 1250.⁸

XV. **Jakov Corner** (1271—1285.) 1282. spomenut.⁹

XVI. **Kuzma** (1286—1305.); 1289 i 1291. spomenut.¹⁰

? **Ivan II.** (1306—1320.); 1208. spomenut.¹¹

XVII. **Luka** . . . —1325., pri činu 1320/1.¹²

XVIII. **Martin** (1326)—1344. Spominje se 1329,¹³ 1339, 1340, 1342. Kada je 1344. postao šibenskim biskupom, naslijedio ga je Mihovil.

XIX. **Mihovil Kornarutić** 1345—1351., imenovan 12/1. 1345, spomenut 1347.¹⁴

XX. **Grgur** (1352—1362.). Već od nekoliko godina (potla 1345) imenovan

¹ Kukuljević n. mj. 26; Ljubić Polic. 23.

² Kukuljević Cod. dipl. II, 40, 90, 93; Ljubić Policorion 21, 23; sr. 28.

³ Kukuljević n. mj. II. 93, 102; Ljubić n. mj. 23.

⁴ Kukuljević n. mj. II. 124, 140, 142, 150, 171, 174, 182, 187; Ljubić n. mj. 24, 30, 31, 34, 35, 44, 45, 64; sr. 42; Theiner Mon. Slav. Merid. I, 12.

⁵ Neobjelodanjena rogovska listina br. 30.

⁶ Ta isprava od 4·IV·1217. Ljubić Policorion 36, od Alačevića je stavljena pod 4·IV·1207., Bull. dalm. XIV. (1891.) str. 57. U izvornom Policoriju stoji „millesimo ·CC·VII·X̄.“ kako je Ljubić čitao, a na pobočnom rubu: „1207.“; indikcija V. odgovara godini 1216/1217., kako iz instestacije suvremenih isprava 1204. (indikcija VII.), i 1208. godine (indikcija XII) slijedi. Sr. Ljubić Policorion str. 30, 44. Duždovanje Petra Zianija pada u g. 1217. Vlčina Madijev izjavljuje, da je prije dvanaest godina, dakle g. 1204. prodao samostanu sv. Kuzme i Damjana zemlju „quam emi a Diminica fratre abbatis Milçe“.

⁷ Farlati III. 237, 258; Ljubić n. mj. 40—1.

⁸ Neobjelodanjena rogovska listina br. 34.

⁹ Ljubić n. mj. 59—60.

¹⁰ Ljubić n. mj. 61—62. — U ispravama 5 VIII. i 5·X·1289. kao sjedeći već „frater Cosmas abbas sancti Damiani de Rogova“ Izvorni regist zadarskog bilježnika Creste de Tarallo str. 20. i 68, u starom notarijskom arhivu pokr. sudišta u Zadru. Neobjelodanjena rogovska isprava 11·X·1290. spominje opata Kuzmu pri činu.

¹¹ Farlati III·7.

¹² Neobjelodanjena isprava u c. kr. namj. arhivu, Rogovo br. 50; 1320., 13 II.: „frater Lucas abbas monasterii sanctorum Cosme et Damiani de Monte Jadrensis dioecesis“ te u drugoj br. 51, slijedeće godine. G. 1325. opatija bijaše ispražnjena. Neobjelodanjena rogovska listina br. 38.

¹³ Neobjelodanjene rogovske listine br. 58, 59, 60; Theiner n. mj. I. 174, 213; Ljubić Listine II, 143, 145—8.

¹⁴ N. mj. br. 61, 91, 98, 101.; Theiner n. mj. I, 214.

opatom od Klementa VI. (1342—52.), dakle u razdoblju 1345—52., ali ne uveden u posjed do 1356., kada se je obvezao na isplatu zaostalog trogodišnjeg crkvenog prireza. Po tom njegovu naimenovanje pada u zadnju godinu Klementa VI. (1352). Spominje se još 1357, 1359.¹ Umrvši 1362., naslijedio ga je Andrija.

XXI. Andrija de Messana 1362—1364., imenovan 13/5. 1362, spominje se 1363, 1364.²

XXII. Petar II. Aramer Zadranin 1364—1380. Spominje se u više isprava i napisa, koje ćemo navesti i u napisu u Tukljači za razdoblja 1365—1376.³ Sjajno doba rogovske opatije.

Jordan 1379—1381., pogrešno mjesto Petra II. spomenut u ispravi 1381.⁴

XXIII. Fridrih Jurjević Zadranin 1381—1412. Imenovan 24./X. 1381, te spomenut 1383, 1387, 1411. i u napisu 1391. godine.⁵ Umro po svoj prilici 1412., te ga naslijedio Fran Maripetro.

XXIV. Fran Maripetro 1412—1421.⁶ Prvi opat komendator. Za ovoga opata komendatora bijaše rogovskim priorom Petar Praskvić. God. 1421. Maripetro posta opatom sv. Ciprijana torcelanske dijeceze, a 1427. spljetskim nadbiskupom.⁷

XXV. Petar III. Praskvić 1421—1426. dotadašnji rogovski prior; umro je 1425. te ga naslijedio opet Hrvat⁸

XXVI. Matija Pavlović 1426—1433.⁹ Martin iz Vrbice prior.

XXVII. Martin iz Vrbice 1433—1434., 6./XI. 1433. izabran,¹⁰ ali vjerojatno ne potvrđen, ili nakon kratkog opatovanja umro.

¹ Ljubić Listine III, 347—8; Theiner n. mj. I. 244; gdje pogrešno „Georgius“ mjesto „Georgius“; sr. rogovski arhiv br. 63, 66, 67, 78; Ljubić Policorion 51.

² Theiner n. mj. I. 244. Imenovan svibnja 1362, obvezao se je na isplatu takse apostolskoj komori sijeđnja 1363.; „Rogovski arhiv“ br. 67, 70, 72.

³ „Rogovski arhiv“ br. 74—86.

⁴ Prijepis darovnice vojvode Andrije 1200., učinjen 1366., 17·XI.; c. kr. namj. arhiv, odsjek Rogovo, sn. II. br. 23.; Ljubić Policorion 54—57.

⁵ Neobjelodanjena rogovska isprava 24·X·1381. sr. „Rogovski arhiv“ br. 120, navodi neposrednim pretšastnikom tek imenovanog opata Fridricha, Joranda, ali očito je to pogreška kurijalna, jer sve slijedeće isprave opetovano ističu Petra II. neposrednim Fridrihovim predšastnikom, niti igda navode Jordana; n. mj. br. 121 i dalje br. 140.

⁶ Ljubić Policorion 67; Vatikanski arhiv, Provisiones 1409—1432. Arm. XII, 121, str. 59: „Eodem die (Mercurii 8° Idus Aprilis 1412.) provisum est monasterio ss. Cosme et Damiani

ordinis s. Benedicti Jadrensis dioecesis vacanti per mortem de persona fratris Francisci abbatis s. Richarij de s. Richerio“.

⁷ Vatikanski arhiv n. mj. str. 140.: „Eodem die (Veneris X^o kalendas Junij 1421.) provisum est monasterio ss. Cosme et Damiani Jadrensis dioecesis vacanti per traslationem de persona fratris Petri dicti monasterii Prioris.“

⁸ N. mj. str. 210, VI. kalendas Februarii 1427. imenovanje Frane Maripetra, opata sv. Ciprijana torcelanske biskupije spljetskim nadbiskupom. Dvije neobjelodanjene rogovske isprave 1421. godine označuju nam imenovanje opata Petra; „Rogovski arhiv“ br. 148, 149.

⁹ Vat. arhiv, Provisiones 1409—32., Arm. XII, 121, str. 201: „Die mercurii Idus Maii (1426. provisum est) monasterio ss. Cosmae et Damiani de Monte ordinis S. Benedicti Jadrensis dioecesis, vacanti per mortem de persona fratris Matthiae Pavlovich monachi professi dicti monasterii“. Uvedenje u posjed 6·X·1426. „Rogovski arhiv“ br. 152. sr. br. 154.

¹⁰ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 155.

XXVIII. **Polidor Foscari** 1434--(1447.)¹ Opat komendator, pak naslovni pergamenski biskup, a 7./XI. 1449. imenovan zadarski nadbiskup.²

XXIX. **Marko Barbo** Mlečanin, apoštolski protonotar u Rimu (1448—1451.) Nespominje ga nijedna isprava rogovskim komendatorom, nego izvjestan podatak, da je on obnašao rogovsku komendu, imamo u grbu na tkonskom samostanu.³

XXX. **Petar Foscari** 1451—(1486.), apoštolski protonotar, dobio je tkonsku komendu iza Marka Barba. Kao rogovski opat spominje se izrično od 1452—1476. godine.⁴ Ovaj se je opat zauzeo za presušenje Blata kod Vrbiće g. 1463.⁵ Zadarski arcidakon imao je u zakup rogovsku opatiju.⁶ Za opata Petra provedeno je apostolsko pohođenje g. 1467., te preustrojena redovnička stega u tkonskom samostanu. Tada bijaše Damjan tkonskim priorom.⁷

XXXI. **Sebastian de Priolis** (1487—1495.) Mlečanin, apoštolski protonotar, imenovan opatom komendatorom od pape Inocencija VIII. (1484—92.), spominje se kao opat komendator pri činu od više doba g. 1492.⁸ te opet g. 1494.⁹

XXXII. **Dominik Grimani** (1496— . . .) oglajski patrijarha i kardinal sv. Nikole inter imagines, već g. 1502. opat komendator pri činu sjedi još 1511. godine.¹⁰ Grb sa kardinalskim šeširom od g. 1496. u kaštelu sv. Filipa i Jakova pripada ovom rogovskom opatu komendatoru.

XXXIII. Nepoznati opati do g. 1530. po prilici. Od Bianchija navedenom opatu komendatoru Antunu Diedu pod g. 1496.¹¹ nema mjesta, a od Farlata spomenuti opat **Jakov Vordaeus**, od Bianchija označen kao sjedeći g. 1525.¹² nije potvrđen nikakvom ispravom; valjda je baš on bio 33. rogovski opat.

¹ Vatik. arhiv. Obligationes 596, 170: „Com-menda monasterii sanctorum Cosme et Damiani Jadrensis dioecesis. 30·IV·1434. Polodorus Fuscari Apostolicae Sedis prothonotarius commendatarius monasterii ss. Cosmae et Damiani Ordinis S. Benedicti Jadrensis dioecesis obtulit florenos auri de Camera 33¹/₃ ad quos.“ itd. Sr. niže „Rogovski Arhiv br. 156, 157.

² Vatikanski arhiv Provisiones 567, fo. 37.

³ Protonotar apoštolski Marko Barbo do svoga promaknuća na Trevizansku biskupiju uživao je više komenda u Dalmaciji, kako iz njegovog dopisivanja sa zadarskim nadbiskupom Mafejom Vallaresom slijedi. Pisma se nahode u rukopisnom zborniku „Maphaei Vallaresi archiepiscopi Hyadrensis epistolae“ u Barberinskoj knjižnici u Rimu, XXIX. 153, pod nadnevkom: 20·VIII. 1451.; 20·I., 25·IX., 18·XI. 1452.; 13·III., 21·XII. 1452.; 23·XII. 1454.; a 20·XII. 1455. Barbo postade treviškim biskupom. Njegov grb s glagolskim napisom na pročelju tkonskog samostana jamči, da je on do 1455. godine obnašao tkonsku komendu.

⁴ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 159, 161, 162, 166—168. Nadbiskup zadarski Mafej Vallareso u pismu 28·III. 1461. „Ad R. D. P(etrum) Foscari protonotarium apostolicum — Abbatia vestra de Rogova“. Rukopisni zbornik Maphaei Vallaresi epistolae“, str. 446. Theiner Mon. Slav. Merid. I, 459.

⁵ Theiner Mon. Slav. Merid. I, 481; Sr. Farlati III, 8.

⁶ Pismo 10·II. 1462., kojim nadbiskup zadarski javlja auditoru Rote P. Ferriću u Rimu, da je arcidakon Frano pok. Damjana uložio utok radi pobiranja zakupa rogovske opatije. Vallaresov zbornik, str. 507.

⁷ Odluka apost. pohoditelja biskupa trogirskog Jakova 25·IV. 1467.

⁸ Neobjelodanjena bulla Aleksandra VI. 26·VIII. 1492.; sr. „Rogovski arhiv“ br. 175.

⁹ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 176.

¹⁰ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 178, 180.

¹¹ Zara cristiana II, 137.

¹² Illyricum Sacrum III, 9; Zara crist. II. 137.

Anton Bogdanić Pašmanac, prior već 1517., a umro 1531., obnovitelj blagovališta i valjda južnog krila samostana na Tkonu.¹

XXXIV. Markić Pažinović Zadranin, kojega je grb uzidan u kaštelu sv. Filipa i Jakova.

Grgur rogovski prior do 1538., a potla 1538. Jeronim s Ugljana.²

XXXV. Secundus Montemerlo de Montemerlo (1560)—1602.c., opat komendator pri činu g. 1562—1602.³ sjedio je na komendi još 1585 i po svoj prilici do 1602.⁴

XXXVI. Nikola Brauti sardinijski biskup 1603c.—(1636). Nasljednik Montemerlov i neposredni predšasnik Benesse; s rogovskim je redovnicima sklopio g. 1609. najmovni ugovor o opatijskim prihodima, te se spominje još g. 1629.⁵

Placid Novoselić rogovski prior 1609.⁶

Opatija ispražnjena godine 1637. 13./VII., jer novoimenovani opat još neustoličen.⁷

XXXVII. Petar Benessa Dubrovčanin, prior sv. Marije in Via lata u Rimu i papin tajnik 1637—1643.⁸ Bijaše 20./V. 1543. već mrtav, te je opatija bila pod upraviteljstvom zadarskoga arcidakona Valerija Ponte i popa Ivana Zapića.⁹

Bernard rogovski prior od 1636.¹⁰ pak 1643. Deodat Mičić.¹¹

XXXVIII. Stjepan Gradić 1643—1683. Dubrovčanin i nećak predšastnika

¹ Po napisima, što ćemo ih navesti, spominje se 1512. kao rogovski redovnik; sr. „Rogovski arhiv“ br. 181.

² Sr. opis sv. Filipa i Jakova.

³ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 187.

⁴ Isprave u „Stampa del povero comune di Tcon“, str. 40, 43, 46; i „Rogovski arhiv“ br. 185, 201.

⁵ „L' essentione delle decime dell' abbate Montemerlo quando ad altro non vaglia servira in caso ci si volesse menar buono il credito che costi aparisce hauer l' abbazia per pagamenti fatti sopra il debito, per cause note a V. S.; non so però se l' essenzione fu per quell' anno solo o almeno in uita dell' abbate suddetto, e se la vita del medesimo arrivasse all' anno 1602. e certo al qual tempo [cominciando dal 1585.] fu indebitata l' abbazia di Monsignor mio zio (t. j. P. Benessa); del che sarebbe bene di chiarirsene con commodità“. Pismo 2. VIII. 1645. rogovskog opata komendatora vikaru V. Ponte-u, Sbirka „Bihaća“.

⁶ „Ho presso di me la copia dell' aggiustamento fatto già con Mon. Brauti del 1609.“ Ova se pogodba spominje u spomenici g. 1651. Pismo Gradićevo V. Ponte-u, 5 III. 1646.,

sbirka „Bihaća“. Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201. str. 241. i dalje. Za Brautijev grb sr. n. mj. br. 201. str. 293.

⁷ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 243.

⁸ N. mj. br. 201, str. 275.

⁹ Primnice 1641, 5. XI. za opata Mons. Petra Benesse. Ponteovi papiri u zbirci spljetskoga društva „Bihać“. Adi 30. Ottobre 1641. In Roma Io infrascritto confesso haver havuto e ricevuto dal. Sr. Valerio Ponte Arciprete di Zara e Vicario della mia Abbazia di St. Cosma e Damiano detta di Rogovo ducati quattrocento e cinquanta moneta di Zara, che sono per tanti da lui ricevuti in due volte dalli Monaci della detta Badia per li due termini di affito, uno scorso alla feria del Santissimo Natale. et in fede ho fatto la presente mia quietanza questo di come di sopra scritta e sottoscritta di mia mano. Pietro Benessa.“ Zbirka spljetskoga društva „Bihać“, među pismima I. Lučića. Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 208.

¹⁰ Sr. pogodbu zakupa prihoda rogovske opatije 1643. 20 V. Ponteovi papiri među pismima I. Lučića, zbirka „Bihać“.

¹¹ N. mj. br. 201, str. 257.

Benesse, imenovan 22./IV. 1643., ulazi u posjed 14./X. 1644.¹ umre 7./V. 1683.² Grb: pila poprieko na štitu.

XXXIX. **Franjo Georgiceo** Splječanin, nadpop sv. Jeronima Slovjenskoga u Rimu, 1684—1718. Imenovan 8./X. 1683., uveden u posjed 19./VI. 1684., odrekao se u korist nećaka.³

Bernard Zumbulović rogovski prior 1684., pak Benedikt Kosić rogovski prior 1687—1703.⁴

XL. **Stjepan Georgiceo** 1718—1726. Uslijed stričeve odreke imenovan u rujnu 1718.⁵

XLI. **Juraj Georgiceo** 1726—1741. Imenovan 1./II. 1726., uveden u posjed 22./XI. 1727.⁶

Miho Pelišić prior rogovski 1737.⁷ Petar Meštrić prior rogovski, spomenut 1738—1740.⁸

XLII. **Mato Karaman** 1741—1768. Imenovan 19./V. 1741. opatom komendatorom,⁹ te osorskim biskupom, pak zadarskim nadbiskupom; pridržao je rogovsku komendu do g. 1768., te se je odrekao komende na korist svoga nećaka.¹⁰

Grb ima stablo na štitu.

XLIII. **Ante Karaman** 1769—1808. Nećak predašnjeg komendatora nadbiskupa Karamana.¹¹

Grb kao u predšasnika.

G. 1808. rogovska je opatija od francuzke vlade dokinuta.¹²

Arhiv rogovske opatije.

Mnogobrojne listine rogovske opatije jamče nam, da je rogovski arhiv negda bio bogat. O njemu susretamo i starijih vijesti. Tako opat Grgur g. 1357. u prošnji na papu Inocenta VI. jadikuje, kako su Mlečići poharav samostan na Tkonu, ukrali olovne pečate s bulle Klimenta VI.¹³ Najveći je kvar nanešen rogovskom arhivu za opata komendatora Stjepana Gradića. Gradić je obnašao službu vatikanskog bibliotekara, te po svoj prilici zamoljen od našega povjesničara

¹ „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 141, dalje. Sbirka „Bihaća“; Gradićeva opunovlasnica za Valerija Ponte, kojom ga ovlašćuje, da u njegovo ime sklapa sudbene ugovore, odnoseće se na upravu dobara rogovske opatije. Do 6./IV. 1644. opatija bijaše još ispražnjena; sr. Ponteovu izjavu pod tim nadnevkom na n. mj.; „Rogovski arhiv“ br. 191, 196.

² Sr. Ljubić Dizionario biografico 180 i dalje.

³ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 547 i dalje, 667.

⁴ N. mj. br. 201, str. 565, 551, 591, 573, 639.

⁵ N. mj. br. 201, str. 667.

⁶ „Rogovski arhiv“ br. 197; sr. 201, str. 703 i dalje. Stampa del povero comune di Teon, str. 60—7 i 125—8.

⁷ „Rogovski arhiv“ br. 216.

⁸ „Rogovski arhiv“ br. 216.

⁹ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 745.

¹⁰ Ljubić Ogljedalo II, 465. Stampa del povero comune di Teon, str. 11 i dalje; niže opis samostana u Tkonu.

¹¹ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 765 i dalje; br. 216.

¹² Sr. Bianchi Zara cristiana II, 134.

¹³ Ljubić Listine 347.

Lučića zamoli tkonskog priora, da mu pošalje u Rim otiske pečata sa rogovskih listina, a prior naprosto otrgao s listina izvorne pečate, te ih poslao opatu u Rim, odakle se više nijesu povratili.¹ Dokinućem rogovske opatije g. 1808., rogovski je arhiv dospio u c. k. namjesnički arhiv u Zadru u poseban odsjek, te ga je marljivi arhivar Böttner hronologično poredao.² Iz rogovskog arhiva erpili su dosta gradiva svi naši povjesničari, Lučić, Farlati, Kukuljević, Rački i Ljubić, nu pretežno samo za starije doba. Arhiv je prije bio, kako se po naledicama i po citatima Račkoga i Kukuljevića razabire, razreden po sadržaju, a ne hronologično. Mi ćemo se u slijedećem pregledu držati najnovije rasporedbe.

Jedan odjel rogovskoga arhiva ostao je u župnom arhivu u Tkonu, gdje smo ga pregledali savjetnik J. Alačević³ i ja. Sadržaje samo manje važne isprave, većinom prijepise kasnijeg doba i parnične spise.

Dijelom rogovskog arhiva se može smatrati i dopisivanje opata komendatora S. Gradića sa njegovim vikarom zadarskim arcidakonom Valerijem Ponte iz godina 1643—64, koje je iz obiteljskog arhiva Ponte g. 1895. prešlo u zbirku spljetskoga društva „Bihac“.⁴ Jedan dio tih dopisa nalazi se u c. kr. namjesničkom arhivu br. 204.

Rogovske isprave u c. k. namjesničkom arhivu dobrim su dijelom izvorne listine, transumirane u Policorionu, ili još neobjelodanjene. U slijedećem popisu navesti ćemo uz poblizu oznaku pojedinih komada i iscrpke, koji su od važnosti bilo za hronologiju rogovskih opata, bilo za topografiju rogovskih posjeda.

I. Rogovski odsjek kod c. k. namjesničkog arhiva u Zadru.

Pohranjen je u ormaru najstarijih isprava u prvoj dvorani. Isprave su hronologički podijeljene na snopiće sa progresivnim brojem.

Br. 1. Rukopisni zemljišnik rogovske opatije Policorion ili Topicus na pergameni; druga polovina XIV. vijeka. Tu su većinom transumirane starije listine o rogovskim posjedima do druge polovine XIV. vijeka. Pocijelo ga objelodanio Ljubić, pridržav rasporedaj gradiva samog izvornika.⁴ Spominje se kao „quidam quaternus pergamenus, in quo nonnulla privilegia et litere descripte sunt pro fauore monasterij sanctorum Cosmi et Damiani de Monte“, u neobjelodanjenoj rogovskoj ispravi druge polovine XIV. vijeka.⁵

¹ Po izvornim pismima arcidakona zadarskoga Valerija Ponte opatu Gradiću, u c. k. namj. arhivu, odsjek Rogovo, br. 204.

² Inventario dell' archivio della soppressa Abbazia dei ss. Cosma e Damiano di Rogovo, 30. Novembre 1897.

³ Bull. dalm. XI. (1888.), Il Monastero e la chiesa dei St. Cosmo e Damiano sull' isola di Pasmano str. 139 i sl.

⁴ Ljubićevo izdanje u glavnom je dosta savjesno, ali ima prepisачkih pogrešaka, te nije svagdje pouzdano. Na pr. u samom naslovu stoji: ...PICUS, kašnje pak potpunije Topicus, a Ljubić čita popunjujući (Ti)picus itd.

⁵ Br. 64.

A. Pergamene.

- Snopić I. Br. 2. Fundacijonalna listina samostana sv. Ivana biogradskoga, darovnica kralja Krešimira, veljače 1059. Izvornik na pergameni 36×22 cm.; s luknjama za pečat, koji fali; na četiri pregiba progrizena. Rački Doc. 51.; Ljubić Policorion 45.
- Br. 3. Isto; perg. 48×36 cm. Prijepis 1325.; naledica glagolicom. Rački Doc. 51—4; Ljubić Policorion 4—7.
- Br. 4. Isto; perg. 42×43 cm. Prijepis 1324.; naledica glagolicom. Rački Doc. 51—4; Ljubić Policorion 4—7.
- Br. 5. Bulla Aleksandra III., 1159. 7. XI. „apud Ninifan“, kojom uzimlje u zaštitu kasinsku opatiju, potvrđujući joj posjede i prava. „Licet omnium“. Perg. 77×64 ; prijepis 1395. 18 I. Jaffé Reg. rom. pontif. br. 10.594 (7132).
- Br. 6. Potvrdnica kralja Stjepana III. g. 1166.; izv. perg. 29×19 ; vrpce bez pečata. Kukuljević Cod. dipl. II. 70; netransumirana u Policorionu.
- Br. 7. Isto; perg. 57×23 ; prijepis 1345 25 VII. Kukuljević Cod. dipl. II, 70.
- Br. 8. Osuda obraničkog suda među rogovskom opatijom i vranskim Božjacima 1229 XII; izv. perg. 56×25 ; pečati otpali; dvije naledice glagolicom. Sadrži transumppte od 4 listine, ovako: a) Uvod osude: 1229, IX. Farlati III., 257. Slijedi ulomak, preglavljen od Farlata pripovjedajućim slogom. Zatim dolaze transumirane listine; b) 1166. potvrdnica kralja Stjepana III.; gore pod br. 6.; Kukuljević C. d. II, 70.; c) 1210, potvrdnica kralja Andrije II.; Ljubić Policorion 48; d) 1194, 9. VII. osuda obraničkog suda; Ljubić Policorion 64; Kukuljević C. d. II. 172; e) 1221. osuda bana Okusa; Ljubić Policorion 65; te napokou završetak osude a) 1229, XII. kao kod Farlata III, 258 (Quibus privilegiis — scripsi“).
- Br. 9. Bulla Aleksandra III. 1178; izv. perg. 45×38 . Kukuljević C. d. II, 102.
- Br. 10—12. Isto; perg.; prijepisi 1325, 15 II.
- Br. 13. Bulla Lucija III. 1182, X^o Kal. Febr.; izv. perg. 40×38 . Kukuljević C. d. II. 124.
- Br. 14. Prijepis slijedećeg br. 15, 1222 godine; perg.
- Br. 15. Bulla Klimenta III. 1187, XI° Kal. Marcii anno I.^o izv. perg. 64×60 . Kukuljević C. d. II, 142, pogrješno čitao „MCLXXXVIII“. U ovoj matici i prijepisu gore br. 14, stoji: „MCLXXXVII — anno primo“.
- Br. 16. Potvrdnica kralja Bele III, 1188, II.º Nonas Madii“; izv. perg. 28×17 . Kukuljević C. d. II, 145; Ljubić Policorion 47.
- Br. 17. Razvod među posjedom sv. Ivana biogradskoga i sv. Dimitrije zadarskoga 1194, 4 VI; izv. perg. 29×12 . Kukuljević C. d. II, 171; Ljubić Policorion 38.
- Br. 18. Prijepis XV. vijeka slijedećeg br. 19; perg.
- Br. 19. Razvod posjeda među vranskim Božjacima i sv. Ivanom biogradskim, 1194 9. VII; izv. perg. 36×32 . Kukuljević C. d. II, 172; Ljubić Policorion 64.
- Br. 20. Potvrdnica Andrije vojvode 1198, 31. III; izv. perg. 24×19 . Kukuljević C. d. II, 191.
- Snopić II. Br. 21. Potvrdnica kralja Hemerika 1200; izv. perg. 26×17 . („Diuini cultus profectui — et comite Brafo existentibus“). Potvrđuje povelje Krešimira i Stjepana III. — „ut quantacunque hospitem multitudo terras, quarum meminimus, inhabitaverit, abbatis uel fratrum siue prepositorum suorum astet iudicio; alias nec per sigillum nec per hominem uenire cogatur iudicanda“.
- Br. 22. Darovnica vojvode Andrije 1200; izv. perg. 22×18 ; rupe za pečate; Ljubić Policorion 46.
- Br. 23. Isto; perg. 46×18 , prijepis 1366., 17. XI. Ind. V.; ad petitionem domini fratris Petri abbatis sanctorum Cosme et Damiani“. Ovjerovljenje zadarskoga bilježnika, a spljetskoga kanonika Ilije ima za tabelijonarski znamen svećeničko golobrado poprsje sa dolje spuštenom kukuljicom i kalotom na glavi. Vrpce za otpale pečate.

- Br. 24. Darovnica crkve sv. Petra u Bubljanima, 1207, 19·III; izv. perg. 30 × 14. Ljubić Policorion 32.
- Br. 25. Isto, perg. 46 × 36; prijepis 1367, 8·II. na prošnju opata Petra. TABELIJONARSKI znamen kanonika Ilije kao na br. 23.
- Br. 26. Potvrdnica kralja Andrije 1210; izv. perg. 28 × 22; prodrta u sredini na pre-gibu; rupe za pečate. Ljubić Policorion 48.
- Br. 27. Isto; perg. 32 × 17; prijepis 1371, IV. Vrpca za pečat.
- Br. 28. Isto; perg. 26 × 23; prijepis XIII. v.; po ovom je prijepisu transumpt u Polico-rionu, koji opisuje pečat.
- Br. 29. Potvrdnica Inocencija III. („Viterbij“ XIII Kal. Julii, anno XII°) 1209; izv. perg. 25 × 29. Naledica glagolska. Ljubić Policorion 29, gdje netočno datovana „1210“; Farlati IV·8; Potthast Regesta pontif. rom. I, (3743).
- Br. 30. Bilješka koludara opatije rogovske 1215, 2·II, o zemljištu kod Kruševa polja na Tkonu; izv. perg. 37 × 8; nije imala pečata. — [In] nomine dei Amen. Anno Natiui-tatis millesimo ducentesimo quinto decimo, mense Februarii purificatione beate Marie. Nos namque Milçe abbas sancti Cosme et Damiani cum fratribus meis Dobroslauo pre-posito — (Slijede imena 16 monaha svećenika) — et aliis fratribus — arari possit“. — Neobjelodanjena, dosta izbljedila i slabo čitljiva; sačuvao nam se je i potpuniji prijepis.
- Br. 31. Osuda bana Ocija g. 1321.; izv. perg. 29 × 26; smeđo-žute vrpce za 7 pečata, škarama odrezanih. Ljubić Policorion 65., sr. gore br. 8.
- Br. 32. Isto; perg. 25 × 24; prijepis XIII v.
- Br. 33. Osuda radi posjeda u Gorici 1240, 13·VI. za opata Roberta; perg.; 46 × 43; prijepis oko g. 1368.; rupe za pečat. Znamen tabelijonata kanonika Ilije, sličan br. 23. Glagolska naleđica.
- Br. 34. Osuda gradskog kneza o posjedu med opatijom rogovskom te Matom Koštaldovim i Ciprijanom Volčinim, 1250, 10·XI.; izv. perg. 24 × 22; ponešto izbljedila; nije bilo na njoj pečata; naleđica glagolska. „In Christi — millesimo ducentesimo quinquagesimo mensis novembris die decimo exeunte Ind. nona. Jadre. Temporibus equidem domini Marini Mauroceni, ducis Venetiarum et magistri Laurentii venerabilis Jadersis archi-episcopi et Baldouini Quirini egregii comitis. Testificans testificor ego quidem Michael de Milgosto tribunus — et eius curie, domino Primo (abbate) Monasterii sancti Damiani de Monte ex una parte et Matheo filio Costaldi et Cipriano filio Volcenne de Colle ex alia . . . et nobilis vir Petrus de Nichola . . .“ Datum je izvjestan, jer i ako je izblje-dilo pismo, ipak je čitljivo. Dužd Marin Mauroceno vladaše 1249—52. Neobjelodanjeno.
- Br. 35. Papa Urban IV. nalaže Ivanu, cesarijskom nadbiskupu, boravećem u Zadru i bi-skupu skradijskomu, da uzmu u svoju zaštitu opatiju rogovsku, jer su opat i redovnici zatražili pomoć sv. stolice protiv posvojenja posjeda sa strane crkvnih vlasti i svjetov-njaka. 1263. „XVII. Kal Septembris pont. a. 2°“; izv. perg. 61×54; rupe za pečat; glagolska naleđica.
- Br. 36. Kupoprodaja za zemlju na otoku Pašmann (Piscimano, Pescimano), 1280. 3·IV izv. perg. 16¹/₂×12¹/₂; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 37. Zamjena posjeda med rogovskom opatijom i sv. Mihovilom na Ugljanu. 1282, 20 IX. izv. perg. 29×23; glagol. naleđica; rupe za pečat. Ljubić Policorion 59.
- Br. 38. Scamosate vidua condam Grisogoni de Pičega et Stephanus et Nicolaus filii condam eiusdem Grisogoni itd., priznaju opatu rogovskom Kuzmi vlasništvo dvajuh sela „Goriza et Paduersya“ 1290, 11·X; izv. perg. 26×19; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 39. Livel za soline u Sošini, 1291, 7·V; perg. 40 × 11·5; prijepis oko 1367. ovjerovljen od zadarskog bilježnika, spljetskog kanonika Ilije, uz tabelijonatski znamen kao na br. 23; bez pečata. Ljubić Policorion 62.
- Br. 40. Isto; izv. perg. 22 × 16; bez pečata.
- Br. 41. O istom predmetu 1291, 7·V; perg. 45 × 12; prijepis oko 1367. god. bilježnika kanonika Ilije, uz tabelijonatski znamen; rupe za pečat. Ljubić Policorion 61.
- Br. 42. Domko kupuje zemlju na Pašmanu „ad Cotuno“ od nekih iz Zablaca (Sablata) 1293, 12·IV; izv. perg. 19 × 14·5. bez pečata. Neobjelodanjena.

- Br. 43. Prior Stjepan sv. Andrije in Pellago (Vis) s ostalom braćom iznajmljuje jednu zemlju, 1293, 10·VII; perg. 19×16 ; prijepis bilježnički XIV. vijeka.
- Snopić III. Br. 44. Domko Stašev iz Pašmana (Postimano) kupuje zemlju na istom otoku, 1303, 3·III; izv. perg. $29 \times 14\cdot5$; bez pečata; glagol. naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 45. Pensenski biskup Petar daje u zakup zemlju svoje mense; 13·III·1307; izv. perg. 32×13 . bez pečata.
- B. 46. Klement V. nalaže opatu sv. Krševana, da izopći posvajače posjeda rogovske opatije; 1310, 6·IV; izv. perg. 33×29 ; vrpca za pečat; naledica glagolska. Neobjelodanjena.
- Br. 47. Klement V. podjeljuje proštenje crkvi sv. Mihovila u Rogovu, koja „propter guer-rarum discrimina incurrit non modica detrimenta de bonis“, 1312, „III. Kal. Aprilis pontif. a 7.“; izv. perg. 41×31 ; vrpce za pečat; s lijevog kraja poderana i djelomice izbljedila.
- Br. 48. Podnajam zemalja rogovske opatije na otoku Pašmanu, 1317, 31·V; izv. perg. 33×14 ; bez pečata; naledica glagolska. Neobjelodanjena.
- Br. 49. Domko Drašković Pašmanac kupuje zemlju na Pašmanu, 1319, 21·IX; izv. perg. 33×12 ; bez pečata; glagolska naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 50. Luka, opat rogovski nagada se sa Mikom de Skolatura za posjed na otoku Žirju (Čuri), 1320, 13·II., izv. perg. $31\cdot5 \times 23$., bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 51. Osuda obraničkoga suda među rogovskim opatom Lukom i Mikom de Skolatura radi spora o Žirju, 15·VIII. 1321; izv. perg. 76×25 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 52. Punomoć petorice redovnika rogovskih („tamquam conuentus dicti monasterij et nomine ipsius“) Luki Nakašiću Zadraninu, da zastupa pred duždom opatiju, koja je mirno posjedovala polovinu otoka Žirja, a dužd naredio općini zadrskoj, da ju odstupi općini šibenskoj; u Zadru 12 I. 1325; izv. perg. $20 \times 16\cdot5$; vrpca za pečat. Opatija je ove godine ispražnjena, po svoj prilici radi smrti opata Luke, radi rezervacije Ivana XXII; sr. broj 58. Neobjelodanjena.
- Broj 53. Potvrda pape Ivana XXII., 23·IV. 1324; izv. perg. 44×33 ; vrpca za pečat; glagolska naledica. Ljubić Policorion 49.
- Br. 54. Ivan XXII. deleguje opata sv. Ambroza u Ninu, da prisili građane zadrške, što „villam Verbizam, nec non quasdam vineas terras, ortos, possessiones, molendina ac nonnullos annuos redditus, existentia prope dictam villam Jadrensis et Scardonensis diocesis ad monasterium sanctorum Cosme et Damiani de Monte — diocesis Jadrensis spectantia, sub falsa uenditionis spetie in fraudem usurarum simulate concepte, titulo pignoris detinent“, da povrate opatiji rogovskoj rečene posjede; 1325, XVII Kalendas Maij anno 90“. izv. perg. 47×37 ; rupe za pečate.
- Br. 55. Ivan XXII. povjerava zadrskom nadbiskupu Petru, da prisili baštinike Mike de Skolature, da povrate posjede rogovske opatije na otoku Žirju; 1325, „XVII. kal. Maij a. 90“, izv. perg. 48×36 ; rupe za pečat; naledica glagolska. Neobjelodanjena.
- Br. 56. Isto nadbiskupu spljetskom 1325 kal. Julij pontif. a. 90“; izv. perg. 27×19 -naledica glagolska; rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 57. Sestra Gracija, priorica samostana sv. Dimitrije Zadarskoga daje u najam zemlju, 1332, 22 III. izv. perg. $15\cdot5 \times 14\cdot5$, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 58. Benedikt XII. izjavljuje rogovskom opatu Martinu, da isključuje od rezervacije crkvenih nadarbina i samostana, koju je predšasnik mu Ivan XXII. udario na opseg gradске provincije, rogovsku opatiju 1339. „II. Kal. Junij, pontif. a. 50“; izv. perg. 65×33 . rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 59. Rogovski opat Martin traži od zadrskog suda, da mu Zadrani Bivaldo de Nassis i Juraj Matejev Jurjević povrate tri sela: Bubnjane, Gorieu i Podversje, budući istekao rok zakupa; 1340, 8·II; izv. perg. 35×17 ; bez pečata. Neobjelodanjena,
- Br. 60. O istom predmetu 20·VI. 1340; izv. perg. 33×18 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Snopić IV. Br. 61. Rogovski opat Mihovil, glavom pred apoštolskom komorom dobiva polakšicu, da obvezav se na papinsku taksu, koja je na njegovu opatiju rasporezana, plati u dva obroka; 1347, 9·IV; izv. perg. 21×19 ; bez pečata. Neobjelodanjena.

- Br. 62. Stojan Bilunčev kupuje sve posjede Guidonove na Pašmanu 4. IV. 1356; izv. perg. 18·5 × 16·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 63. Rogovski opat Grgur plaća za tri godine papinski prirez od 12 dukata na godinu za svoju opatiju; 6. V. 1356; izv. perg. 17 × 16; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 64. Potvrda Inocencija VI, 1358; perg. 53 × 52; prijepis druge polovine XII. vijeka. Prijepis ima ovaj uvod: „Hoc est exemplum cuiusdam scripture, que reperitur in quodam quarto pergamenno in quo nonnulla priuilegia et litere descripte sunt pro fauore monasterij sanctorum Cosmi et Damiani de Monte ex Jadra cum sigillis et nominibus infrascriptis et annotatis, cuius scripture tenor talis est, videlicet: Innocentius episcopus . . .“ Ljubić Policorion 53.
- Br. 65. Komisija Inocencija VI. ninskom biskupu, opatu sv. Ivana trogirskoga i sv. Krševana zadarskoga, da brane posjede rogovske opatiije („Militanti ecclesie 1358, 1. IX. Auinione, Kal. sept. pont. a. 6°“). Izv. perg. 62 × 40; vrpca za pečat; dvije naledice glagolske. Neobjelodanjena.
- Br. 66. Inocencije VI. nalaže apoštolskom legatu sabinskomu biskupu Egidiju, da štiti rogovskoga opata Grgura od mletačkih činovnika u Zadru. Auinione 3°. kal. Novembris an. 6°“; 1358, 30. X, izv. perg. 60 × 47; rupe za pečat; dvije glagol. naledice. Ljubić Listine III, 348; pod različitom adresom i datumom, ali istog sadržaja.
- Br. 67. Rogovski opat Grgur obvezuje se na sto zlatnih dukata apoštolskoj komori, kao zaostalu desetinu za smetanja posjeda na otoku Žirju; 1359, 4 I; u to ime isplaćuje prvi obrok od 50 dukata. Slijedi obveznica opata rogovskoga Andrije de Messana: „ . . . [M] CCCLXIII. prima die Januarii. Ego frater Andreas de Messana abbas sanctorum Cosme et Damiani obliigo me ipsum solvere florenos auri quinquaginta . . . ad duos annos proximos. Izv. perg. 34 × 13·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 68. Nagodba među opaticama sv. Dimitrije zadarskoga i Stojanom iz Pašmana, 14 VI. 1360; izv. perg. 23 × 17; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 69. Martin Bogdanov iz Rogova prodaje svoje pravo na solinu u Bošani 1362, 29 III. („Martinus condam Bogdani de Rogova uillanus monasterii dedit et vendidit Jurano condam Dragouani quartam partem et omne ius suum sibi spectans de una salina posita ad Belgrad in loco vocato Boxenia; quibus salinis confinia esse dicuntur, de quirina mare, ab aliis partibus terre monasterii de Rogoua; que quindecim saline quarum multa pars sibi procedit sunt dictorum consorcium et convicinorum.“) Izv. perg. 14 × 7; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 70. Rogovski opat Andrija de Messana uzimlje na se dug opata Grgura (vidi br. 67), 1362, 3. XII; izv. perg. 20 × 19; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 71. Rogovski opat Andrija daje u kmetiju zemlje „Bogdano Giubšcipich de Insulla Cunj villano“; 18 I. 1363; izv. perg. 17 5 × 11 5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 72. Rogovski opat Andrija isplaćuje dug, o kom se bave br. 67 i 70; 25 I. 1364; izv. perg. 13 × 12; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 73. Senjanin Jakov Nidušenić prodaje Zadraniu Ivanu Borniću Jurjevu polovinu svoje lade („barchosij“) pod imenom „Sanctus Grisogonius“; 27 II. 1365; izv. perg. 28 × 13; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 74. Rogovski opat Petar isplaćuje dvadeset dukata u ime crkvene desetine; 3. IV. 1365; izv. perg. 19 × 13; bez pečata; tabelijonatski znamen bilježnika zadarskoga a spljetskoga kanonika Ilije. Neobjelodanjena.
- Br. 75. Isto, 28. VIII. 1365; izv. perg. 20 5 × 10; bez pečata.
- Br. 76. Isto 6 II. 1366. za proviziju treće godine; izv. perg. 17 × 15 5; bez pečata.
- Br. 77. Opat rogovski Petar plaća za svoje imenovanje 165 zlatnih dukata, 28. V. 1366; izv. perg. 28 × 17; bez pečata; znamen tabelijonatski kao br. 74. Neobjelodanjena.
- Br. 78. Namira rogovskom opatu Petru, da je isplatio apoštolskoj komori 50 zlatnih forinti u ime „servitia comunia“ za se i svoje neposredne predšasnike Andriju i Grgura, 16. VII. 1366; izv. perg. 24 × 19, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 79. Isto za 16 zlatnih forinti 7 solida i 4 denara avinjonskog novca, u ime pristojbe kardinalskom zboru; 17. V. 1366; izv. perg. 22 × 12 15; vrpca za pečat. Neobjelodanjena.

- Br. 80. Papinski auditor pozivlje pred apoštolsku komoru opata sv. Nikole u Šibeniku na prošnju rogovskog opata Petra; 27 VII. 1366; izv. perg. 43 × 42; zelena vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 81. Namira, da je rogovski opat Petar konačno isplatio svoju obvezu apoštolskoj komori, 17 XI. 1366; izv. perg. 22 × 16; bez pečata; tabelijonatski znamen kanonika spljetskoga Ilije. Neobjelodanjena.
- Br. 82. Namira, da je rogovski opat Petar podmirio prokuraciju papinskom poslaniku a latere, 17 II. 1367; izv. perg. 48 × 14; bez pečata; tabelijonatski znamen spljetskoga kanonika Ilije. Neobjelodanjena.
- Br. 83. Osuda o kapeli sv. Krševana u Šibeniku, da pripada rogovskoj opatiji 29 VI. 1367; izv. perg. 50 × 42; žuta svilena vrpca za pečat. Ljubić Policorion 54—57.
- Br. 84. Isto, prijepis 1378, 11 II.; perg. 48 × 42; bez pečata.
- Br. 85. Zadranka Stana, udova Grgura Ivanova, prodaje kuću Pašmancu Stojanu Belinu, 14 VI. 1368; izv. perg. 55 × 14; bez pečata Neobjelodanjena.
- Suopić V. Br. 86. Konačna namira rogovskom opatu Petru, da je podmirio zaostavšu desetinu za se i za predšasnike Andriju i Grgura, 24 VIII. 1368; izv. perg. 22 × 13.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 87. Isprava o posjedovanju crkve sv. Krševana u Šibeniku za rogovsku opatiju, 23 IX, 1368; perg. 38.5 × 34; suvremeni prijepis s tabelijonatskim znamenom kao br. 23. Ljubić Policorion 57.
- Br. 88. Namira Frane, opata sv. Mihovila na Ugljanu (de Monte) rogovskom opatu Petru, 12 VI. 1368; izv. perg. 26 × 15. Neobjelodanjena.
- Br. 89. Zadarsko općinsko vijeće dozvoljava rogovskom opatu Petru, da može u Zadru kupiti zemljište, da sagradi crkvu, 25 I. 1370; izv. perg. 36 × 25; vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 90. Isto; izv. perg. 40 × 30.
- Br. 91. Sabirač papinskog prireza izjavljuje, da je rogovski opat Petar podmirio svotu, na koju se obvezao negdanji rogovski opat Mihovil de Carnaruto, 9 III 1370; izv. perg.; 26 × 14; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 92. Četiri namire za dug, isplaćen od rogovske opatije, 7-VII. 1370; izv. perg. 55 × 14.5; bez pečata; oštećena na desnom kraju gornje polovine. Neobjelodanjena.
- Br. 93. Oporuka Drage udovice, 17 IX. 1370; izv. perg. 21 × 14; bez pečata; djelomice isbljedio pismo. Neobjelodanjena.
- Br. 94. Mihovil Jakovljević i Nikola Tolimerov „nuncupati Spingarolichi“, baštinici Luke Manueteris, koji je od negdašnjega opata rogovskoga Kuzme dobio uz livel soline u Sošini obvezuju se na godišnji prinos od dva voščana duplijera u vrijednosti od 2 mletačka groša, 17 X. 1370; izv. perg. 32 × 29; bez pečata; glag. naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 95. Rogovski opat Petar kupuje „medietatem cuiusdam hedifitij molendini vnus ab aqua posita ubi dicitur ad Stiniče sub Uuarceua in territorio et conducto aque dicti monasterij“, 17 II. 1371, izv. perg. 22 × 12; tabelijonatski znamen kao br. 23. Neobjelodanjena.
- Br. 96. Nagodba Drage udovice „de insula Chunj“ s jednim zadarskim građaninom 29 II. 1371; izv. perg. 22.5 × 20.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 97. Rogovski opat Petar odriješuje svake odgovornosti svoga opunovlašćenika Frana Loato Mlečanina; 18 IX. 1371; izv. perg. 21 × 10. Tabelijonatski znamen kao br. 23. Neobjelodanjena.
- Br. 98. Namira rogovskom opatu Petru za obvezatni prinos od opata Mihovila de Carnaruto, 18 X. 1371; izv. perg. 23 × 14. Neobjelodanjena.
- Br. 99. Nagodba među Martinom iz Milana i Stojanom Belinić „de insula de Chon“, 29 II. 1372; izv. perg. 27 × 14.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 100. Namira za rogovskog opata Petra, 1 XI. 1372; izv. perg. 24.5 × 15.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 101. Rogovski opat Petar podmiruje dug opata Mihovila de Carnaruto, učinjen ugovorom od 7 IX. 1345, 2 XI. 1372; izv. perg. 33 × 15.5; bez pečata. Neobjelodanjena.

- Br. 102. Oponovlasnica udovice Drage, 17·XI 1372; izv. perg. 21 × 13·5; bez pečata.
- Br. 103. Rogovski opat Petar kupuje kuću u Zadru, 17 V. 1373; izv. perg. 59 × 35; bez pečata; glag. naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 104. Namira za rogovskoga opata Petra 1 XI. 1373; izv. perg. 24·5 × 13·5. Neobjelodanjena.
- Br. 105. Zadraniin Mika de Tloradis prodaje Bogdanu Grubišiću „de Pischimano in loco Tuconi in campo Varigagni polle gognaos duos vinearum“, 7 XII. 1373; izv. perg. 24 × 18; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 106. Isti istomu iznajmljuje drugu zemlju, 7 XII. 1373; izv. perg. 21 × 13; bez pečata; oštećena na donjem desnom kraju. Neobjelodanjena.
- Br. 107. Namira rogovskom opatu Petru za dug sklopljen 1367, 26 I., — 10 XII. 1373; izv. perg. 24 × 15; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 108. Namira rogovskom opatu Petru za isplatu papinske desetine, 28·I. 1374; izv. perg. 24 × 14 5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 109. Isto; 25 XI. 1374; izv. perg. 22 × 20; bez pečata.
- Br. 110. Rogovski opat Petar kupuje od vikara zadarskog nadbiskupa „certam quantitatem lapidum qui extracti fuerunt ut dixit de voltis predictae ecclesie sancti Petri (de Platea) pretio sexaginta librarum paruorum“, 25·I. 1375; izv. perg. 25 × 13·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Snopić VI. Br. 111. Namira Domnacije Dobrečinić za prčiju, 27·XI. 1375; izv. perg. 19 × 12 5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 112. Stojan Belinić „de insula Chon districtus Jadre“ kupuje u Zadru „ad campum in confinio s. Luce“, 29 II. 1376; izv. perg. 27 × 14 5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 113. Namira rogovskom opatu Petru za isplatu „pro primo et secundo terminis secundi anni decime bienalis impositae per prefatum (Gregorium) dominum papam vndecimum florenos quadraginta septem auri et solidos triginta duos paruorum“, 27 6. 1376; izv. perg. 22 5 × 17; bez pečata; ostrižena na donjem lijevom kraju. Neobjelodanjena.
- Br. 114. Petar Stumulić Zadraniin prodaje ozidanu ogradu u Zadru, 6 V. 1377; izv. perg. 25 × 19; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 115. Namira za isplatu papinske jednogodišnje desetine od 47½ dukata rogovskom opatu Petru, 31 I. 1378; izv. perg. 21 × 16 5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 116. Namira rogovskom opatu Petru za izplatu dvogodišnje papinske desetine, 5·II. 1378.; izv. perg. 21 × 16; bez pečata; tabelijonarski znamen kao br. 23. Neobjelodanjena.
- Br. 117. „Cusma Marcocich de Rogoua ut commissarius se asserens commissario nomine cuiusdam Cicanaç condam Bugarinj de Rogoua jubaiones venerabilis in Christo patris et domini domini Petri de Jadra abbatis“ opatovom dozvolom prodaju „Dissimanno et Dominicho fratribus et filijs condam Johannis Stanclichich de Rogoua similiter jubationibus ipsius abbatis“ deseti dio svojih solina u Bošani (Bossiana) na opatijskoj zemlji; 13·IV. 1379; izv. perg. 36 × 11·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 118. Rogovski opat Petar iznajmljuje Pervi udovi Dragoslava „de villa Berbiçe) zemljište kod Vrbiće, 2 V. 1379; izv. perg. 41·5 × 15; bez pečata.
- Br. 119. Dražba kuće Bogdana Ligatića „de Tehono“ u Zadru „in confinio sancti Grisogoni; 18 X. 1379; izv. perg. 32 × 20·4; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 120. Na mjesto pokojnoga rogovskoga opata Jordana [Petra II.] sveta stolica imenuje rogovskim opatom Fridriha de Georgiis de Jadra „ordinis fratrum minorum“ 24·X 1381; izv. perg. 60 × 39; rupe za pečat.
- Br. 121. Papinski sabirači desetine (Thomas abbas sancti Grisogoni de Jadra) pogadaju se s rogovskim opatom Fridrihom, da uplati apostolskoj komori 200 dukata za prihode opatiije, utjerane od smrti opata Petra do svoga imenovanja i ostavštinu opata Petra; 23 VI 1383; izv. perg. 38 × 24; vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 122. Namira rogovskom opatu Fridrihu za isplatu od 47 dukata, za dva obroka godišnje desetine Urbana VI, 2 IX. 1383; izv. perg. 22 × 20; rupe za pečat. Neobjelodanjena.

- Br. 123. Namira rogovskom opatu Fridrihu za isplatu dvajuh obroka prve godine trogodišnje papinske desetine, 23 III. 1387; izv. perg. 44×22 , vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 124. Lucija, kći Dragoja Spečinića Zadranina, prodaje zidinu u Zadru, 14 XI. 1387, izv. perg. 30×15 . bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 125. Draga, žena Ivana Matolića, „de insula Magna de valle sancti Stephani (Dugi otok, Stipanjska kod Sali), prodaje Zadraninu Nikoli Spingarolu zemljište „situm in insula Pissimani in loco uocato Olmiso“, 19. X. 1388.; izv. perg. 28.5×15 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 126. Tomša Tomšić iz Dobropoljane prodaje Nikoli Spingarolu zemlju „positam ad Tchonum in loco uocato Olmisso“, kojoj s burne strane stoji Opatova draga, 8. X. 1389; izv. perg. 30×12 , bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 127. Isto za zemlju „ad Tchonum in loco uocato Almisi; 12. X. 1389; izv. perg. 33×16 bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 128. Oporuka Dragoja Štankovića „de insula Teuni“ 20. II. 1390; izv. perg. 21×14 , bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 129. Lipica, Radoslavova žena prodaje Nikoli Spingarolu zemlju „in insula Pissimani in loco uocato Olmisso“, 17. IV. 1390; izv. perg. 24×15.5 , bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 130. Rogovski opat Fridrih obvezuje se na isplatu zaostale papinske desetine, 9. X. 1394; izv. perg. 30×16 , bez pečata.
- Br. 131. Namira rogovskom opatu Fridrihu za isplatu papinske desetine, 27. VI. 1396; izv. perg. 32×16 ; vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 132. Zadarski kaptol na prošnju rogovskog opata svjedoči, da je vranski kaštelan bez ikakva prava htio 15. prosinca zaposjesti rogovske posjede u Vrbici; 20. XII. 1398; izv. perg. 35×39 ; vrpca za pečat; dvije glagolske naledice.
- Br. 133. Nikola Spingaroli prodaje rogovskom opatu Fridrihu posjede „in insula Pischio-manj in loco uocato Almissi“; (sr. gore br. 125–7, 129.), 12. II. 1399.; izv. perg. zadarskog kaptola 40×24 ; rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 134. Rada, žena Dražoja „de Ticchuno“ prodaje rogovskom opatu Fridrihu zemlju „in insula Pischiomani in loco uocato Ticchun“, 19. IV. 1399. izv. perg. zadarskog kaptola 50×20.5 ; vrpce za pečat; dvije glagolske naledice. Neobjelodanjena.
- Br. 135. Ninski kaptol ovjerovljuje breve Bonifacija VIII. rogovskom opatu Fridrihu, kojim podjeljuje proštenje samostanskoj crkvi sv. Kuzme i Damjana „XV. Kal. Junii. pontificatus a. 10°“, — 12. VI. 1399; izv. perg. ninskoga kaptola 26.5×16 ; vrpca za pečat; glagolska naledica. Neobjelodanjena.
- Snopić VII. Br. 136. Kralj Sigismund oprašta rogovskom opatu Fridrihu poreze za dvije godine stoga, što je opat morao uložiti velike svote za popravljanje samostana i zgrada opatije „sabbato proximo post octavam festi Passce Domini, 1401“. Izv. perg. 29×16.5 ; pečat na papiru. Neobjelodanjena.
- Br. 137. Namira rogovskom opatu Fridrihu za uplaćenu papinsku desetinu, 1. VI. 1402, izv. perg. 33×12.5 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 138. Kreše mornar Zadranin prodaje Marku (tremenaru pomiješće od šest koraka; 21. V. 1404. izv. perg. 26.5×14 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 139. Rada, udova Dragoja Usinića „habitatrix in puncta Pissimoni (Ždrelac) imenuje svojim baštinikom rogovski samostan, 14. III. 1405; izv. perg. 49×20.5 , bez pečata. Spominje se crkva bl. gospe u Ždrelcu. Neobjelodanjena.
- Br. 140. Rogovski opat Fridrih sklapa zajam od sto libara podvezujući neke nepokretnine 25. V. 1411; izv. perg. 38×23 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 141. Rogovski opat Fridrih ovlašćuje zadarskog plemića Tomu de Petričo, da ga zastupa pri izvlašćenju jedne drvenjare u Zadru, 25. V. 1411. Izv. perg. 40.5×21 bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 142. Rada, udova Miše de Grampina, prodaje zemlju Bevinjudi, udovi Krestovoj, 29. V. 1412. Izv. perg. 17.5×12.5 ; bez pečata. Neobjelodanjena.

- Br. 143. U Krku. Katica Glavničeva prodaje neki pojed Grgurici Filipovu, 10. XII. 1412. Izv. perg. 52×25; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 144. Radovan Pekoić prodaje jedan vinograd popu Petru, rektoru crkve sv. Mihovila „de Neugnane districtus Jadre“ 24. VIII. 1413; izv. perg. 40×12; bez pečata, pismo izbljedio. Neobjelodanjena.
- Br. 145. Papa Ivan XXIII. podjeljuje jednu ekspektaturu avinjonskom popu Ivanu Creyt, 3. I. 1415; izv. perg. 40×27.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 146. Petenenski biskup fratar Ivan Straus svjedoči o redanju popa Grgura pok. Martina „de Dresnich“; 21. IV. 1415; izv. perg. 30×19; rupe za pečat.
- Br. 147. Petar rektor crkve sv. Petra de Regio i Draga Zocona sklapaju pogodbu u Zadru, 16. X. 1420; izv. perg. 37×12.5; bez pečata.
- Br. 148. Petar de Prasqui, rogovski opat isplaćuje pro totali solutione sui comunis servicij in quo Camere Apostolice — extitit obligatus florenos 16, solidos 33, denarios 4.; 5. VI. 1421; izv. perg. 29×11.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
149. Naimenovani rogovski opat Petar ulazi u posjed svoje opatije, 30. VI. 1421. Izv. perg. 42×19; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 150. Isprava o posvećenju samostanske crkve u Tkonu. „In Christi nomine Amen. MCCCCXXV, indictione III. die XVII. mensis nouembris, tempore serenissimi principis et excellentissimi domini nostri domini Francisci Fuscari dei gratia incliti Venetiarum ducis etc. Reuerendissimus in Christo pater et dominus dominus Blasius Molino Venetus, miseratione divina sacrosancte sedis Jadrensis [archiepiscopus] ad Dei laudem eiusque matris virginis gloriose et sanctorum apostolorum Petri et Pauli, beate Anastasie virginis et martiris et sanctorum Cosme et Damiani martirum consecrauit in insula Passimanj ecclesiam vnam abatie Rogoue, edificatam ad honorem sanctorum Cosme et Damiani, in qua consecrauit altare sancte Cecilie virginis et martiris, et in eo recondidit de reliquiis sanctorum Cosme et Damiani, scilicet de vestibus eorum; item de reliquiis sancti Alexandri martiris atque pontificis, item de reliquiis sancti Grisogoni, item de ligno sancte crucis secundum morem sancte romane ecclesiae. Et hoc presentibus reverendis patribus, fratre Petro abate eiusdem monasterii ad cuius requisitionem fit ista consecratio, fratre Petro v. abatte sancti Michaelis in insula propre Jadrans, domino Nicolao Archidiacono, Phillipho primicerio, et Lucha Johannis canonico Jadransibus, ac aliorum quam plurimorum in multitudine copiosa. Quod quidem instrumentum ipse reuerendissimus archiepiscopus mandauit in hanc publicam formam fieri suo quoque pontificali sigillo muniri. Actum in loco prealegato die mense indictione et anno suprascriptis pontificatus vero sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Martini diuina fauente clementia pape V. anno VIII. — Prijepis suvremen na pergameni 14.5×13, bez pečata. Po starinskom pregibu i mrlji na naleđici vjerojatno je, da je ovaj prijepis bio uložen u grob moćiju na žrtveniku. Neobjelodanjena
- Br. 151. Benedikt de Nassis Zadrani prima natrag obilježje dano svojoj negdašnjoj zaručnici Priji, kćeri Jakova de Raduchis, radi razvrgnuća zaručaka; u Mlecima 3. I. 1426. izv. perg. 43×20.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 152. Od pape novoimenovani rogovski opat Matej Pavlović uveden u posjed opatije 6. X. 1426, o čem izdaje zadrarsko vijeće 18. X. svjedodžbu. Izv. perg. 30×25; pečat priljepljen otpao. Neobjelodanjena.
- Br. 153. Papa Martin V. produžuje rogovskom opatu Mateju rok za zaprisegnuće „XII. kal. Julii, pontificatus anno 10.“; 21. VI. 1427; izv. perg. 46×23; rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 154. Sabirač papinske desetine nagada se s rogovskim opatom Matejem za zaostatak neisplaćene desetine, 11. III. 1428. Izv. perg. 28×20; papirnati pečat loše sačuvan. Neobjelodanjena.
- Br. 155. Rogovski redovnici „frater Martinus de Verbiza prior, frater Benedictus de Rogoua vicarius, frater Matheus de Ticono, frater Jeronimus de Pisscimano, frater Discretus de Rogoua, frater Vitus de Rogoua, frater Honestus de Ticono, frater Stephanus de Verbiza, frater Prudens de Pisscimano et frater Vitus de Ticono, omnes monaci et con-

- ventuales monasterij et Abbatie sanctorum Cosme et Damiani de Rogoua“, sprovediv opata Mateja, sabrani „ad sonum campanelle more solito et loco debito in sacrestia nostre ecclesie vbi iuxta solitum nostra capitula congregantur“, izabraše jednoglasno opatom dotadašnjega svoga priora „fratrem Martinum de Verbiza“, te prose papu Eugenija IV., da blagoizvoli taj izbor potvrditi. Dano u crkvi sv. Kuzme i Damjana 6 XI. 1433. Izv. perg. 34 × 32. Pečat papirni otpao. Neobjelodanjena.
- Br. 156. Juraj Kozičić, šibenski primicerij i kanonik, kao opunovlašćenik rogovskog opata komendatora Polidora Foscara, uslijed ovlasnice od 15 V. 1437, ulaže priziv pred šibenskim biskupom fratrom Jurjem Šišgorićem radi crkve sv. Krševana u Šibeniku, 3-VI. 1437. Izv. perg. 37.5 × 20. Papirnati pečat: na štitu polumjesec sa zvjezdom.
- Br. 157. Ovlasnica, odnoseća se na spomenuti pod br. 156. priziv, 27-VIII. 1437. Izv. perg. 36.5 × 30. Ovjerovljenje šibenskog biskupa Šišgorića uz „sigillo maiori“, na vosku priljepljen pri dnu, sačuvan samo po sredini: stojeći svetac s vijencem oko glave, pod jednom arkadom posrijed dvijuh pobočnih niša. Ostrižen je donji lijevi ugao listine, gdje je morao biti vlastoručni potpis biskupa Šišgorića.
- Br. 158. Ostrižak privatne isprave, 29 V. 1440. upotrijebljen 1715 za popis zadarskog kaptola; na 54 posebnih omanjih ostrižaka, umetnutih uporedo od vrha prema dnu. Ne pripada rogovskoj zbirci, nego je u nju slučajno dospio. 51 × 8.5.
- Br. 159. Zadarski nadbiskup Mafej Vallaresso opominje rogovskog opata komendatora Petra Foscari, da mu isplati „de iure et obseruatissima consuetudine — ducatos viginti quinque auri pro caritatis subsidio ex abbatia sanctorum Cosme et Damiani de Rogoua“, toliko put već uzalud traženo; 2. i 6. VI. 1452; izv. perg. 41 × 18; bez pečata.
- Br. 160. Padovanska privatna listina 102 × 22, 20 VI. 1458. godine, koja nije izvorno pripadala rogovskoj zbirci.
- Snopić VIII. Br. 161. Rogovski opat komendator Petar Foscari dobiva povoljnu osudu protiv Tetrika Tetrića radi pašnjaka u Gorici, 8 VIII. 1459. Izv. perg. 51 × 24. Neobjelodanjena.
- Br. 162. Zadarski arcidakon Frano pok. Damjana kao zastupnik rogovske opatije i ovlašćenik opata komendatora Petra Foscara, daje rogovskoj parokiji sv. Mihovila u najam jednu zemlju u Rogovu „penes vilam loco vocato Loqua antiqua“, da bude vazda „in libertate diete parochie“, a da opatiji daje svake godine četvrtinu i desetinu; u Zadru 6 IX. 1460. Izv. perg. 25 × 18; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 163. Podzakup prihoda rogovske opatije 1 II. 1463. Dva zakupnika daju u podzakup Milošu Svetriću iz Blačana sedmi dio, a Martinu Svetriću jedno zemljište u obsegu sela Vrbice: „hoc est Potoch incipiendo a confinibus ville Blachiane eundo quasi versus quirina per ipsum Potoch tantum in longitudinem quantum funda iacere potest et non plus, et hoc pro aucupando“, i da može „in dicto Potoch fare, construere, aptare et tenere panteras videlicet sclabonice vadilla, et ibi retia ponere et tenere et aues capere et cuncta alia facere, que pertinent ad dictas panteras siue uabilla in capturam auium et omnem eorum licitam utilitatem rationem more bonorum virorum. Et hoc per afflictum omni anno viginti quinque parium dictarum auium, intelligendo quod in hoc numero non debent esse aues maiores mediocres et parue, que ibi capiuntur.“ Izv. perg. 24 × 12.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 164. Rogovski prior Danjan s ostalom braćom ovlašćuje dva brata svoja Jakova i Vida, da u ime samostana ugovaraju sa svojim komendatorom Petrom Foscarijem, 28 IX. 1466. Izv. perg. 49 × 26, pečat otpao. Neobjelodanjena.
- Br. 165. Hvarska privatna listina 19 I. 1471. Izv. perg. 26 × 13; pečat otpao.
- Br. 166. Rogovski opat komendator Petar Foscari imenuje svojim vikarom zadarskog arcidakona Franu pok. Damjana u Padovi, 26-I. 1474. Izv. perg. 31.5 × 20; pečat otpao. Neobjelodanjena.
- Br. 167. Papa Siksto IV. dozvoljava rogovskom opatu komendatoru Petru, popu sv. Marka mletačkoga, „da quasdā terras pascollinas boschiuas et partim laboratiuas in loco dicto Lagrande sopra Zaravecchia“ zamijeni sa korisnijim zemljama Krezola Galelića Zadrauina „in loco dicto Cafra [Cauca], que constitute sunt in medio aliarum terrarum et posses-

- sionum dieti monasterii“, V^o Non. Julii, 1475. Izv. perg. 50 × 39; rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 168. Od pape Siksta IV. delegovani izvršitelji zadarski nadbiskup Mafej Vallaresso i kanonik Andrija Bribiranić bullom „V. Nonas Julij 1475, pontificatus anno 4°“ ovršuju zamjenu posjeda rogovskog sela Grande i Podvornice uad Biogradom, sa posjedom „Cauca“ Kreše Galellis-a, za rogovskog opata komendatora Petra, popa sv. Marka mletačkoga; u Zadru, 11 V. („hora vigesima prima“) 1476. Izv. perg. 58 × 53; rupe za jedan, a vrpca za drugi pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 169. Jeronim Šimunić, šibenski plemić i vojnik, prodaje kuću popu Grguru Sučiću, župniku sela Dasline šibenskog kotara i kuću u šibenskom varošu; u Šibeniku, 5 IV. 1479, i 24 VII. 1480. Izv. perg. 30 × 15; bez pečata.
- Br. 170. Oporuka Jakova Bogdanića iz Pašmana, u Zadru 9 IV. i VI. 1479. Među svjedocima: „pre Zorzi Nicolich de Rogovo, pre Johanni de villa Chraschiane, pre Matthio capellano de la villa de Sicho, pre Stole Staglicich de Rogoue“. Izv. perg. 39 × 16, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 171. Potvrda šibenskog građanina, u Šibeniku 12 XII. 1482. Izv. perg. 16 × 14; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 172. Kupoprodajni ugovor dvaju šibenskih građana, u Šibeniku 30 V. 1483. Izv. perg. 23 × 12·5, bez pečata.
- Br. 173. Prijepis oporuke pod br. 170; 11 I. 1485; bez pečata, perg. 25 × 21·5.
- Br. 174. Fra Bernardin Rabljanin, vikar dalmatinske provincije M. B., ubraja popa Antona, dobroćinca franjevačkoga, zadužbinama svoje provincije; u Poljudu kod Spljeta, 16 VI. 1492. Izv. perg. 34 × 8 5; papirnati pečat dobro sačuvan.
- Br. 175. Papa Aleksandar VI. „Dudum siquidem per f. r. Innocentium papam VIII. predecessorem nostrum accepto, quod monasterium ss. Cosme et Damiani — quod dilectus filius magister Sebastianus de Priolis, clericus Venetiarum, utriusque iuris doctor noster, tunc suus notarius ex concessione et dispensatione sedis apostolice in comendam optinebat et quod ab illius primeva fundatione congruis redditibus dotatum ac in suis structuris et edificijs competenter constructum erat, propter guerrarum turbine et alias sinistros euentus ac perfidorum Turcorum, in quorum confinibus dictum monasterium situm erat, incursiones que proh dolor! in partibus illis inguerant et dietim uigebant in suis structuris et edificijs huiusmodi erat quasi penitus dirutum ac calcibus libris et alijs ornamentis ecclesiasticis destitutum illiusque fructus redditus et prouentus, qui pensione annua trecentorum ducatorum auri de Camera certis ecclesiasticis personis auctoritate apostolica assignata onerati existebant ad restaurationem reparationem ac mantentionem structurarum et hedificiorum huiusmodi ac religiosorum diuinis inibi officijs diurnis pariter ac nocturnis continue insistentium sustentationem non suppetebant, sed ad hoc pia fidelium suffragia fore noscebantur plurimum optima — podjeljuje razna proštenja svima, koji pripomognu popravljanju zgrada rogovske opatije „7° Kal. Sept. 1492“. Izv. perg. 63 × 32, vrpca za pečat; glagol. naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 176. Rogovski opat komendator Sebastijan de Priolis imenuje svojim ovlašćenicima Jakova i Petra Boža Zadrane, u Padovi 10 IV. 1494. Izv. perg. 42 × 16, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 177. Oporuka Martina iz Tukulječana, 7 V. 1495. Izv. perg. 36 5 × 18; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 178. Rogovski opat komendator Dominik, kardinal S. Nicolai inter imagines Grimani, oglajski patrijarka, imenuje svojim ovlašćenikom pri upravi opatije rogovskog redovnika Matiju Brojanovića, u Rimu 1 IV. 1502. Izv. perg. 21·5 × 17; vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 179. Nabava zemljišta u Tinju i Bokanjcu 17 III. 1505. Ulomak pergamene 26 × 21; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 180. Dukala 5 IV. 1511, kojom se dozvoljava rogovskom opatu komendatoru kardinalu Grimanu, da se rogovske plodine slobodno pobiru i prodaju po mletačkim gradovima. Izv. perg. 37 × 27 5; rupe za pečate. Neobjelodanjena.
- Br. 181. Izjava Ruže udove Novakove iz Tkona pred zadarskom općinom o partnici s Dou

- Antom Bogdanićem, redovnikom sv. Kuzme i Damjana, 13 II. 1512. Izv. perg. 17·5×8·5, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 182. Breve, kojim se ovlašćuje Franjevac Augustin Brunčić, da pređe u samostan rogovski; u Rimu 17° Kal. Junij 1532. Izv. perg. 43·5 × 27; rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 183. Zadarski knez Anton Michael sudi, da Toma Turčin, zakupnik rogovske opatije, mora davati rogovskom opatu i monasima 100 mjera (modia) vina s kopna po ugovoru od 24·III. 1467; u Zadru 16 IX. 1533. Izv. perg. 15 × 13; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 184. Dražba jedne kuće u Zadru, 20 XII. 1534. Izv. perg. 34 × 19.
- Br. 185. Nagodba sudbena među rogovskim opatom Montemerlo i Nikolom „Baycinouich“ iz sv. Filipa i Jakova i Grande za mlin, sagrađen od Nikole na zemlji opatije u Vrbici; 5·XI. 1564. Izv. perg. 50 × 23; pečat otpao. Neobjelodanjena.
- Br. 186. Natalis, veronski nadbiskup, izvršuje apoštolsko pohodenje tkonske opatije, u glavnom obnavljajuć odluke apoštolskog pohodenja od 1467; 3·XII. 1581 „sub lodia monasterii sanctorum Cosme et Damiani de Teon“. Izv. perg. 45·5 × 26; rupe za pečat; glagolska naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 187. Zadarski nadbiskup Nadal Venier, kao apoštolski komisar za izvršbu apoštolskog pohodenja 3·XII. 1581, izdaje potanji nalog, što je opat komendator redovnicima rogovskim dužan i obratno, po odluci pohodenja od 1467. Bez nadnevka; perg. 35 × 16; bez pečata i ovjerovljenja. Neobjelodanjena.
- Br. 188. Osuda sv. stolice, da rogovski opat komendator mora davati rogovskim redovnicima za življenje, kako je sudio apoštolski vizitator 3·XII. 1581, a to na priziv priora i redovnika, s toga što opat komendator nije htio da vrši naloga pohoditeljevih; 22·IV. 1582. Izv. perg. 45 × 29; rupe za pečat; naledica glagolska.
- Br. 189. Privatni ugovor učinjen u selu Barbarano kod Bolzana 29 II. 1600. Izv. perg. 64 × 15; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 190. Lucija, udova Mate Patkovića, rečenog Bumbe iz Bokanjca, dariva svom nećaku Šimi Pupiću pol kuće u Zadru; u Zadru 14·V. 1603. Izv. perg. 30 × 14·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 191. Dužd Frano Erizzo ovjerovljuje ovlasnicu rogovskog opata Stjepana Gradića zadarskom arcidakonu Valeriju Ponte, u Mlecima 28·IX. indikcije XIII (1645—6). Izv. perg. 25 × 14, vrpce za pečat. Progrižena na mjestu godine. Dužd Frano Erizzo vladao je 1631—46, a indikcija XIII. odgovara 1645—6. godini. Neobjelodanjena.
- Br. 192. Kapetan Vid Sodić iz Biograda prodaje braći Kužinović iz Filipjakova kmetiju zemlje u Bošani, pripadajuće rogovskoj opatiji, 5 III. 1636. Izv. perg. 29 × 16·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 193. Zadarski pristav globi Miloša Petričića iz Tkona radi ogluhe 13 VII. 1641. Izv. perg. 13·5 × 9·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 194. Osuda zadarskog kneza, da Šimun Mikulić i Luka Tomašević iz Zadra moraju dati gospodarštinu s zemalja rogovske opatije, 21 IV. 1649, bez pečata; glagolska naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 195. Zadarski sud globi kmetove rogovske opatije, jer su uskratili dati gospodarštinu u maslinama, 27·V. 1649. Izv. perg. 24 × 15, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 196. Papa Kliment X. dopušta i potvrđuje rogovskom opatu Stjepanu Gradiću, da sklopi najamni ugovor prihoda rogovske opatije sa priorom istog samostana za devet godina, 20 VII. 1676. Izv. perg. 37·5 × 28. Neobjelodanjena.
- Br. 197. Dukala od 21·IV. 1727, da bude uveden u posjed rogovske opatije imenovani opat Don Juraj Giorgiceo; to uvođenje u posjed ovršeno 22·XI. 1727. Izv. perg. 39 × 24; viseći olovni pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 198. Oporuka Angeline Rigoni u Mlecima; nepotpuna, ali svakako iz XVII. vijeka. Perg. 35 × 19·5, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 199. Kardinal sv. Siksta i Domenika dozvoljava Ivanu Jeronimovu, svećeniku redovniku rogovskom, da može preći u drugi samostan. Datum Neapoli XVII. Kal. Februarii . . . . . (godina fali) XIV. vijeka. Dva komada izvorne pergamene, veći 16·5 × 12·5, manji 16·5 × 6; rupe za pečat. Zaključuje: [. . . . .] pape VI. anno sexto“. Neobjelodanjena.

B. Papiri.

Br. 200. Dvije knjižice od papira 15×10.5, pisane glagolicom, sadržeće primnice za isplatu najma kerepa kod Kruševa (sr. niže br. 201.).

a) Godišći · 1749. miseca novembra recevuda Mii Rubčića od Kuna za live od Kruševa, primismo za istog godišće L 12. — 1750. primismo od Miđe Rubčića za live od Kruševa L 12. (Slijedi tako do 1759.) — 1760. Primismo od Mate Rubčića za live od Kruševa L 12. (Slijedi tako do 1768. godine, te svršava.)

b) 1749. recevude Stipana Rubčića od Kruševa što lađe onatu primismo isto godišće L 12. (Slijedi tako do 1771. godine, te svršava.)

Br. 201. Svežanj raznih papira:

I. Ulomci zbornika isprava XI—XV. vijeka, većinom zadarskih i biogradskih, osobito rogovskih i sv. Krševana, poznatih u izvornicima ili boljim starijim prijepisima, sa opaskama na rubu. Nepoznata sabirača, po svoj prilici XVI. ili XVII. vijeka. Listovi 32 × 20; u sve 116 stranica; pri vrhu oštećeni vlagom.

Izostaviv već poznate, navodimo samo isprave ili bilješke dosele ne navedene.

Str. 9. 1204, 23·VII., rogovski redovnik Girald po zapovjedi opata Dominika iznajmljuje zemlju na Oštrom ratu kod Zadra (Micha lona) za tri godine.

Str. 10. Povjesni ulomak o Zadranima; lošo čitljivo.

Str. 27. Popis prihoda zadarskoga kotara Li incanti . . . . che si affittava per anni x . . . . pagano all' a . . . . . rale. Laribo L. 3110, Selue L. 1400, Scerda et Premuda L. 300, Melada L. 3010, Sestrin L. 500, Cathio L. 40, Chornata L. 170, Sette scogli Tomassichi L. 14, Dusach et Montan L. 3, Chesich et Contignach L. 30, Dola et Golubac L. 16, Tre scogli Carantoni L. 10, Leurasi L. 6. — Lochi liueladi: Suirinaz L. 31, Zapantello L. 20, Cruseevo et Mratindol L. 20, Riuan L. 25, Trtuša L. 25, Seladiza L. 35, Vabignach L. 15, Toretta ponental L. 1460, Toretta scirocal L. 1475. — Fondi: Vergada L. 310, Lentardiza L. . . ., Gliuba L. 660, Nouegradi L. 105.

Str. 28. Terreni delli scogli di raggion de . . . . [po]sti nella giurisdizion di Zara. Questi sono attorno Sale, Amsucere e Saglaua.

Choronata, Varizza, Tugrischiach, Mirtosgnach, Laudara piccolo, Laudara grande, Xut, Strmanac otoh, Abba piccola, Abba grande, Abba de prouersa, Bur, Cattina, Glauaz, Podstiniza, Galeba, Sferf satto, Dagne, Vodegnach, Vissogli piccolo, Sijt, Schitni, Angarol, Crisgnach, Guslaz, Borouovich, Sala piccola, Sala grande, Dragnarar piccola, Dragnarar grande, Smochignach, Tesorello de proversa, Leuornatche, Barouorich, Rassich piccolo e grande, Conitula, Hapsa, Huslaz grande, Clobuch, Cassella, Prisgnech piccolo, Cherba, Vedochnach, Gomignach, Leuga, Ravni xacan, Veli xacan, Scolg, Armaniza, Garmegnach piccolo e grande, Podstiniza grande, Schgliuz, Lusmarin, Guraca, Smochiach piccolo e grande, Martuaz, Obruxan, Garmegnach, Ballon, Marna, Closchena, Kissaghe grande, Martinouaz piccolo e grande, Crni Vnaz, Giustan piccolo e grande, Contignach, Arzi habat.

Questi seguenti sono posti attorno Verbigno Sauro Raun . . . . et Eso.

Schuxitan, Mastenich, Mislesignach, Cohlib, Beelis Mali, Cosmortiza, Stignach, Julia, Cudiza, Scogl, Beli piccolo e grande, 3 senza nome. Appresso il stretto di Cuelizza sono sottoscritti Carantunich, Bissaghe, Velli Scogl, Cohliba, Golaz. Appresso Pasman e Contado di Pasman, Unaxac, Goles gnazi 3, Camerlengo, 3 senza nome. Appresso Vergada due senza nome. Appresso Boxana Suirinaz. Appresso Sestrin et Verean, Idola, Galebignach, Tre sorelle. Questi sono . . . . Melada Bigna . . . . za . . . . Ton, Toneria, Tastenich, Rixgnach, Tamerea, Tamerzida, Ugliach, (dva fale), Maslignach, Ubinasic, Saz . . . ., Bussa . . . ., Funaschan . . . ., Leprinac, Galiote, (jedan fali). Appresso Selue et Vnbo, Marounich, Cunacich, Selada piccola e grande, Maun, Cohlib, Veli Scogl, Vrtali, Planich, Planicich, Pazul.

- Str. 29—30. 1403, 27·XII. Kralj Ladislav podjeljuje u nasljedno leno Šimunu (Detriku Zadraninu) „omnes villas Veglaue et Cobilleglauich pertinentiarum castru Nouigradi in districtu Luche partium regni nostri Croatiae, quas autem indebite tenent comites Corbauie ex illicita donatione facta eis per marchionem Brandenburgensem regni nostri Hungarie occupatorem et villas Dobronode pertinentijs castru Ostrouizze in districtu Luche pertinentes dicti regni nostri Croatiae, quas nunc tenet indebite Barissa quondam Vulchonis Bani et concessione Marc(hi)onis predicti. Datum Neapoli — anno millesimo quadringentesimo tertio, die vicesima septima Xmbris, undecima indictione, regnorum nostrorum anno sextodecimo“. Opaska na rubu: „Vuch ban dal qual fu detto Banadego.“
- Str. 76. Ulomak isprave o zemlji „prope ecclesiam sancti Georgii de Punta Micabona“ (oštri rat), uz opazku na rubu „Punta mica da dove e' ditta“.
- Str. 85. 1233, X. Zadarski knez Ivan Michael razređuje „multe questiones inter piscatores et monasterium sancti Grisogoni de Gripo retium“.
- Str. 89. Ulomak parnice radi prěije.
- Str. 91. Iscrpak iz neke isprave bez naznake nađnevka o negdanjem rimskom slavoluku u Zadru: „prope archum Jadre et ex parte transuera ipsius archi;“ uz opasku na rubu: „Arco di Zara presso la uelletta“.
- Str. 93. Memoria . . . della città descrittta sopra la porta della chiesa di s. Grisogono in Zara: „Murus vrbis Jadre fuit inchoatus — Die duodecima intrante nouembris indictione septima mensis ellabentis — Sub annis Christi Domini mille cum ducentis — Nonaginta octo plus computo legentis — 1298“.
- St. 103—4. 1284, in festo S. Andree apostoli. Vranski Božjaci (meštar reda po Ugarskoj Demois i fr. Petar de Be . . . vicepreceptor u Vrani, fr. Oliuer, fr. Tome, fr. Johannes de Fois preceptor in Sablata, fr. Joannes de alis preceptor Palatii de Aurana) daruju Luki de Dessa Zadraninu „quandam particulam terre incultam et desolatam in territorio de Sablata Poscalina uocata sicut continua in metis de Rogoua usque ad mare et usque ad portum de Sablata“.

II. Prijepisi isprava raznih doba.

- Str. 129. 1215, 15·II. Prijepis slabo čitljive isprave XVI. vijeka, navedene pod br. 30., Po njoj je Kruševo polje među brdima po moru do Parinje drage i vallem Danganano, prema jugu do Dolnjega polja, a na istok do Tustice.
- Str. 131. 1575, 5·XI. Secundus, rogovski opat komendator izjavljuje, da je dao 50 gornjaka zemlje u Kruševu na Tkonu na kmetiju Zadraninu Kamilu Montemerlo. Prijepis XVII. vijeka.
- Str. 133. Razni Tkonjani podvezuju svoje posjede za patrimonijalni naslov za redenje svojih sinova (g. 1633).
- Str. 141. Napis 1370, 12·XII. na moćniku.
- Str. 187. Šimun Charismo, prior sv. Krševana zadarskoga i vikar rogovskog opata komendatora imenuje priorom rogovskim fr. Jeronima s Ugljana, uslijed smrti zadnjega priora Grgura; 14·X·1538. Izvornik 30×22; na podanku utisnut pečat (sv. Krševan na konju).
- Str. 188. 1562, 14·III. Osuda zadarskog sudišta o parnici među rogovskim opatom komendatorom Montemerlo de Montemerlo i seljanima Tkona.
- Str. 191. 1564, 13·IX. Osuda zadarskog sudišta među rogovskim opatom komendatorom Montemerlo de Montemerlo i pokojnim Rajkom vojnikom konjanikom u Gorici.
- Str. 195. 1564, 4·X. Isto sa Jurjem Smiljanićem, naseljenim u Dolincima.
- Str. 199. 1564, 20·X. Isto sa Nikolom Brodetićem iz sv. Filipa i Jakova.
- Str. 207. 1571, 27·IV. Poklad rogovske opatije kod koludrica sv. Marije u Zadru.
- Str. 215. 1575, 5·XI. Pop Dominik Filip de Rocha, ovlašćenik rogovskog opata komendatora Secunda daje na livel od 29 godina Kamilu Montemerlu Zadraninu zemljište u Kruševu na Tkonu.

- Str. 229. 1579, 9·V. Nagodba među rogovskim opatom komendatorom Sekundom Montemerlo de Montemerlo i rogovskim priorom o opskrbi, što ju komendator redomice mora davati samostanu. U zadarskoj nadbiskupskoj kuriji; među svjedocima je dr. Jeronim Mazzarello opat komendator sv. Ambrozija Ninskoga.
- Str. 233. 1593, 24·IV. Zadarski knez Krste de Canal i kapetan Andrija Soranzo izvješćuju dužda, uslijed dukale 18 X·1592, o parnici među rogovskom opatijom i općinom pašmanskom.
- Str. 241. 1608, 31·III. Sv. stolica osuđuje rogovskoga komendatora Nikolu Brautija na izvršenje odluke apoštolskog komisara i izvršitelja Nadala, zadarskog nadbiskupa; 7·XII·1581; te nalaže komendatorovom vikaru kanoniku zadarskom Miloševiću, da redovnicima proglasi označenu opskrbu.
- Str. 243. 1609, 2·V· Rogovski opat Nikola Brautius, biskup Sardinije, preko svoga vikara zadarskog kanonika Miloševića nagađa se sa rogovskim priorom Placidom Novoselićem i redovnicima (Grga Janković, Benedikt Lisić, Šime Brisić i Luka Vodopija) za godišnju opskrbu.
- Str. 251. 1629, 20·VIII. Ovlašćenik rogovskog opata komendatora Brautija daje u kmetiju zemlju kod sv. Filipa i Jakova.
- Str. 257. 1636, 12·XI. Zadarski kapetan Lovre Dolfin preporučuje mletačkoj vladi prošnju rogovskog priora Bernarda za obaljenje poreza, radi nužnih popravaka sakristije.
- Str. 260. i dalje 1636, 18·XI. Izaslanik pop Toma Najčinović, zadarski dušobrižnik sv. Šimuna, izvješćuje o stanju samostana na Tkonu: A. U crkvi. Treba pozlatiti tabernakul na glavnom žrtveniku, jer je pozlata izbljedila. Drugom žrtveniku treba nova pala, jer je pala od davnine i starine tako potamnila, da se ne razabire, što je na njoj naslikano. Isto i na trećem žrtveniku. Za ovaj treba svjetionik, jedan misal latinski i jedan „ilirski“ U četvrtom žrtveniku stoje sv. moći, jer nemaju svoga shraništa. B. U sakristiji treba ispraviti crkvene odežde; u njoj su tri kaleža.
- Str. 264. i dalje. 1636, 21·XI. Proto Markantun Alberti predlaže slijedeće popravke u tkonskom samostanu: 1) popraviti skale pred glavnim ulazom crkve, 2) klupe u koru i crkvi, 3) potavaniti sakristiju i načiniti ormare, 4) metnuti stakleno okno na prozore med sakristijom i crkvom, 5) učiniti ormar za sv. moći, 6) napraviti troja drvena vrata, 7) popraviti dva zidića u spavaonici, 8) obnoviti gustjernu i peć.
- Str. 271. 1637, 23·IV. Dužda dozvoljava rogovskim redovnicima, da smiju uložiti do 200 dukata za popravak crkve i samostana u Tkonu.
- Str. 275. 1637, 13·VII. Dužda nalaže, da se dade rogovskim redovnicima koji žive na Tkonu odijeljeni od svoje opatije uz samo 50 dukata godišnje, još 100 od interkalarnih prihoda opatije, dok bude ustoličen novi opat komendator.
- Str. 279. 1639, 12·XII. Legitimacija ovlašćenika novoimenovanog rogovskog opata komendatora Petra Beruisija, tajnika pape Urbana VIII.
- Str. 280. 1639, 3·X. Novoimenovani rogovski opat komendator Petar Beruisius imenuje svojim ovlaštenikom Jakova Lenta iz Ascolija, tajnika mletačke nuncijature.
- Str. 289. 1640, 12·I. Podovlašćenik novoimenovanog rogovskog komendatora Petra Beruisija uzimlje u posjed tkonski samostan, pošto je „intimaui literas apostolicas supra commendam predictam, expeditas sub dato Romae pridie idus Junij 1632 (sic!), et ad clariorem dictorum monachorum intelligentiam ac notitiam substantialiter illyrico idiomate exposui atque interpretaui seriem dictarum literarum“.
- Str. 293. Rogovski opat komendator Petar Benessa imenuje svojim vikarom zadarskoga nadpopa Valerija Ponte. U Rimu „ad Pontem Milvium die 4. Maji 1640“. Pečat Benessin: na štitu raskriljen orao s glavom na lijevo, a nad štitom opatijski klobuk (Izvornik).
- Str. 299. 1640, 18·VI. Ovlašćenik rogovskog opata komendatora Petra Benesse Dubrovčanina, papinskog tajnika Valeriju Ponte u Zadru.
- Str. 319 i dalje. 1642, 3·V. Rogovski opat komendator Petar Benessa Dubrovčanin, prior sv. Marije in Via lata i papin tajnik, oporučno imenuje svojim općim baštinikom nećaka po sestri Stjepana Gradića.

- Str. 341. 1643. Spisi parnice među Pavlom Gozzi, koji na osnovi papinske bulle od 23 IX. 1641. svojata posjed rogovske opatije i već imenovanim rogovskim opatom komendatorom Stjepanom Gradićem. Ništetno je svojatanje Gozzijevo, jer papinske bulle nijesu pravovaljane s formalne strane, a on sam nije svećenik.
- Str. 349. 1643, 10-IV. Tek imenovani rogovski opat Gradić imenuje svojim ovlaštenikom protiv Pavla Gozzija zadarskog primicerija Antona Genzinija.
- Str. 359. 1643, 3-VI. Dne 22-IV. 1643. imenovani rogovski opat komendator Stjepan Gradić imenuje svojim ovlaštenikom zadarskog kanonika Valerija Ponte.
- Izostavljamo mnoge isprave, odnoseće se na parnice o posjedima rogovske opatije, jer ne sadržaju bitnih podataka za povjest opatije.
- Str. 453. 1644, 24-XI. Dužda nalaže, da bude uveden u posjed rogovski opat komendator Stjepan Gradić, imenovan od pape 22 IV. 1643, pošto se je dubrovački klerik Paval Gosio odrekao svojih prava na rogovsku opatiju.
- Str. 461. 1644, 14-X. Uvodi se u posjed novoimenovani opat rogovski Gradić po ovlašteniku Valeriju Ponte, pošto su redovnicima u tkonskoj crkvi papinske bulle bile istumačene hrvatski (illyrico idiomate).
- Str. 491. 1647, 7-XI. Nagodba među rogovskim priorom Deodatom i baštinicima zadarskoga kanonika Mate Uticensa.
- Str. 493. 1644, 15-IV. Dubrovački klerik Paval Gozzi Lučin odriče se rezervacije od godišnjih 100 rimskih škuda pensije, udarene od sv. stolice na rogovsku opatiju.
- Str. 535. 1672 9-II. Ugovor o kmetiji rogovskog opata sa seljanima Tkona: Paderčić, Ivan, Jure i Tome Smoljanović itd., za zemlje na Tkonu u predjelu Drušić, Podanci i Dračin.
- Str. 547. 1684, 18-V. Rogovski opat komendator Frano Giorgiceo, imenovan prije 8-X. 1683, uveden u posjed opatije po svom ovlašteniku nadbiskupu Parzaghi.
- Str. 551. 1684, 12-VI. Terminaciji zadarskog kneza Marka Balbija, da rogovski kmeti ne smiju žeti, kositi, trgati itd. bez dozvole rogovskog priora Bernarda Zambulovića i monsignora Grgura, posjednika opatije.
- Str. 559. 1684, 19-VI. Zadarski knez svjedoči, da je po dukali od 5-II. 1684. bio uveden u posjed rogovske opatije Splječanin Frane Giorgiceo, nadpop sv. Jeronima u Rimu, imenovan opatom bullom od 8 X. 1683. iza smrti zadnjeg opata Stjepana Gradića.
- Str. 563. 1686, 24-IV. Prošnja rogovskog opata Frane Giorgicea na dužda. Giorgiceo je za zadnjeg rata dosta žrtvovao za državu: roditelje i rođake pod Klisom i Solinom, pa platio i desetinu, a Turci su mu posjekli opatijske vinograde i maslinike. Pošto mu na posjedima sv. Filipa i Jakova, Rogova, Vrbice i Turnja kmetovi niječu gospodaršćinu, jer da su to bili turski posjedi, on moli dužda, da naredi generalnom providuru u Dalmaciji, da sklone kmetove na njihovu dužnost, jer su to stari opatijski kmetovi: „Questi Serenissimo Principe non sono Morlachi ma abitanti nostri sin dalla fondatione di dette ville sempre coloni de mei predecessori.“
- Str. 565. 1687, 25-VI. Rogovski opat komendator Frane Giorgiceo daje u zakup prihode opatije rogovskom prioru Benediktu Kosici za svotu od 200 dukata, svaki dukat od L. 6 i 4 šolda.
- Str. 573. 1692, 23-V. Nagodba među opatom Giorgiceom i priorom rogovskim Benediktom Kosićem.
- Str. 591. 1697, 12-I. Opat komendator rogovski Frane Giorgiceo imenuje svojim vikarom popa Ivana Krstitelja Nicoli. Pečat na papiru. Grb: u gornjem polju raskriljen orao, u donjem stablo.
- Str. 593. 1693, 12-I. Rogovski opat komendator Frane Giorgiceo imenuje svojim vikarou zadarskog kanonika Karla de Rubeis.
- Str. 639. 1703, 13-IV. Fr. Ivan Bogdanić, redovnik pivničar rogovski, po nalogu priora Benedikta Košića daje Stošiji Begovoj zemlju u kmetiju.
- Str. 657. 1703, 25-XI. Glagolicom napisani proglas generalnog providura, proglašen Pašmancima u crkvi.
- Str. 667. 1719, 4-I. Mjeseca rujna 1718. uslijed odreke strica mu opata Frane imenovani

- rogovski opat Stjepan Giorgiceo imenuje svojim ovlaštenikom za zaposjednuće opatiје zadraskoga nadbiskupa Vicka Zmajevića.
- Str. 703. 1727, 1·IX. Uslijed smrti rogovskog opata komendatora Stjepana Giorgicea, 1·II. 1726. naimenovani komendator Juraj Giorgiceo uveden u posjed rogovske opatiје.
- Str. 707. 1727, 12·IV. Sv. stolica naređuje rogovskom opatu komendatoru i nadpopu sv. Jeronima u Rimu, a spljetskom svećeniku Jurju Giorgiceo, koji posjeduje još nadarbinu sv. Jurja u Mrljanu, sv. Martina de Cozxia, sv. Mihovila od Slanoga, sv. Petra u Mrljanu i benediktinsku opatiју sv. Stjepana de Barbato rapske biskupije, kako da ulaže prihode.
- Str. 723. 1730, 3·XI. Glagolicom napisana odluka zadraskog kneza Ante Marina protiv Tome Planinića iz Dobropoljane, što je posvojio rogovsku jednu kuću.
- Str. 725 i dalje. 1737, 7·IX., 4·IV. Odluka protiv seljaka zadraskog kotara, koji su se pobunili protiv svojih gospodara.
- Str. 745. 1741, 19·V. Uslijed smrti rogovskog opata komendatora Jurja Giorgicea imenovan mu kao nasljednik spljetski pop Ante Karaman.
- Str. 765. 1769, 18·XI. Rogovski opat komendator Ante Karaman daje redovniku sv. Kuzme i Damjana Marku Dudiću dozvolu za putovanje. Pečat na papiru nerazgovjetan.
- Str. 779. 1771, 15·IV. Isto. Na pečatu grb: u štitu stablo.
- Str. 781. 1776, 21·IV. Odluka opata komendatora Ante Karamana odnoseća se na stegu u rogovskom samostanu.
- Str. 783 i dalje. 1737—1783. Parnični spisi, odnoseći se na pravo ribolova sela Bibinja i Iža velikoga i maloga.
- Br. 202. Snop papira, odnosećih se poglavito na parnice o rogovskim posjedima, bez kronološke oznake. Spomena vrijedna je:
- Str. 79. 1726—41. Prošnja rogovskih redovnika na dužda, da im pomogne protiv kmetova rogovskih posjeda, koji im niječu gospodarštinu; za opata komendatora Jurja Giorgicea (1726—41). Počimlje: „Serenissimo Principe! Miserabile oggetto di compassione, Principe Serenissimo, sono li monaci cassinesi della Nazione Illirica“ itd. Na posebnom papiriću: „Mi increscerebbe infinitamente, che in loro propria perfidia dalli stessi nazionali si estinguesse la regola di S. Benedetto di rito illirico, unica al mondo.“ Na naleđu: „Sle. B. Giovanni Pasqualini Pistoiese.“
- Str. 83—95. Popis posjeda rogovske opatiје sa oznakom dotičnih isprava XVII. vijeka; naleđica nosi adresu na zadraskog kanonika Valerija Ponte.
- Br. 203. Snop spisa odnosećih se na parnice o rogovskim posjedima. — C. 1564. 24 X. Izvještaj rogovskog opata komendatora Montemerla de Montemerlo o prihodima opatiје. — G. Isto, 1654. 20 X. — R. Libro dell' abbatia, cioè sue entrate prese ad affitto dalli signori Albinoni l' anno 1742.
- Br. 204. Izvorna pisma zadraskoga arcidakona i rogovskog vikara Valerija Ponte rogovskom opatu komendatoru Stjepanu Gradiću u Rimu, uz neka druga pisma XVII. vijeka. — Ponteova pisma, brojem 57, sižu od 16·III. 1671 do 17·VI. 1679. Važna su nesamo za nutarnje prilike rogovske opatiје, nego i za suvremenu povjest. — Pisma raznih od g. 1639—1680, brojem 21, odnose se na upravu opatiје. Ima pisama opata komendatora Benesse i Gradića, te njihovih vikara i ovlaštenika.
- Br. 205. Stampa abbazia di Rogovo di Zara, 1737. Na str. 94.: „A laude di Dio 1551. alli 12 Febraro a Nouegradi. Qui sotto scriueremo le consuetudini, che sono state nel paese di Croazia da Zara fino a Nona i t. d.“
- Br. 206. Per l' abbatia di Rogovo contro il commun di Tcon assuntor in giuditio, 1737.
- Br. 207. Stampa del commun di Tcon al taglio, 1746.
- Br. 205—207. osim tečajnih parničnih spisa sadržaju i starijih isprava, koje su već pod br. 1—201 iscrpivo navedene.
- Br. 208. Zbornik isprava u ovjerovljenim prijepisima, odnosećih se na rogovske posjede 1103—1743. Neke bilješke važne za topografiju.
- Br. 209 i 210. Parnični spisi o posjedima rogovske opatiје; XVIII. vijek.
- Br. 211. Parnica među pašmanskom općinom i rogovskom opatiјom; XVII. vijek.

- Br. 212. Parnica među rogovskom opatijom i općinama Pašman, Tcon, Nevidane, Ždrelac i Banj 1727—1737.
- Br. 213. Per l'abbazia di Rogovo contro li communi di Pasman, Tcon, Neugiane, Zdrelac e Bagno, 1579—1734.
- Br. 214. Parnica među rogovskom opatijom i općinom Tkon, 1737—39.
- Br. 215. Pro Abbatia sancti Cosmi et Damiani de Rogovo contra aliquos villicos de Tcon cultores terrarum Abbatiae 1575—1734.
- Br. 216. Izvorni spisi parnice među rogovskom opatijom i tkonskom općinom 168.—1775. Među drugim zanimiva je glagolicom napisana prošnja rogovskih redovnika 27 VII. 1737. na generalnog providura, kojom izjavljuju, da nemogu podnositi zuluma negdanjih svojih kmetova, koji im se sada nameću gospodarima, da s toga kane ostaviti svoj samostan na Tkonu, te prose da im se označi, komu da predadu ključ. „Na $\dot{\text{w}}$ z lugja z z z slijedi šest potpisa glagolicom; a prvi je Dun Miho Pelišišta priur.

II. Ponte-ovi papiri u zbirci „Bihać“.

Prije četiri godine je spljetsko društvo „Bihać“ nabavilo od zadarske obitelji Ponte izvorno dopisivanje arcidakona Valerija Ponte s povjesničarom Lučićem i rogovskim komendatorima Benessom i Gradićem, kojima je arcidakon Valerije bio vikarom. Najviše je pisama rogovskog opata komendatora Stjepana Gradića, koja se popunjavaju sa Ponteovim pismima u c. k. namjesničkom arhivu u Zadru, br. 204. Gradivo odnoseće se na povjest rogovske opatije, mi smo već upotrijebili, ostalo gradivo zahvaća razdoblje 1641—1678., te osvjetljuje Gradićevo djelovanje i ondašnje političke prilike u Dalmaciji.

III. Župni arhiv u Tkonu.

Rogovski arhiv nije sav dospio u c. k. namjesnički arhiv. Jedan dio „goticom“ napisanih isprava vidio je Bianchi kod pašmanskoga župnika J. Bakičića,¹ a ne zna se kamo su dospjele. U tkonskom župnom arhivu čuva se također nešto manje važnih spisa, koji su pripadali opatiji ili samom župnom arhivu. Gosp. savj. Alačević je pregledao glavni dio, te našao važnu ispravu o apostolskoj vizitaciji g. 1467., koju gore spomenusmo. Nalaze se tu još uredovne knjige poznijih vijekova glagolicom izpisane i tiskani spisi parnica među seoskom općinom i opatijom: *Stampa del povero comune di Tcon* oko 1769., pak *Stampa delli comuni di Pasman al laudo* istog doba.

Poglavitiji rogovski posjedi.

Rogovski vikar Valerije Ponte, na osnovi posjednih isprava je nabrojao 36 sela na posjedima rogovske opatije. Ti su posjedi potanko naznačeni u izvornom katastru XIV. vijeka, kod nas najstarijem spomeniku ove vrste, koji je objelodanio Ljubić.² Taj zbornik je najbogatije vrelo za topografiju ne samo opatijskih

¹ Sr. Zara crist. II, 136.

² Izvorni se rukopis nahodi u c. kr. namj. arhivu u Zadru: *Incipit libellus poliorion, qui et topicus uocatur, est*

enim de diuersis locis et multarum uillarum territoriis ortographice conpositus monasterio sancti Johannis apostoli et evangeliste itd. Ljubić,

posjeda, nego i županije Sidrage i pograničnog zadarskog i lučkog predjela, te bi zasluživao opsežnu monografiju.

Iz isprava, sadržanih u Policorionu, kao i iz u nj neuvrštenih listina u negdanjem arhivu rogovske opatije, razabire se, da su rogovski posjedi, većim dijelom darovštine hrvatskih vladara i velmoža ili pridošli kupom ili kao zadužbine u slijedećim vijekovima, obuhvatali velik opseg na otočju i na kopnu. Najstariji posjed matice benediktinske bijaše polovina otoka Žirja. Na otoku Pašmanu su posjedovali selo Tkon i Ždrelac na sjevernom rtu, u biogradskom kotaru: Rogovo, Vrbicu sa Zidinama, Bošanu i Suštinu ili Sušinu. U sjevernoj Sidragi bijahu Tuš, Kosica, Zviždane kod Raštana, Sikovo, Jelčane (Jošane), Smokova i Vlaška sera, Klokočina, Gorica, Podvrse, Tustica, Kamenjane, a dalje na sjever Trejčići, Vukići, Narak i Pisačane U podžupaniji tinjskoj: Bubnjane, Smrdečane, Nabrežje, Lišane i tinjska Sidraga (Polača) i Jasene, a u miranjskoj podžupaniji Miranje i Jagodnje.

Pošto je nama za sada pred očima poglavito samo monumentalna topografija biogradskoga primorja, ograničit ćemo se samo na poglavite posjede oko Biograda: Rogovo, Vrbicu i Zidine, sv. Filip i Jakov i Bošanu, biogradsku opatiju i konvenat ili Sošinu te Tkon na Pašmanu. Svi ovi posjedi, osim Tkona, stoje oko Biograda; glavno središte im je Rogovo. U Rogovo se usredotočuju svi kolnici, stari izgledani prostrani putevi, koji se češće spominju u ispravama opatije. Rogovo je bilo srce gospodarstvene uredbe valjda naznamenitije ove staro-hrvatske opatije. U Rogovu je također stalno boravio jedan dio redovnika dok nije postradalo od Turaka.

Rogovo.

U onom zaista negda bujnom predjelu, među nadijskim područjem i Vranskim jezerom, cvalo je od davnine sve do drugog mletačkog gospodstva (g. 1648.) svako blagostanje. To je srce županije Sidrage, gdje su hrvatski vladari imali mnogobrojne krunske posjede. U dvije nejednake pole dijeli tu pitomu ravnice od kojih 40 km.² površine potočina Kotarka. Zapadna pola, koja se lagano spušta niz obronke primorske kose, sa krunskim teritorijima Rogovo i Vrbica, pripadaše biogradskom kotaru, a istočna bijaše podijeljena na podžupanije Tinj, Blato i Vranu. Rogovski teritorij graničio je sa podžupanijom Blato.¹

Već u XI. vijeku prede darovštinom hrvatskih kraljeva veći dio krunskih posjeda u vlasništvo triju crkvenih zavoda: Rogovo benediktinskom samostanu Ivana Evanđeliste, Bubnjani pod Tinjem koludricama sv. Tome u Biogradu, a Vrana papinskom apokrizarijatu. Propašću Biograda, nabavama i darovštinama, i tim što su druge polovine XII. vijeka papinski apokrizarijat naslijedili Templari, prešao je posjed koludrica sv. Tome u posjed benediktinskog samostana, a vran-

Starine XXIII. 156—243. Neke isprave iz Policoriona objelodanio je ponovno uz nešto nova gradiva g. savj. Alačević u Bull. dalm.

XII—XIV. (1888—93.) u članku: Il Monastero e la Chiesa dei SS. Cosma e Damiano.

¹ Rački Doc. 53.

sko područje se proteglo i na kotar porušenog Biograda. Tako je rogovska opatija došla u doticaj s vranskim područjem, a odatle tolike parnice radi granica, višekrat rasuđivane od kraljevinskog suda ili sudaca obranika.¹ G. 1229. i 1240. konačno su razvedene granice među rogovskim i vranskim područjem te pri rogovskoj opatiji ostade sjeverozapadni dio. Granicom po prilici bijaše crta od današnjeg puta Raštane-Kakma na potočinu Borelovicu, na Zidine, i Bučinu.² Ta dva teritorija su osnova poznijeg vranskog priorata, mletačke kaštelanije, turskog zijameta, novovjeke knežije i glasovite rogovske opatije.

Jezgra posjeda rogovske opatije bijaše negdanji krunski teritorij Rogovo sa gospodarstvenim dvorom. Položaj toga dvora označen je u darovnici kralja Petra I. Krešimira dosta približno, a u nešto poznijoj inačici tako točno, da mu ubicaciju svom izvjesnošću možemo opredijeliti. Prvi izvor veli, da je rogovski dvor u neposrednoj blizini Biograda, dok drugi još pobliže označuje, da rogovski dvor stoji na nizbrdici kose Biogradu sa burne strane.³ Uvažiti je i to, da se u poznijim ispravama taj dvor označuje deminutivnim oblikom Rogovšćica ili Rogovica,⁴ da se razlikuje od drugoga dvora, koji je u razdoblju od 1059—1197. bio podignut u neposrednoj blizini, te jer veći i prostraniji, pridržao stari naziv Rogovo.

Okolo ove točke za srednjega vijeka pa sve do turskog gospodstva razvilo se je selo, koje se u ispravama XII. i sljedećih vijekova nazivlje izmjenice starijim svojim imenom Rogovo ili „selo Sv. Kuzme i Damjana“, a to s toga, što je prenosom matice rogovske opatije na Tkon po crkvi sv. Kuzme i Damjana tim naslovom bila označivana i sama opatija i njezini posjedi.⁵ Trinajstim vijekom postade Rogovo razmeđem među zadarskim kotarom i primorskom banovinom, te se ističe već tada kao znamenitija varoš u Sidrazi. Tako su se u Rogovu sročili g. 1289. ban Pavao Šubić i brat mu knez Grgo sa zadarskim knezom Jakovom Tiepolom, da se nagode radi uzajamnih otimačina, te je nagodba obavljena svečanom zakletvom dvadesetorice zadarskih građana i dvadesetorice plemića Hrvata.⁶

Rogovo je najprije stradalo početkom XIV. vijeka. Razni su crkvojnaci preotimali opatima područje i vlast, da su pape opetovano ustali na njihovu zaštitu, te je i crkva sv. Mihovila u Rogovu postradala.⁷ Za ratovanja Ljudevita I. s Mlečićima (1345—58.) Mlečići su sve rogovske posjede poharali, ali opat Petar II. Aramer i njegovi nasljednici brzo obnoviše rogovsku župnu crkvu sv. Mihovila i svoje dvore, u kojima su redovnici boravili do prvih turskih provala.⁸

Prvi pojav Turaka u mletačkim Kotarima bio je koban i za Rogovo, koje od tada češće strada.⁹ Za ciparskog rata selo Rogovo propade, te postade turskom pograničnom točkom i područjem vranskoga zijameta, gdje je turska stražarnica i carinara. Suvremenik Ljubavac veli, da se je polovinom XVII. vijeka vidjela crkva

¹ Sr. Ljubić Policorion 5, 64, 65. i dalje; Kukuljević Cod. dipl. II. passim.

² Farlati Illyr. Sacr. III. 258; Policorion 41.

³ Rački Doc. 52. i 53.

⁴ Sr. Ljubić Policorion, str. 37. i 67.

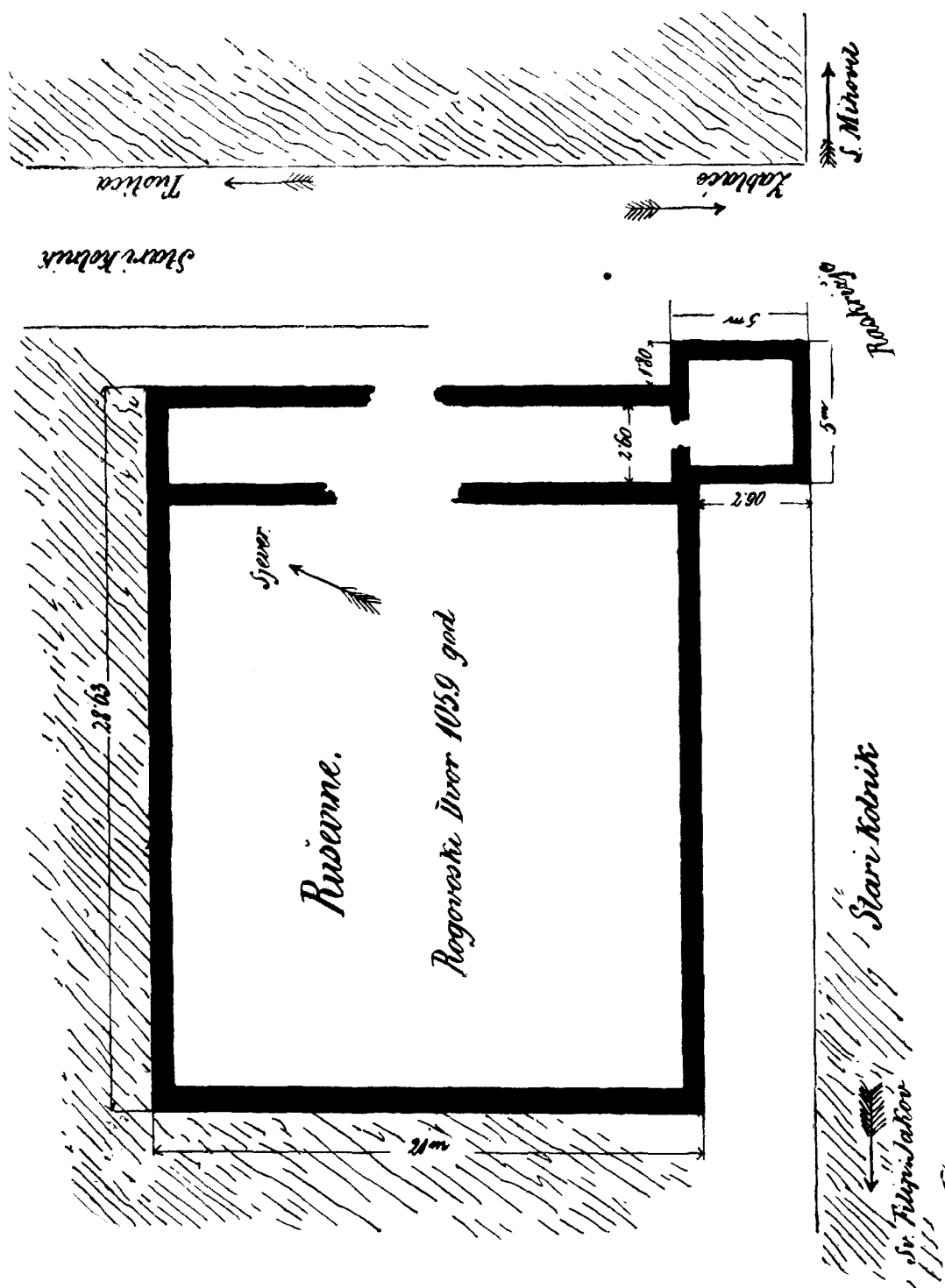
⁵ Isprave 1182., 1188. i 1358.; Kukuljević Cod. dipl. II. 124, 143; Ljubić Policorion, 51 sl.

⁶ Isprava 7-VII. 1289., u izvornom registru zadarskoga bilježnika Creste de Tarallo, str. 7. br. 27, u starom notarijnom arhivu kod pokraj. sudišta u Zadru.

⁷ Rogovski arhiv br. 46—60.

⁸ Rogovski arhiv br. 162.

⁹ N. mj. br. 175.

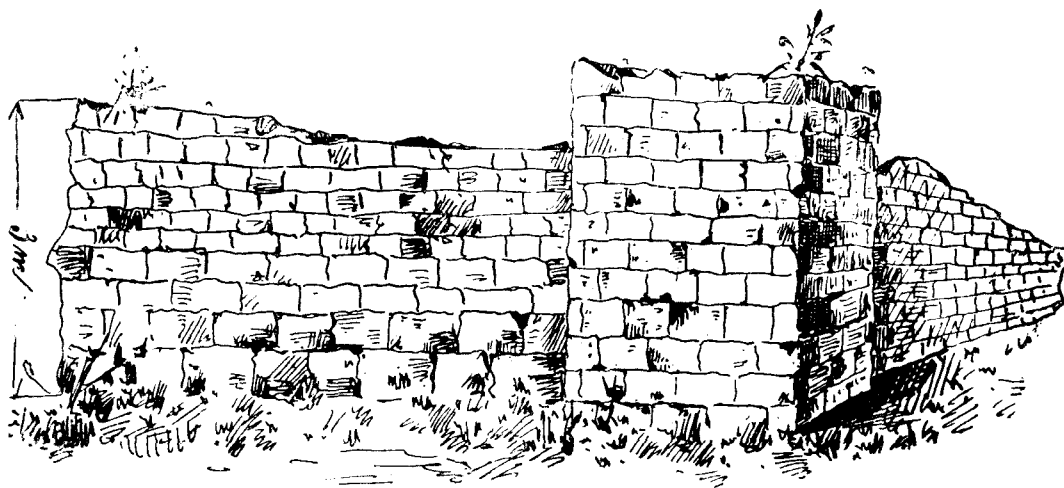

Sl. 9. Tloris rogovskog dvora iz XI. vijeka.

bez krova, starinsko i otmeno zdanje posvećena negda bl. djevici i sv. Ivanu Evan-
gelisti, a podalje ruševine sujatne zgrade sa četvorinastim dvorištem, na kom su
Turci u mirno doba bili pokušali, da podignu kaštel, ali im je taj naum osujetio
ondašnji generalni providur konjice.¹

Sliku Rogova potla prvog izгона Turaka g. 1648. pruža nam prošnja ro-
govskih redovnika, kojom mole dužda, da budu uvedeni u posjed negdanjega
svoga krasnoga Rogova. Tada se među ruševinama držala još kako tako jedna
strana crkve, ali njima je mila, jer je spomenik tolikih im opata.²

Ruševine Rogovšćice i Rogova još danas nam označuju položaj onih dviju
točaka, što nam ih povjesni izvori onako točno označuju, a te su poznate ime-

Sl. 10. Jugoistočni ugao rogovskog dvora.

nima „dvorina“ i crkva sv. Roka u Rogovu. Na razkrižju starih dvaju kolnika,
od kojih jedan vodi od Filipjakova na vransko blato, a drugi od Zablaća na Pod-
vrsje, u sjevero-zapadnom uglu nahodi se ruševina „Dvorina“ na nizbrdici kose,
Biogradu s burne strane.³ To je rogovski dvor Krešimirove darovnice od godine
1059. i Rogovšćica ili Rogovica slijedećih vijekova, te porušena kuća s dvorištem,
što Ljubavac spominje. Tloris nam predstavlja pačetvorinu od 29×21 m., duljom

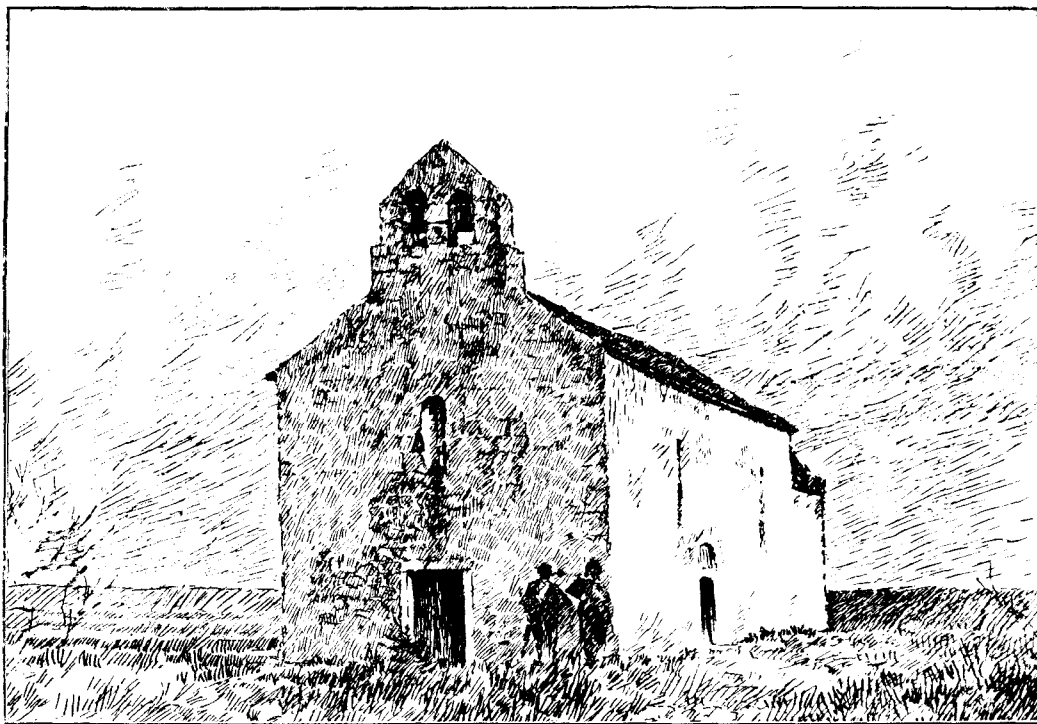
¹ Storia dissertazione del contado di Zara str. 53.

² Namj. arkiv, Atti prov. gen. Ant. Barbaro 1669—1675., I, 336.

³ Nova vojnička specijalna karta od g. 1883. ne bilježi Dvorine, koja se nahodi u sjevero-istočnom uglu raskrižja. Oba ona stara kol-

nika opetovano se spominju u ispravama rogovske opatiije. Tako je u ispravi od g. 1197. izrično označen položaj Rogovšćice spram kolnika. Ljubić Policorion 37. Isprava od g. 1187. spominje drugi kolnik. N. mj. 38; sr. 67. „uia, que uadit Rog(o)nicam“.

stranom usporedno zablacanskom kolniku položenu, tako da je pročelje spram istoka. Vanjski zidovi dopiru do 2 m. visine. Samo na jugoistočnom kutu odskače četverokutna kula, u kojoj svaka stranica iznosi 5 m. Razabire se zidanje različitih doba. Gosp. arhitekt Iveković je pregledao ovu ruševinu, te po tehničkim sudilima razlučio tri doba. Najstarijem razdoblju pripada sjeverna polovina zgrade, drugom južna polovina, a trećem gornji sloj zidova južne polovine, te ugaona kula. Po tom bi najstariji dio bio rogovski dvor prije g. 1059., srednji proširenje dvora za srednjega vijeka, a najpoznije, djelo pokušanog turskog popravka g. 1636., sijelo turskoga stražara i carinara.

Sl. 11. Crkva sv. Mihovila (sada sv. Roka) kod Rogova.

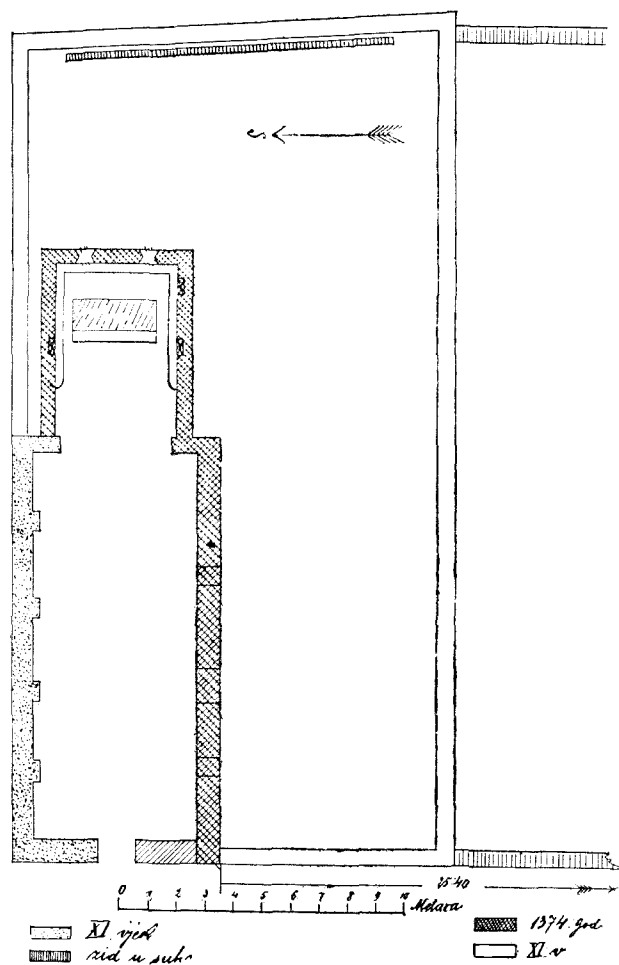
Na uzvisitom zaravanku 1 km. na istog od Dvorine stoji crkva sv. Roka, a negda sv. Mihovila (Sl. 11.). Brod ove crkve 7·35 m. širok, a 14·90 m. dug, svršava pačetvorinastim presbiterijem, 6·60 m. dugim, a 6·25 m. širokim. Spominje se prvi put u potvrdnici Klimenta III. od g. 1188., pa istim riječima u potvrdnici Inocencija VI. od g. 1358.: *ecclesiam sancti Michaelis de Rogoua cum pertinentiis suis.*¹ Najvjerojatnije je, da su ju sazdali benediktinci u drugoj polovini XI. vijeka, kad dobiše rogovski posjed, ako se ne bi htjelo pretpostaviti, da je to župna crkva sela Rogova, koja je i prije posrijed krunskog teritorija za cijelo

¹ Ljubić Policorion, 51; Alačević Bull. dalm. XIII. (1890.), 43.

opstajala. Početkom XIII. vijeka, pa opet za ratovanja g. 1345. ta je crkva nastradala, te ju toliko zaslužni rogovski opat Zadranin Petar II. Aramer g. 1374. obnovi, nadogradivši čvrsti prezbiterij.¹ Za ciparskog i kandijskog rata bila je crkva bombardirana, kako to pokazuju udarci teških taneta osobito na pročelju. Sredinom XVII. vijeka Ljubavac ju je vidio bez krova, te pogrješno misli, da je

bila posvećena bl. djevici i sv. Ivanu mjesto sv. Mihovilu. Popravljena u novije je doba dobila naslov sv. Roka, s toga što su Filipjakovci u nju položili lijep drveni kip zaštitnika od kuge.

Ljubavac je pravom crkvu sv. Mihovila označio otmenom, jer ona gledaoca iznenađuje i visinom i ukusnošću i čvrstoćom zidanja posrijed velike ravnice, na kojoj se nikakva druga zgrada ne ističe. Ali je još važniji ovaj spomenik s povjesno-umjetničkoga gledišta, jer se na njem opažaju važni ostaci različitih doba. Ona dijelomice stoji na temeljima druge zgrade (Tloris sl. 12.). Sjeverni zid bez prozora, iznutra poduprt 6 m. visokim lisenama, pravilno škvadranim kršćićima, sazidan na redove 0·25 i 0·15 m. visoke, pripada starijem sredovječnom dobu. Pročelje i prezbiterij sa gotičkim svodom popravci su opata Aramera (g. 1374.). Značajni su prozori ovih dijelova (sl. 13.). Kako g. arhitekt Ive-

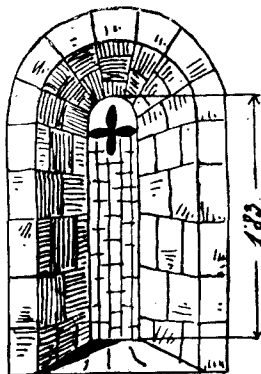

Sl. 12. Tloris crkve sv. Mihovila (sada sv. Roka) u Rogovu.

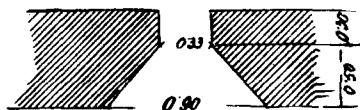
¹ Napis na mramornoj ploči u sjevernom zidu prezbiterija: †. Nar(r)at hec scriptura qualiter Aramer Petrus a Jadra Dei et Apostolica gra hu(m)ilis abbas(an)c(t)or(um) Cosme et Damiani Jadr(en)sis dioc(es)is capellanus domini Pape hanc cuva(m) a fundamento erex(it) et eccl(es)iam renovavit ad laudem et gl(oria)m Dei

[at]q(ue) pote(n)tis et dulcissime hac beatis(si)me| matris ei(us) uirginis Marie · et i(n) ho(no)rem... Michael(is) Archangeli i(n) annis D(om)ini · M · CCC [LXX.] | [quarto · die · XVIII. m(ens)is Augusti e[st] quarto pont] ificat(us) s(an)ctissimi in XPO patris et do[mini] | Gregorii pape undecimi...

ković zgodno opaža, prozori i rez kamenja odaju istu naimarsku školu, koje je djelo stariji dio šibenske katedralke i popravak crkve sv. Ambroza u Ninu. Južni zid i zakrpe na pročelju su poznije djelo, ali se je upotrijebilo starije gradivo. Od arhitektonske dekoracije također ima djela raznih doba. Oba prozora na prezbiteriju zatvorena su kamenim rešetkama sa pleterom u ploho-rezbi starijeg sredovječnog doba; nad pobočnim vratima uzidan je polukružni učelak u ploho-rezbi sa jagnjetom, koje drži prednjom nogom križ sa zastavicom, žali-bože otučen i oklačen (sl. 14.), a dugi i uski prozori na južnoj strani,

*Prozor u začelju
prezbiterija.*

Sl. 13. Prozor crkve sv. Mihovila u Rogovu.

kao i nadvratnik pobočnih vrata, su sredovječni pragovi sa šupljinama za gvozdeno rešetke. U prezbiteriju su krasno dekorovane dvije ponare od g. 1374., a dva krat na pročelju i na vanjskom začelju opetuje se grb opata Petra Aramera (sl. 15.), koji susretamo i u filipjakovskoj i tkonskoj crkvi: pastirski štap okomice na dva vodoravna pojasa. Vrijedi, da se spomene i drveno raspelo u nadnaravnoj veličini. Modelacija odaje gotičko doba, noge su pribite s jednim čavlom. Nije od osobite umjetničke važnosti, a potiče valjda iz doba opata Aramera.

Sl. 14. Učelak nad vratima crkve sv. Mihovila u Rogovu.

Ruševine, koje razi zemlje okružuju crkvu, označuju nam, gdje je negda bilo selo Rogovo, nazivano također selom sv. Kuzme i Damjana. Tamo gdje se sada crkva nalazi, bijaše prije središte utvrđenog mjesta. Tragovi okružnih zidova imaju oblik do 200 m. duge, a 100 m. široke pačetvorine, položene tako, da uzdužna os crkve odgovara uzdužnoj osi pačetvorine. Crkva zaprema sjevero-zapadni ugao starije četvorinaste zgrade od 29:20 + 15:50 m., na tri strane do tla srazane. Podgradak te zgrade bijaše na škarpu. To je sigurno gospodarstveni dvor ili kaštel, stariji od crkve, kojega je sjeverni zid, iznutra lesenama naskočen, ostao uzidan u crkvi. Uz dvor na južnu stranu vide se na dulje od 25 m. zidoderine gospodarstvenih zdanja. Crkvi na jugoistok je pravilno sazidana gustjerna sa

uzdužna os crkve odgovara uzdužnoj osi pačetvorine. Crkva zaprema sjevero-zapadni ugao

dva okrugla bunara, u rogovskim ispravama poznata pod imenom strasivica¹ od kojih je jedan zatrpan. Dodamo li, da se kod crkve sv. Mihovila sastaju tri drevna kolnika, istakli smo u glavnim potezima gospodarstveno središte rogovske

Sl. 15. Grb rogovskog opata Petra Aramera.

opatiije, a prije polovine XI. vijeka krunskoga posjeda hrvatskih vladara. Rogovski posjed protezao se od Rogova i Vrbice do mora, te je imao najviše vinograda. U XV. se vijeku izrično spominje rogovsko vino kao najbolje od triju vrsta, koje je opatija proizvodila,² a znademo, da je i za turskog gospodovanja Rogovo svojim vinom bilo na glas. Rogovski krunski posjed prije g. 1059. mora također da je lozom zasaden bio, te je izvjesno, da će se među ruševinama otkriti i zdanje sa spravama za pravljenje vina, kao što se sada otkriva u krunskom dvoru u Klobučcu posrijed kaštelskog polja.³ Glavni podrum za rogovske plodine, opatija je imala na obližnjem primorju uz pristanište za tovarenje na brodove. To je bio molum Rogouae, današnji sv. Filip i Jakov.

Vrbica i Zidine.

Dok je Rogovo bilo središtem čitavoga posjeda opatiije sv. Ivana i boravištem jednog odjela koludara, koji su crkvu sv. Mihovila služili, na ostalim teritorijima su se nalazila druga gospodarstvena zdanja.

Vrbički teritorij bijaše ratarstveni odsjek opatiije sa mlinom i žitnicama, 2 km. od crkve sv. Mihovila jugoistočnim pravcem, a susjedne Zidine nijesu drugo nego ogromni torovi za stoku velikoga zuba. Opatija je taj posjed dobila darovštinom kralja Petra I. Krešimira, pak poznijim ga nabavama i zadužbinama povećala.⁴ Umjetno navrnutu potočina Jablan, sve do prije dvije godine je tjerala mlin u Vrbici, a taj se spominje već XII. vijeka i to kao „starinski mlin“ ili mlin sv. Kuzme i Damjana.⁵ Izvjesno je taj mlin opstojao posrijed kraljevskoga teritorija i prije g. 1059.

¹ Sr. Ljubić Policorion 5, 39.

² Odluka apoštolskoga vizitatora trogirskoga biskupa Jakova, 24-IV-1467.

³ Sr. Vjesnik hrv. arh. dr. N. S. II, str. 146. i dalje.

⁴ Isprave XI—XIV. vijeka kod Ljubića Policorion 6—9, 12, 34, 35, 48, 49, 51, 64. gdje su odnosi citati na Račkova Documenta i Kukuljevićev Cod. dipl. II.: regalis terra ad Muros (Zidine), vinea ad Murazulum (Zidine), terre in Serviza (Vrbica), terri-

torium de Servica, territorium Virbice, pa Virbiza cum aqua molendinaria, molendino sanctorum Cosme et Damiani de Varbica itd. Po svoj prilici Serviza nije drugo, nego prepisačka pogtješka mjesto Verbiza.

⁵ Isprava od g. 1197. kod Ljubića Policorion 35, 48 i dalje, 61. Potvrdnica kralja Stjepana III. od g. 1166.: „Virbiezam cum aqua molendinaria“. Kukuljević Cod. d. II, 71.

Pri popravljaju toga starinskoga mlina g. 1894. vranski je knez gosp. Ugo Borelli pod sredovječnom građevinom našao još stariju, a kopajuć temelj za stupu na 2 m. ispod temelja gornje zgrade naišao je na dopovjesnu naslagu i u njoj na rt strjelice od bjelokosti, koja je od vremena dobila lijepu tamnu patinu. Tu je po svoj prilici opstojala dopovjesna naseobina na sojenicama ili terramara te bi po tom Vrbica bila jedna od najdavnijih nastavnih točaka na balkanskom zapadu.¹

Na jednom humku 1 km. sjeveroistočno od Vrbice zapremaju ruševine površinu skoro kolik je cijeli grad Biograd. To su Zidine, koje vojnička karta bilježi pogrješno „Zidinić“, a isprave počam od druge polovine XI. vijeka: ad Muros, Murazuli. Po tom rek bi da su one zgrade već polovinom XI. vijeka bile ruševine, te pripadaju mnogo davnijem vremenu. Sudarale bi se po načinu zidanja ove zgrade s mirima liburnijsko-rimske Blandone, današnjega Trojan grada na Stabnju. To su zdanja u suho od velikih tupim teškim oruđem surovo učetvorenih balvana. Od tolikih zgrada, što si u tlorisu posvema nalikuju, neke se još dobro razabiru. Osnova im je četvorinasta. Jedna je dulja od 100 m., druga isto tako velika ima na jednom kraju pridjelak. Čitavi skup ovih zgrada predstavlja nam poglavito torove za stoku velikoga zuba, po poznatom uzorku sangalske opatije.² Ova se je gospodarstvena uredba silno razvila i za starohrvatskog doba.³ osobito u rogovskoj opatiji, kojoj su pripadali još i torovi za stoku malog zuba u tako zvanj biogradskoj opatiji. Krasne livade i oranice, koje okružuju Vrbicu i Zidine, nijesu negda onako od povodnje stradavale kao poslije g. 1648., jer su se rogovski opati brinuli, da nezdravu Blatinu sustavno presuše. To nam svjedoče tragovi starinske kanalizacije i naum rogovskoga komendatora Petra Foscara, koji je g. 1463. presušio do dvije tisuće rala blata kod Vrbice.⁴

Da s gospodarstvenoga gledišta u Vrbici nije falila ni jedna posebna po prirodnom udešaju baš zgodna struka, što se inače u sredovječnim ispravama prerijetko spominje, svjedoči nam rogovska isprava od g. 1463. Na potoku, što je Vrbicu s istoka oblijevao, bilo je uređeno lovište za ptice, sa posebnim spravama, vadila (pantera ili vabila?) nazvanim. Zakupnik je morao za najam lovišta davati godišnji prinos od 25 pari ulovljenih ptica.⁵ Kod Vrbice još danas ima pomješće Vadila nazvano, a tu je po svoj prilici bilo spomenuto lovište. Vadila, po grčku *Panthera*, bijaše vrst mreže, danas Popuna nazvane (francuzki *Pantière*), za lovljenje sitne ribe i ptica vodarica.⁶ Ta vrst mreža sastoji od više usporednih mreža različite gustoće, tako da riba ili ptica, kad je jednom glavom

¹ Spomenuti koštani predmet ne može biti od strjelice. Na mene čini utisak kao da je to bio klinac za navijanje žica na kakovom glasbenom instrumentu srednjeg vijeka. Op. urednika.

² Sr. De Caumont *Abécédaire-architecture civile*, III. éd. str. 27.

³ Sr. Rački *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća*, str. 225. i sl.

⁴ *Theiner Mon. Slav. Merid.* I, 488. *Iugerum*, ralo, koje su dva vola mogla u dan uzorati, zahvaćalo 64 × 32 m. Sr. Rački *Nut. stanje* 228.

⁵ Petar *Crescentius De Agricultura* L. X. c. 17; *Salmatius De usur.* str. 352; *Andreas Floriacensis Miracula S. Benedicti*, L. III.; sr. *Du Cange Glossarium mediae et intimae latinitatis* s. v. *Panthera*.

⁶ Sr. Rogovski arhiv br. 163.

zapela nije mogla više umaknuti. Ptice povodarke osobito patke, zarone pod vodu, da u kaljužnom dnu kljunom izriju crve; kad su vadila na dnu razastrta, roneća ptica u nje zaplete glavu, te se uduši. Vadila se ne istežu kao druge mreže, nego se lute na dno, te se tako ostave, dok se u nje što ne ulovi.

Vrbica i Zidine za turskog gospodstva kao i Rogovo pripadoše vranskom zijamet. Vranski su begovi u Vrbici imali svoj mlin, te pokušali obnoviti selo, a po svoj prilici i torove u Zidinama. Odatle nastadoše zapletaji, koji su doveli do kandijskog rata. Iza izгона Turaka (1648.) ovaj je krasni predjel uslijed mletačke politike od nevolje opustio. Kada se je obnovila vranska knežija starinski mlin u Vrbici opet stade raditi, te bijaše jedina nastavana točka posrijed vranske Blatine. Po osnovi ozdravljenja Blatine od savjetnika Tamina, što se od dvije godine uspješno provodi, vrbički će mlin morati prestati raditi.

Biogradska opatija.

Tako se nazivlju ruševine ogromnih torova, što se protežu za više od $\frac{1}{2}$ km. lijevo od brzozavnog stupa br. 30 do 42 uz cestu Biograd-Pakoštane.¹ Sve su zgrade u sulho zidane, četverouglasta oblika, a više ili manje su sagrađene po istom uzorku. U veliko dvorište se ulazi vratima na pročelnoj zapadnoj strani. Na lijevoj strani od ulaza je oveći prigradak, a u jugoistočnom kutu drugi nešto omanji. Očevidno su to torovi za stoku maloga zuba, ovce i koze. Omanji nutrnji pregraci su bili za janjad ili kozlad, oveći za ovnove ili jarce. Ovi torovi odgovaraju onima u Zidinama kod Vrbice. Da su ovi torovi pripadali rogovskoj opatiji, svjedoči nam ne samo današnji naziv, nego i ta činjenica, da su se posjedi rogovske opatije protezali na istočnom obronku biogradske kose od Rogova do Bučine.

Ruševine ovećeg skupa gospodarskih zgrada protežu se uz morską obalu južno od Biogradu, te se nazivlju Konvenat. Valjda je i tu opstojala jedna gospodarstvena podružnica rogovske opatije. Ovaj predjel je danas zasađen maslinom, te bi se dalo nagađati, da su tu bili maslinci opatije, a gospodarstvena zdanja da su najprije služila za pravljenje i sačuvanje ulja. Iz isprave od g. 1291. doznajemo, da je čitavi taj predjel pripadao rogovskoj opatiji, a da su posrijed njega uz more bile soline nazvane Sošina.² Taj posjed kao da je rogovska opatija dobrim dijelom napustila uslijed presude od g. 1229., te je pripao vranskim Božjacima, a soline je ustupila na livel zadarskim plemićima Špingerolićima.³

Bošana i sv. Filip i Jakov.

Rogovska je opatija imala i svoje pristanište na moru, i to u selu sv. Filipa i Jakova. Za rimskog doba i za srednjega vijeka, među Biogradom i sv.

¹ Nova špeciјalna vojnička karta 1883. označuje te ruševine nazivom „Opatija“.

² Ljubić Policorion 62, 63.

³ „Rogovski arhiv“ br. 94.

Filipom i Jakovom pri moru bijaše gradić ili varoš, koji se u ispravama XI. vijeka nazivlje Bošanom, a to ime danas još žive u istoimenom zdencu. Osim zidoderina, što se vide na obali i u samom moru, raspoznaje se još starinska crkva. Ta se je crkva već g. 1059. smatrala davnom,¹ te je bila ili starokršćanska zgrada, ili poganski hram. Druga ju bilješka označuje „poganskom crkvom“, a sva se je bošanska draga po njoj prozvala „Poganskom dragom“, kao što i jedno veliko stablo, koje je bilo pograničnim biljegom „pogansko stablo“.² Možda se je još do XI. vijeka u Bošani održao rimsko-liburnijski poganski živalj ili ostatak nepokrštenih još Hrvata, te odatle i taj topografski naziv.

Svakako je Bošana za rimskog doba bila važnijom točkom na biogradskoj luci, jer je imala i ogranak rimskog vodovoda, od kojega su se našle olovne cijevi. Kako je ovo jedina točka biogradske okolice sa tragovima rimske naselbine, valja nam ovdje tražiti onu rimsko-liburnijsku varoš, od koje je u Biogradu bio odlomak. I bošanski zdenac i kameno napajalo za marvu do njega starorimskog je izgleda.

U XIII. vijeku je Bošana imala crkvu sv. Adrijana, gdje su danas ruševine Kapelica.³ Na zapad Bošani su se sterali primorski posjedi rogovske opatije, te dvor, koji postade zametkom današnjeg sela sv. Filipa i Jakova.

Isprave od XIII. vijeka opetovano ističu u filipjakovskom području opatijske solarne u Bošani,⁴ pristanište za brodove (M o l u m R o g o v e)⁵ i opatijsku uljarnicu u sv. Filipu i Jakovu.⁶ Po mjestopisnim oznakama solarne su bile uz more oko današnjega bošanskoga zdenca, sa svih strana okružene posjedima opatije. Nedaleko se vide u moru i ruševine zgrada, po čemu bi se dalo zaključiti, da je još u poznijem srednjem vijeku Bošana bila nastavana točka. Rogovsko pristanište za lade odgovara današnjoj filipjakovskoj luci, a uljarnica je pripadala starom dvoru, koji je u sredini sela. Taj je dvor postradao za ratovanja Ljudevita I. s Mlečićima (1345—58.) kao i ostali rogovski posjedi, te se na njemu vide razni popravci počam od druge polovine XIV. vijeka. Poznat je pod vulgarnim nazivom „kaštel“ posrijed skupine Pelicarićevih kuća. Pročelje kaštela u obliku četvorinaste kule imalo je dva grba, označujuća doba popravaka. Grb plemenite zadarske porodice Markić-Pažinovića, kojemu su na štitu pri vrhu četiri liljana uporedo među četiri zuba turnirskog ovratnika, a na dnu stablo, još je na svom mjestu. Pripada nepoznatom rogovskom opatu prve polovine šestnajstoga vijeka.⁷ Drugi grb, pred desetak godina premješten na zapadno vanjsko lice kule

¹ Na ovu se crkvu odnosi bilješka u Krešimirovoj darovnici od g. 1059.: „in Bassano iuxta maris litora illic ubi est quedam netus ecclesia“. Sr. Ljubić Policorion 6.

² N. mj. str. 67.: „usque ad ecclesiam paganam“ str. 16.: „vallis pagana“ str. 5.: „arbor pagana“.

³ Sr. Ljubić Policorion str. 37.

⁴ Rogovski arhiv br. 69, 117.

⁵ Sr. Ljubić Policorion 66, 67. Izvornik u c. k.

namj. arh., odsjek Rogovo, br. 8; Farlati III. 257 izostavio ovaj ulomak; sr. Rogovski arhiv br. 8.

⁶ Sr. spomenicu o stanju rogovske opatije za razdoblja od g. 1609.—50.

⁷ Sr. Heyer Wappenbuch des Königr. Dalmatien str. 69, T. 43. Isti grb u krasnom prozoru doma Markić-Pažinovića u Zadru na trgu sv. Roka.

predstavlja šesterostranični štit sa osam okomitih pojasa, na trećem s lijeve križ, nad štitom kardinalski šešir, a pri dnu godina 1496. Ovo je grb rogovskog opata komendatora kardinala Dominika Grimana.

Crkva uz sjeverozapadnu stranu dvora, prije pod naslovom sv. Mihovila popravljena je od opata Petra II. Aramera, jer nosi na južnom zidu iz van, njegov grb. Po svoj prilici je od tada poprimila novi naslov sv. Filipa i Jakova te se u XVI. vijeku tako prozvalo i samo selo, istisnuv stariji naziv „Rogovski pristan“. Crkva ne pruža ništa zanimiva osim samostalna četvornoga zvonika novijeg doba, a obnovljena je g. 1707.¹

Najvažniji spomenik benediktinskoga dvora u sv. Filipu i Jakovu je podrum, što se nalazi uz Kaštel pod tlom dvorišta Eškinjina. To je opsežno podzemno zdanje u obliku bazilike, naime četvorinasta dvorana, koja završuje na polukrug. Presvođena je bačvastim svodom, koji počiva na dva reda čvrstih pornjaka četverokutnog prereza. Po ovom podrumu bi zaključili, da je u sv. Filipu i Jakovu bilo središte onog dijela posjeda rogovske opatije, koji je bio maslinom zasaden.

* * *

Ovaj pregled negdašnjih kopuenih posjeda rogovske opatije, prikazuje približnu sliku žitovanja najuglednije starohrvatske opatije. Dok je matica samostana bila najprije u Biogradu, pa na Tkonu, čitavo skoro polje, što je okružavalo Biograd od sredine vranske Blatine do mora, pa od Turnja do Opatije na vrh Biograda, većim dijelom pripadoše rogovskoj opatiji. Samo Rogovo bijaše središte toga posjeda i glavno sjedište kmetova, koji su obrađivali vinograde. Prema vrsti zemljišta i obrađivanja čitavi se je posjed dijelio na više ogranaka. Usjevima i livadama bijaše središtem Vrbica sa žitnicom i mlinom, te s torovima za stoku velikoga zuba u Zidinama, u biogradskoj Opatiji se je usredotočilo stočarenje s marvom maloga zuba, koja je zgodnu pašu nalazila po kršovitom obližnjem hrptu biogradske kose. Sv. Filip i Jakov još danas slovi svojom mioririsnom žutinom i uljem, te bijaše uljarnicom opatije i skladištem opatijskih plodina, sa pristaništem za lađe. U susjednoj Bošani se je tjerao solarski obrt.

Ne samo, da su ovi podaci važni za povjest rogovske opatije, nego i za hrvatsku kulturnu povjest prije zasnovanja same opatije. Svoje je posjede rogovska opatija dobila poglavito darovštinama kralja Petra I. Krešimira, a ti su posjedi prije sačinjavali krunsko dobro oko Biograda, te na njima opstojaše uređeno gospodarstvo još prije sredine XI. vijeka. Benediktinci su nastavili stari način gospodarenja, popravljajuć i nadograđujuć zdanja. Tako rogovska opatija predstavlja uzorak krunskog posjeda, (territorium regale, terra regalis) što se često spominje u ispravama iz doba hrvatske narodne dinastije.

¹ Glagolski napis uzidan do velikih vrata iznutra glasi: † 1707. miseca otubra na 3

bi po(no)vena ova crkva; bi tada parokian, g(ospo)d Mikula Kužinović.

Tkonski samostan.

Otok Pašman, koji se od sjevero-zapada k jugu-istoku skoro usporedo s biogradskim primorjem proteže, omeđauje biogradski zaljev sa zapadne strane. U sredovječnim ispravama poznat je pod oblicima *Flaveycusinsula*, *insula Postimana*, *Piscimanus* i *Pescimanus*.¹ U drugoj polovini X. vijeka u selu Nevidanima zadarski je prior Majus sagradio crkvu sv. Mihovila, te ju ustupio benediktincima zadarskoga sv. Krševana.²

Uz Nevidane ističe se na Pašmanu u XI. vijeku kaštel Kutun s crkvom, sv. Kuzme i Damjana, a do njega istoimeno selo s crkvom sv. Marije, koja još i danas postoji.³ Ali Tkon je stariji od toga doba, kada se prvi put spominje. Na istočnoj strani otoka Pašmana, a sučelice sa Biogradom na strmenitu vrhuncu Čokovac (90 m.) diže se stari kaštel Tkon, a od XII. vijeka rogovski samostan sv. Kuzme i Damjana, a na južnom obronku pol sata dalje uz more razvija se oko crkve sv. Marije ubavo selo Tkon. Posrijed bujnih maslinika i vinograda uz samo morsko igalo vide se ruševine rimskih ljetnika, a osobito kod Grgaševih kuća nalazi se rimskih grobova od opeka s pečatom SOLONAS, te rimskih novaca. I sam stariji oblik povjesnog imena *Cutun*, *Cotun*⁴ očevidno ispravnije *Catun*, keltskog je porijetla, te bi nam jamčio, da se postanje Tkona mora staviti u savez s keltsko-japodskim živiljem, koji je sjevernom Dalmacijom vladao prije rimskog gospodstva.⁵ Metatezom je nastao pozniji oblik Tkon, ili kako ga sami Tkonjani izgovaraju, Kun.⁶

Crkva sv. Kuzme i Damjana na vrh Čokovca biti će da je starija od druge polovine XI. vijeka, kada se prvi put spominje. Još prije g. 1070. bijaše ona u posjedu biogradske opatije sv. Ivana Evangeliste,⁷ te je opatija za tog doba dobila i zadužbina u opsegu današnjega sela Tkona. Samo brdo Čokovac nazivalo se tada „brdo sv. Kuzme i Damjana“.⁸ Kojim je načinom ova crkva došla u posjed biogradske opatije ne znamo. U razdoblju 1070—76. vodila se je među opatijom i biogradskim biskupom parnica, koja je svršila svečanom darovnicom na korist opatije. Na dan posvećenja crkve sv. Ivana biogradskoga u listopadu god. 1076. biogradski biskup Prestancije ustupi na vječna vremena crkvu sv. Kuzme i Damjana opatiji.⁹ Ali se je raspra opet raspalila nakon malo godina,

¹ Sr. Rački Doc. 26, 69, 70, 72; Ljubić Policorion 17, 60; „Rogovski arhiv“ br. 36, 42, 44, 49, 68.

² Rački Doc. 23, 69—72.

³ Rogovske isprave 1085—95. Rački Doc. 174; Ljubić Policorion 16.

⁴ Isprava g. 1085.—95. „ad sanctam Mariam in Kutuno“; Rački Doc. 174; Ljubić Policorion 16. Rogovska isprava g. 1293. „ad Cotuno“ sr. „Rogovski arhiv“ br. 42.

⁵ Sr. Biedermann O etnografiji Dalmacije str. 40; Jelić Lički sandžakat, Koledar mat. dal. 1898. str. 103. op. 5.

⁶ Već u XIV. vijeku pojavljuje se oblik Kun, i to u rogovskim ispravama od g. 1363 i 1371. „de insulla Cunj“; sr. „Rog. arhiv“ br. 71, 96, a u ispravi od g. 1373. potpuni metatezovani oblik Tukon; n. mj. br. 105.

⁷ Sr. ispravu oko g. 1070. Rački Doc. 86; Ljubić Policorion 17.

⁸ Isprave 1070.—8. Rački Doc. 174; Ljubić Policorion 16 i 17.

⁹ Isprava g. 1076.: „... quod Prestancius, Belgradensis episcopus, gratia divine et humane karitatis ecclesiam sanctorum Cosme et Da-

što je biskup Dobro početkom XII. vijeka crkvu posvojio, te je tek posredovanjem papinskog apokrizara Augustina g. 1113. opatiji povraćena,¹ i za kratkog mletačkog vladanja g. 1116. opatiji svećano potvrđena.²

Kako je iza rasula Biograda (1125) sjeverni dio biogradskoga primorja i potpao pod Zadar, to je dužda Dominik Michieli i crkve darovao zadarskom nadbiskupu. Rogovskim benediktincima je ipak uspjelo, te su od zadarskoga nadbiskupa Mike isprosili, da im je g. 1129. darovao staru njihovu baštinu, tkonsku crkvu sv. Kuzme i Damjana na Brdu, gdje oni zasnovaše novu maticu, koja je baštinila sva prava i posjede biogradskog samostana sv. Ivana Evangeliste³ Odsele se rogovska opatija nazivlje imenom nove matice, naime sv. Kuzme i Damjana na Brdu. Benediktinci si u starom kaštelu udesiše samostan, koji je sačuvao oblik jake tvrđice, tako da je u poznije doba imao i neku strategičnu važnost. U XIV. vijeku radi svoga čvrstoga položaja nazivao se je tvrđavom. Kad su Mlečići s križarima g. 1202. porušili Zadar, zadarski kaptol s plemstvom nađe zaklona u tkonskom samostanu, te su iz harnosti obasuli rogovsku opatiju raznim darovštinama i u samomu Zadru.⁴

Velik bijaše ugled tkonskog samostana, u kojem se je gojila slavenska služba božja, te su tkonski glagolaši bili i preko granica Hrvatske dobro poznati. Ali u najljepšen cvjetanju zadesi tkonski samostan nemila kob. Kad je kralj Ljudevit I. 1345. došao u Dalmaciju, da obrani od Mlečana opsjednuti Zadar, upre se mletački vođa Nicoletto Quirini svim silama, da osvoji tvrđu sv. Kuzme i Damjana, koja je Zadranima bila najjačim uporištem na otočju. Bitka se zametne 2. prosinca, ali Mlečani uspješe tek onda, kada podmitiše neke od posade. Vlada mletačka odluči, da tvrđu pridrži, te postavi u nju posadu pod zapovjedništvom mletačkog plemića. Kada je Zadar opet došao pod Mlečice, da ga sasvijem osame i tako bolje sebi osiguraju, dade republika 8. prosinca 1347. tvrđu sv. Kuzme i Damjana do temelja porušiti.⁵ Tkonski redovnici pokušашe, da si kako tako sagrađe nešto kuća, gdje da glavu sklone, ali im i te Mlečići raskopaše, te su g. 1356. bili bez krova. Ovo posvemašnje postradanje tkonskog samostana spominje i jedan napis od g. 1369.

Očistivši kralj Ljudevit I. god. 1358. dalmatinsko primorje od Mlečića, dobiše rogovski benediktinci opet sve svoje posjede, a papa im ih Inocencije VI. potvrdi.⁶ Žurno se oni latiše gradnje samostana na Tkonu kao i ostalih crkava i opatijskih zdanja, što bijahu za ratovanja u Rogovu, Filipjakovu i Tukljači stradali. Mnogo je napisao ovjekovječilo ovo sjajno preporodno doba rogovske opatije, osobito požrtvornost opata Petra II. Aramera Zadranina, koji je i tkonsku crkvu iz temelja obnovio.

miani, que sita est in acuto vertice cuiusdam monticuli, non longe a supradicta urbe distantis, monasterio sancti Johannis euangeliste perpetualiter habere concessit". Rački Doc. 107; Ljubić Policorion 18.

¹ Sr. Ljubić Policorion 20; Kukuljević Cod. dipl. II, 9, gdje je pogriješna godina 1103. mjesto 1113. sr. Alačević Bull. Dalm. XII, 40.

² Potvrđnica dužda Faliera g. 1116. Ljubić Listine III, 387; Policorion 28; Kukuljević Cod. dipl. II, 20.

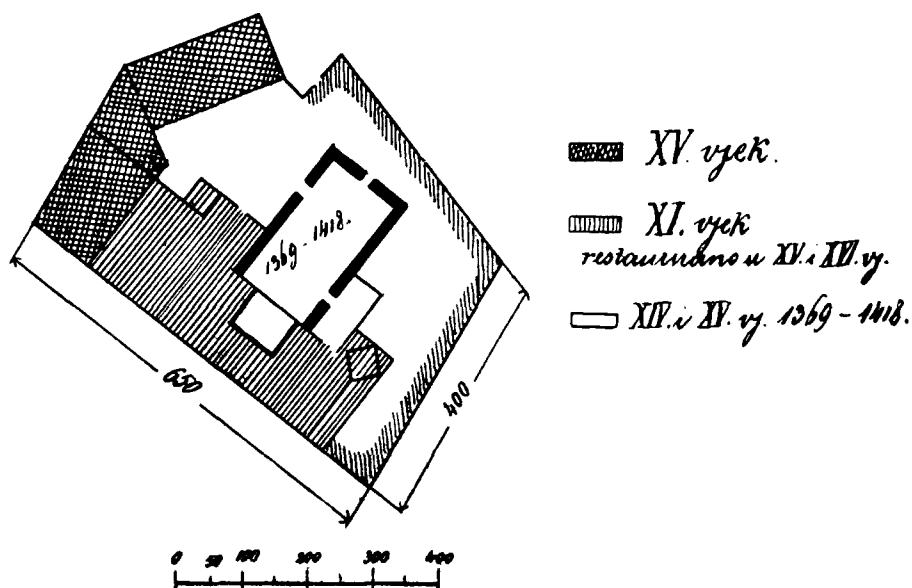
³ Ljubić Policorion 22.

⁴ Ljubić Policorion 30, 32, 34, 44—5, 50, 63—4.

⁵ Ljubić Listine III. 301, 317. Sr. Annuario dalm. IV. 23, 48.

⁶ Ljubić Policorion 51.

Povjest tkonskog samostana za ovog i slijedećih vijekova, sačuvala nam se je većinom u napisima i arhitektonskoj dekoraciji samostana. Od sela Tkona vodi k njemu u živac usjećen nogostup. Brdo završuje u oštrac, koji na sjevernoj i zapadnoj strani pada okomito, dočim je i s drugih strana teško pristupan. Tloris samostana ima oblik papetorine, koje dulja istočna strana mjeri do 700 m., a srednja sjeverna do 400 m. Glavni ulaz u jugozapadnom uglu visoke zidne ograde vodi u dvorište. Crkva zaprema po prilici sredinu čitavog skupa, a samostan južno i istočno krilo (sl. 16.). Kojekuda su po samostanu uzidani arhitektonski ulomci iz najstarijeg doba, sigurno od kaštela i crkve, koji se spominju već u drugoj polovici XI. vijeka, i to: 1. Dva ulomka arhitektonske dekoracije u plohozrebi iz starijega srednjega

Sl. 16. Tloris samostana sv. Kuzme i Damjana u Tkonu.

vijeka. Jedan je ulomak kamene ploče $0,20 \times 0,15$ m. sa plitkim četveroprutastim reljefom na zavoje ili pleter, uzidan pod kamenim stubama nad hodnikom. Drugi je kameni ulomak sa 3 plitke volute iste skoro veličine, uzidan do srednjeg prozora južnog krila (Sl. 17.). 2. Ulomak dvaju mramornih stupića blizanaca u istoj zgradi kod sjevernog prozora. 3. Krin ili ljiljan u reljefu do vrata iste zgrade (Sl. 18.). Ovi ulomci pripadaju kaštelu i crkvi sv. Kuzme i Damjana iz doba hrvatskih kraljeva, te su na današnje mjesto kao gradivo dospjeli u XV. vijeku. Dosta uspomena imamo o sjajnom razdoblju g. 1358., kada se je samostan obnovio. Na crkvi: U ućelku pobočnih vrata je uložen napis, po kojemu se razabire, da je opat Petar II. Aramer g. 1369. započeo iz temelja graditi crkvu sv. Kuzme i Damjana, Antemija, Leoncija i Euprepija,¹ a drugi napis uz grb na

¹ † Hoc opus nove (con)structio(n)is
ad futuro|r(um) rei memoria(m) post

destructione(m) i(n)frasc|cripto(rum)
loci (et) eccl(es)i(e) s(an)c(t)oru(m)

Sl. 17. Stariji arhitektonski ulomak u tkonskom samostanu.

polju na stražnjoj nozi hidra u propanj prama desnoj strani; vrh gornje šape osmerotraka zvijezda (Sl. 19.). Do grba je još tro-latični ljiljan u kružnici (Sl. 20.). Djelatnost opata Fridriha pri obnavljanju samostana osobito je naglašena u ispravi od god. 1401.² Crkva je dovršena i posvećena za njegova nasljednika opata Petra III. Praskvića g. 1425.³

Još su se dva spomenika iz doba ovih popravaka obćuvala, a važna su i za povjest našega slikarstva. Na vanjskom licu stražnjega zida presbiterija crkve spram blagovališta je velika slika na ljepu, ali žalibože nagrđena poznijim oklaćivanjem. Po vidljivim tragovima pripadala bi razdoblju popravaka od g. 1369—1418. Valjda će se pomnijivim čišćenjem moći donekle spasiti. U crkvi je veliko gotičko slikano raspelo *crux triumphalis*, koje je moralo stajati nad pregradom presbiterija.

Sl. 18. Stariji arhitektonski ulomak u tkonskom samostanu.

Cosme et| Damiani Antemii Leontii et Euprepii mar|tiru(m et) fr(atru)m rehedificatur (et) a fu(n)damen|to const(r)uitur ad laudem Dei o(mn)i-potentis et beatissime virginis eu(s) matris| Marie d(i)e(t)or(um)que s(an)c(t)or(um) per fratre(m) Petrum de Jadra Dei et Apostoli|ca gra(tia) hu(m)ilem abbatem d(i)c(t)i loci ca-pellanumque d(omi)ni pape i(n)fra-scripti ins|tanti anno a Nativitate Salvatoris millesimo ·CCC· sexa-gesimo nono| indictio(n)e septima die quarto junii presidente papatu d(omi)no Urbano di vina p(ro)viden-

tia papa qui(n)to a(n)no ei(us) VII. Na mramornoj ploči u polukružnom učelku pobočnih vrata. Ljubić Policorion 67; Bianchi Zara crist. II, 138 izpušta dvije riječi. —¹ † Hec ecclesia (sic) fuit (con)pleta ·1418· tempore reveren|di patris d(omi)ni Francisci Ma|ripetro honor(a)bilis) ab(b)atis san(c)torum Cosme et Damiani D(ei) m(artyrum). Ljubić Policorion 67; Sr. Bianchi n. mj. 144, djelomice neispravno. — Drugi gotički napis 1426. godine postavljen je u spomen crkvi podijeljenog proštenja.

² Sr. „Rogovski arhiv“ br. 136.

³ N. mj. br. 150.

Obzida samostana i vanjski ulaz su više-krat popravljani, kako nam svjedoči tri na pročelju ulaza uzidana opatijska grba. Prve su radnje bile izvedene za opata Fridriha Jurjevića koncem XIV. vijeka, jer je tu grb njegov (Sl. 21.). Drugi grb nepoznatog opata ima lava u propanj sa inicijalima I N A W; nad štitom opatijska infula. Treći grb, štit sa tri okomita pojasa, u sredini križ, nad štitom opatijska klobuk, a s jedne i druge strane glagolski napis: Go(spo)din, Marko-Barbo učini. (1448—51.).

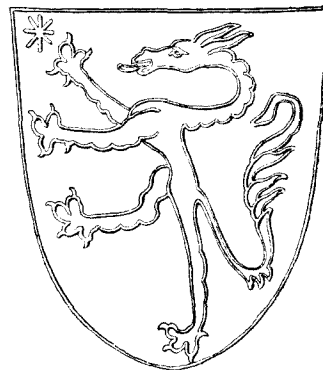
Na izmahu XV. vijeka, popravljalo se je, sudeći po navedenoj već odluci apostolskog vizatora od g. 1467., južno glavno krilo samostana. Tomu dobu pripada krasna gotičko-mletačka bifora, koja meće s kata na shod na sjevernoj strani, s koga se uživa neopisivo velebn pogled na čitavi zadržarski zaljev i svukoliku sjevernu Dalmaciju do Velebita i Dinare. Usred bifore uzidani grb ima na srijed štita okomiti pastirski štap oko koga se opliće zmija.

Prior Anton Bogdanić iz Pašmana u prvoj je polovini XVI. vijeka marljivo nastojao oko preuređenja nutrine samostana. On je g. 1517. popravio blagovalište, koje je još sada dobro sačuvano.¹ On je četrnaest godina kasnije umro,² te je po svoj prilici dovršio još i zapadno krilo samostana.

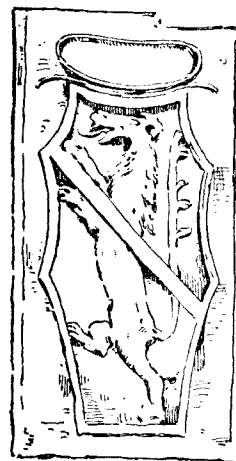
Česte ove popravke prouzročile su elementarne nepogode, osobito od udaraca munje. Tako je primjerice samostan nastradao oko g. 1638. kada mu je grom oborio zvonik, oštetio veliko zvonu i razklimao crkvu,³ tako da se moralo uložiti 200 dukata za popravak. Te je popravke izveo opat komendator Gradić.⁴ Zadnji opat, koji je tkonski samostan god. 1746. popravio, bijaše zadržarski nadbiskup, a rogovski komendator Mate Karaman,⁵ a kada je g. 1808. država inkamerirala sve posjede ro-

Sl. 20. Lijljan na tkonskom zvonu od g. 1391.

Sl. 19. Grb rogovskog opata Fridrika Jurjevića na tkonskom zvonu.

Sl. 21. Grb rogovskog opata Fridrika Jurjevića na kamenu u tkonskom samostanu.

¹ Napis glagolski u dvije crte na vratima blagovališta iza presbiterija crkve: ·č·f·ž·ü· Aprila na d(a)n ·i·z· [= 28] p(r)iuur dom Anton Bogdan[i]ć s koludri učini to. Sr. Bianchi Zara crist. II, 134.

² Nadgrobna ploča, sada uložena kao mensa u južni pobočni žrtvenik, nosi glagolski napis

g. 1531.: ·č·f·d·j·a· Totu leži dom Antoni Bog[d]anić priur s(ve)tog[la] Kuzmi i Domjana s Pašmana.

³ Namj. arhiv. Atti del. prov. gen. Alvise Mocenigo II, 143.

⁴ Izvorno pismo Ponteovo u zbirci Bihaća.

⁵ Napis na glavnom ulazu u unutarnje krilo

govske opatije, zadnji tkonski benediktinac Petar Pletikosić († 1849.) otkupi crkvu i samostan, te ih kako tako dade popraviti. Od posvemašnje propasti spasio je tkonski samostan župnik S. Banov izhodiiv god. 1877. potporu od vlade za najnužniji popravak.¹ I tako tkonski samostan, pust na onoj glavici samotnoj, spominje slavnu prošlost. Pohodi ga rodoljub i izletnik, privabljjen, krasnim vidikom i slatkim uspomenama, a gdjekad i požudni istraživač skrovitoga blaga, što noću ruje u svakom kutu, gdje naslućuje, da su monasi svoje blago zakopali.

Od same crkve sv. Kuzme i Damjana XI. vijeka nema traga, jer je g. 1347. do temelja porušena. Od istodobnoga kaštela se vide tragovi u južnom krilu samostana, koje je u XV. vijeku bilo sasvijem pregrađeno. Kaštel je po svoj prilici imao ulaz na jugozapadnu kutu, gdje sada vodi pokaldrmana strmina iz južnog u zapadno krilo. Ovo je sa sadašnjim ulazom djelo XV. vijeka.

Tkonska župna crkva i rogovska riznica.

Selo Tkon na podnožju brda, na kojemu sjedi tkonski samostan sv. Kuzme i Damjana, već nas i s toga zanima, jer je spadalo među glavne posjede opatije.² Ali u Tkonu susretamo osim crkve sv. Marije, koja se s okolišnim grobljem spominje već u drugoj polovini XI. vijeka,³ i ostatke rogovske riznice.

Crkva sv. Marije je u svojoj jezgri starija sredovječna bazilika na tri lađe, odijeljene arkadama na puni luk, a stupovi imaju baze s ugaonim listićem i ranoromanske kapitele sa tri oštra primogova lista po strani, od kojih dva skrajna završuju u malu volutu. Prozorčić riznice još je zaštićen kamenom sredovječnom rešetkom. Po hrvatskom napisu od g. 1742. crkvu je iznova posvetio zadarski nadbiskup Zmajević. Med tolikim dragocjenim predmetima, koji su iza dokinuća samostana sv. Kuzme i Damjana pripali ovoj crkvi, najviše pažnje zaslužuje pala glaynog žrtvenika. Slika na dasci sa sadrenim dnom, prekrivena je tako srebrnim zavjetima, da se vidi tek glava i nešto odijela dosta dobre izradbe, prikazuje blaženu djevicu Mariju. Do glave vele, da joj stoji u kraticama grčki napis ΜΗΤΗΡ Θεοῦ. Ovo djelo izgleda dosta starodavno, a možda će sizati do u XII. vijek, ako ne još i dalje. Izvjesno bi se moglo suditi, kada bi se sliku oprostilo od nakita, te se mogao pročitati napis pri dnu. Predaja hoće, da je ova slika pred mnogo vremena prenešena iz zablacanske crkve, koje se ruševine vide u Kosoviću na sjeverozapadnoj obali vranskoga jezera. Tada je iz crkve sv. Marije maknuta druga slika na drvetu bez sadrena dna s napisom A. D. g. 1767., i prenešena u kapelicu na Kalvariju. Vjerojatnije je, da je prenešena iz tkonskog samostana.

samostana: Monasterium hoc reparatum fuit Matheo Caraman abbate dicti monaster(ii) nunc etiam archiepiscopo Jad(ren)si anno Salutis MDCCXLVI. Nad napisom je Karamanov grb. Bianchi n. dj. II, 135 pogreši u godini „MDCCXVI“.

¹ Sr. Bianchi Zara crist. II, 135.

² Izvještaj komendatora Montemerla od g. 1554.

³ U spomenutoj rogovskoj ispravi od g. 1085—95. uz crkvu sv. Marije spominje se i grobnica sina kaštelana Prestancija: „ad sanctam Mariam in Kutuno pro anima filii eo sepulti“. Sr. Rački Doc. 174; Ljubić Policorion 16.

Slika sv. Ante na sadrenom zlatnom dnu, 0.40 × 0.30 m velika, pripada XIII. ili XIV. vieku. U sredini je stojeći svetac, koji u desnici drži ljiljan, a u lijevici na otvorenoj knjizi malog Isusa; o desnu mu je stol, pokriven crvenim sagom, a na njemu knjiga.

Riznica, osim krasnog gotičkog lava b o, ima šest kaleža, od kojih su tri iz starijeg doba. Dva su 0.20 m. visoka bez rezbarije, ali starinskog tipa, treći 0.193 visok, urešen je vajarijom geometričkih i bilinskih motiva, te posrijed drška ima koljenac. Na obrubu podanka ima napis po prilici XVI. vijeka *La·curma·de·Lisigniani·feze·farlo·al·p·e·g^o·g·z·* — Med crkvenim odijelom ističu se starije albe, urešene ukusno i vješto izrađenim vezenim obrubom. — Od tkonskih opata preostao je još i prsni križ u obliku enkolpiona.

To su jedini tragovi negdašnje bogate rogovske riznice, što su iza inkameracije na Tkonu preostali. Liturgične glagolske knjige u novije su doba koje-kuda raznesene.¹ Za francuzke inkameracije mnogo je dalmatinskih moćnika pretopljeno u kovinu, tako da nam nije preostao nijedan važniji spomenik. Utješit nam se je sa nekoliko bilježaka o doista bogatoj rogovskoj riznici. Odluka apostolskog vizitatora od g. 1467. uzgredice spominje i rogovsku riznicu, u kojoj je bilo sila kaleža, križeva, crkvenog odijela, posuđa i nakita. Za prvih turskih provala u XV. je vijeku postradao jedan dio rogovskoga crkvenoga pokućstva,² a za ciparskoga rata rogovski su redovnici na vrijeme sklonuli u sigurno zaklonište važnije dragocjenosti, i to kod zadarskih koludrica sv. Marije (g. 1571.). Popis toga poklada priopćujemo niže. Za pohranu preostalih dragocjenosti je opat komendator Gradić g. 1644. dao napraviti posebnu podzemnu spremu do velikog žrtvenika u samostanskoj crkvi.

Osim navedenih predmeta, što se čuvaju u župnoj crkvi, sačuvala nam se je izcrpivija uspomena samo o jednom komadu srebrnine rogovske riznice. Još u XVII. vijeku čuvala se je u tkonskoj riznici srebrna ruka, izradena 12. prosinca g. 1370. sa posvetnim napisom u stihovima:

Sacri monasterij Rogov(a)e locati,
Sancti Cosmae et Damiani nominati,
Petrus abbas fieri fecit istam manum;
Quem Papa suum fecerat Urbanus capellanum.
Anno millesimo [tercentesimo] terdeno
Nec non quat[er]deno duodenoque Decembris
Haec e(s)t perfecta cum suis membris³

¹ Bianchi Zara crist II, 136, spominje ostanke rogovskog arhiva kod pašmanskog župnika J. Bakinića; među raznim ispravama na pergameni, da je tu bio još i glagolski misal od pergamene, ukrašen sitnoslikarijama. Valjda je to isti onaj tkonski časoslov, što ga već gore spomenusmo.

² Sr. „Rogovski arhiv“ br. 175.

³ Papirnata ceduljica s rukopisom XVII. vijeka u e. kr. namj. arhivu u Zadru, Odsjek Ro-

govska opatija, k god. 1370: *Descriptio quae extat super brachium in ecclesia St. Cosmae et Damiani*. Prepisač je u petom stihu izostavio „tercentesimo“. Napis ne može spadati u godinu 1070., jer je Urban II. vladao sedamnaest godina kasnije (1087.—1099.), a potankost, da je opat Petar bio „papinskim kapelanom“, ističe se i u napisu g. 1374.

Opat Petar II. Aramer, kapelan pape Urbana V. (1362—70.), poznat nam je već kao obnovitelj rogovske crkve i inih spomenika, te u napisu od g. 1374. nosi on naslov papinskog kapelana. Još u drugoj polovini XVI. vijeka rogovska je riznica imala i opatijski štap (kućma) od kosti, sastavljen od šest komada, jednu opatijsku infulu sa maticom, ostensorij od srebra, dva srebrna križa, tri moćnika, med kojima već spomenuta ruka od g. 1370., te dosta crkvenog odijela.¹

III. Primorske sidraške podžupanije.

Po pisanim izvorima starijeg doba izvjesno je, da se je županija Sidraga dijelila na više podžupanija, a od njih izrično se spominju podžupanija miranjska i blatska. Po poznijim izvorima mogu se opredijeliti i druge podžupanije, naime: Sidraga u užem smislu sa središtem u Tinju, nadinska sa središtem pri sv. Martinu u Kozmanima nad Sukošanom, te zablatska sa središtem u Zablaću pri sjevero-zapadnoj obali vranskog jezera. Za mletačkog doba posobe svake podžupanije drže svoje zborove u spomenutim mjestima, a po tom može zaključivati, da se je u toj poznijoj pravnoj porabi održala starohrvatska teritorijalna uredba.

Odakle je postalo čitavoj županiji ime Sidraga, nebijaše stalno. Da je taj naziv star, stariji od dolaska Hrvata, može se dopustiti, ali ne kako neki nagađahu, da

¹ Popis rogovskoga crkvenoga pokućstva, sahranjena g. 1571. kod koludričkog samostana sv. Marije u Zadru. 1571. a di 27. aprile. In chiesa di reverende Monage di S. Maria. Qui di sotto son notade pure le sorte delle robe . . . in saluo et consegnade a me abadesa . . . . . per Reverendo Beneto prior del monasterio di Santo Kusma et Damianj di Tkun, che le robe stieno in salvo apreso le dite reverende Monage per sine tanto che sior domene Dio ne resolvj di questa presente chuerra et in auenir adogni loro beneplacito venir et torle le dite loro robe:
Item una kucma di oso in peci n° cinque
Item una mitra et sua matjca.

Item una pianeta dj ujseta verde conla .χ. (croce?)

Item una pianeta dj veludo roso conla .χ.

Item una pianeta dj damascho bijancho la .χ. dorō

Item una pianeta dj bijancha frusla conla .χ.

Item duij stole dj veludo rosa

Item duij stole dj uiseta verde

Item duij stole bijanche per noste

Item uno . . . di . . . . . di raso roso

Item quattro camise fornite di amiti e stole

Item duij stole anchora vna dj ujseta altra verde

Item uno chrucibolo la chopa dj arcento ut la paleta di rame

Item una man di arcento

Item quattro chalicij et 3 patine

Item un dido di san Gijgorijo in arcento dorado

Item sanchue di Inocentj ligato in arcento dorado

Item una .χ. canela con vna croseta picula che cha altra crose

Item altra crose piu picula di supra dita Crose

Item uno tapedo usado et duij misalo in sgauo

Item fago(to) di n°7. coperte de roba supra s(gr)ijta in una casa

Et questo inventarjio fu fato per mi Pietro Mijauich pregato dalla parte supra s(gr)ijta Et frer per esser . . . se soto sg(r)ijta m·abadesa di loro mano propria.

Io· s(uor) Gabriella Rosa Indegna abbadesa del monasterio di S. Maria confermo ut supra

Rogovski arhiv br. 201, str. 207; Izvornik. Slaba talijanština i gdjegdje poraba glagolskih pismena odaje nam, da je pisar Petar Mijavić bio bolje vješt hrvatskom pismu nego latinskom.

je istovjetan sa Ptolomejevim Sidronom ili Stridonom, otačbinom sv. Jeronima.¹ Stalno je, da Sidraga za doba hrvatskih vladara dolazi i kao pomjesno ime. Tako je izrično u Krešimirovoj darovnici od g. 1059. Sidragom označeno mjesto u Nabrežju s crkvom sv. Ivana.² Ovo točno odgovara ruševinama jednog sredovječnog dvora, poznata u ispravama i pod imenom „Palacium“, u kojima se u rujnu 1898. otkrile ruševine crkve sv. Ivana, u današnjoj poreznoj općini Polači duž Maslardina puta, stare rimske ceste, što od Polače vodi k Putinjačnim kućama, među Pribić bunarom i Bičinom glavicom.³ Pomjesno ime Sidraga živi još na dvije točke biogradskoga primorja u blizini Poškaljine i Vrbice.⁴ Po tomu bi bilo vjerojatno, da se je srednji pojas županije Sidrage od nadinskoga blata i kose Petrima do Tukljače i Poškaljine nazivao Sidragom u užem smislu. Za najstarijeg doba bijaše to kotar grada Blandone, kojega se ruševine vide na glavici Stabnju, poznate inače pod imenom Trojangrada.⁵ Jeli se pak sam Trojangrad, predrimski Blandona, u davnije doba ili za srednjega vijeka zvao Sidragom ili je to ime nosilo koje drugo znatnije mjesto u onoj okolici,⁶ nijesmo još u stanju da izjavimo. Svakako za starohrvatskog doba Sidraga u užem smislu bijaše tinjsko područje od tinjske Polače biogradskog teritorija. To je poglavito sidraška podžupanija, po kojoj se svakolika županija prozvala, jer su u Tinju stolovali župani.

Nadinskoj podžupaniji pripadahu osim Nadina, Jošane veliko i malo, Vaternice, Klokočina, Lišane tinjske i ostala sela oko nadinskoga blata. Iza mletačkog doba češće se spominju suci nadinskih posoba i područja nadinske kaštelanije.⁷

Prvobitni opseg vranske podžupanije dade se približno opredijeliti po katastru vranske kaštelanije od g. 1420., koji nam predstavlja područje vranske kaštelanije početkom XV. vijeka, te je u nju utjelovljena i prvobitna podžupanija zablatska, kao što i veći dio miranjske.⁸

A) Podžupanija Tukljača.

Sjeverozapadna granica sidraške županije i tukljačke podžupanije bijaše rimska cesta Zadar — Prkos — Kašić. Rimska cesta od Zadra u Nadin teče kroz

¹ Sr. Müller Geogr. Cl. Ptolemaei, str. 315. Moj članak „Najstariji kartograf. spomenik o Dalmaciji“ u Glasniku bos.-herceg. muzeja 1898. str. 542.

² Rački Doc. 54.

³ Nova vojn. sp. karta označuje glavicu Bičinu elevacijom od 108 m. Ob ovim ruševinama izvijestit ćemo pri opisu tinjskoga područja.

⁴ Urlić Ivanović Albamaris-Biograd u Bull. dalm. 1881. (IV), str. 43.

⁵ Za ubikaciju Blandone u Trojangradu sr. moj članak „Najstariji kartografski spomenik o Dalmaciji“ n. mj. str. 542—3.

⁶ Otim ruševina Trojan-grada iz predrimskog doba kod Stabnja (elevacija 71 m.), stari

grad „Vinculj“ na glavici Movači (108 m.), Čosina gradina kod Jagodnja (91 m.), opasana dvostrukim mirima, grad Petrim (253 m.); Mumovac kod Tinja, gdje se naišlo na rimske zgrade. Sr. bilješke D. Alačevića u Bull. dalm. g. 1879. (II) str. 11 i dalje.

⁷ Atti del conte cap. Pietro Marcello 1518—21., I, str. 22, 35, 56, 75; II, 212; I, 17, 22; II, 41; I, 22, 46, 102 itd.

⁸ C. kr. namj. arhiv u Zadru; rukopis: „Catastrum possessionum et introituum Camerae Ducalis in civitate et districtu Jadrensi. Auranensi“, per Theodorum de Prandino de Vincentia communis Jadrensis cancellarium — 1420, 18. mensis Octobris“, prijepis XVII. vijeka, fo 11 i dalje.

Arbanase do drage sv. Klementa. Odatle zakreće k zadarskom groblju, premošćuje potočinu Crnogoštinu, te se kod elevacije 21 m. sdružuje s današnjom pokrajinskom cestom, koju prati do polovine Ploča. Prije Čurkovića stana zakreće k Dračevcu na Iglića stan, križa se s cestom Nin—Vodice, te premošćuje Kotarku (Bičinu) kamenim ili kraljičnim mostom, prelazi Galovac, križa se s cestom Nin—Blandona, te mimo Prkosa istočnim pravcem mimo kuće Marinović, Vukelić—Jurjević, dopijeva jednim trakom do današnjega sela Nadina, gdje se križa s cestom Nin—Nadin, a drugim zakreće južno mimo kuće Batović, Vrsaljko i kroz Staro selo dopijeva na zapadna gradska vrata. Ovaj put narod zove „kolnik“ ili „stari put“, a sredovječne isprave „kolnik“ „via vetus“, „via carri“. Onaj dio što teče od Iglića stana do Galovca ima posebni naziv „Čavlenik“, te je g. 1898. opet u promet stavljen. Ova cesta je dosta prostrana i duboko u tlo zasječena, mjestimice i umjetno u pećini probita, mostovi n. pr. onaj na Crnogoštini i kraljičin most na Kotarki starinskog su oblika. Uz cestu su starinske cisterne i ruševine obitavališta starijih od turskog doba, u kojima često ima tragova rimskih spomenika, primjerice u Dračevcu i u Škabrnji kod sv. Luke.

Najvažniji ogranak ove ceste jest cesta Prkos—Kašić, koja se prekrizuje cestom Nin—Nadin, te se kod Kašića priključuje cesti Nin—Podgrade (Asseria). I ona ima ista starinska obilježja, a blizu od raskršća kod Kašića znatne su rimske ruševine, po svojoj prilici od nekog hrama iz dobrog doba.

Dok je stara rimska cesta Zadar—Prkos—Kašić bila sjevernom granicom Sidragi i podžupaniji Tukljači spram zadarskoga područja i županije Luke, protezala se podžupanija Tukljača na jug do biogradskog područja, naime do granica Bošane i Filipjakova, a na istok do nadinske podžupanije. Od nadinskoga područja dijeljaše tukljačku podžupaniju stara rimska cesta Nin—Blandona (Trojan-grad), od raskrižja Prkos—Galovac do Viternića, tako da Galovac i Gorica bijahu istočna pogranična sela. Vrčevo i Sikovo bijahu pogranične točke s jugoistočne strane spram sidraške ili tinjske podžupanije.

Za mletačke vladavine broje se slijedeće posobe u tukljačkoj podžupaniji: Gasenice, Bibinje, Kozmane, Galovci, Gorica, Sukošan, Slovsane, Podvrsje, Sikovo, Tuklječane, Turanj, Zankov dvor, te svako selo imadjaše svoga suca i kapetana.¹ Središte podžupanije bijaše selo sv. Martina u Kozmanima nad Sukošanom, te se u njemu sastajahu suci posoba na zbor.² Do ceste Zadar—Nadin leži najsjeverni tuklječanski Dračevac gradić: nešto zapadno od raskrižja iste sa cestom Nin—Vodice.³ Današnje selo nije najstariji dio, jer tragovi i ruševine odaju, da su na tri mjesta opstojala starija obitavališta. Najvažnije su ruševine na Mičića glavici sjeverno od sela. Uz put se vidi razi zemlje zid dug do 200 m., koji glavicu paše sa zapadne strane. Na samoj glavici vide se tragovi zgrada, od kojih jedna sa

¹ C. k. namj. arhiv, Atti del c. P. Marcello 1518—20., navodi se imenovanje sudaca posoba: S. Cassiano, Galovci, Gasenice, Tuclazani, Bibigne, Podvrsia, Goriza, La Toretta, Xancov dvor i Slovsane.

² Terminacijom od listopada g. 1683. sazvane

su posobe sjevernog biogradskog primorja na zbor kod sv. Martina u Kozmanima. C. k. namj. arhiv, Atti pr. g. L. Donato I, fo 293—4.

³ Na n. spec. karti označene su ove stare ceste kao jahalački put.

apsidom, dočim s istočne strane ostaje starinski bunar, označen na vojn. spec. karti kao vrelo. Po svoj prilici na ovoj je glavici bila kasarna mletačke konjice, te je onaj dugi zid jedna strana konjušarnice. Na vrh sela, gdje je elevacija 123 m., još se koče podrtine oble kule,¹ po svoj prilici iz Justinijanovog doba. Kula se još drži na dva poda. Prizemlje je izvana na škarpu, te predstavlja čunjasti valjak, kojeg promjer u tlorisu iznosi 8'60 m., uračunav debljinu zida pri dnu od 1'60 m., te je visok 4'80 m. Drugi kat ima oblik pravog valjka; zid je deo 0'95 m. Na sjeverozapadnoj strani 1'20 m. široka vrata, te dva reda stre-ljarnica, koje se unutra raširuju. Zidan je neotesanim kamenom i dobrim pomazom u kojem ima i sitno stučene crvene opeke ($\frac{2}{3}$ vapna, $\frac{1}{6}$ sitnog pijeska a $\frac{1}{6}$ stučene opeke). Na toranj se uzlazilo drvenim ljestvama iz vana na prvi kat.

Najstariji je skup ruševina na zapadnoj glavici 124 m., gdje zidoderine zahvaćaju veliku površinu. Tu ima hrbina rimskih opeka, od kojih se nadjoše neke s pečatom (TI(beri) C(aesasis) PANSIANA, i sa vertikalno nadignutim rubom. Odatle puca vidik na svu kopnenu sjevernu Dalmaciju i otočje. Dračevac mora da je još za predhrvatskog doba bio pograničnom stražarnicom, kao što je za srednjega vijeka bio spram Zadra, a za turskog doba spram Turaka.

Središte tukljačke podžupanije bijaše krunski posjed Tokinija sa vladarskim dvorom. Jedan dio toga posjeda bijaše izmakom prve polovine X. vijeka darovao kralj Kresimir I. svomu rođaku Zadraninu Madiju, kralj Petar I Kresimir pokloni ga za uvijek samostanu koludrica sv. Marije, zasnovanom od nje-gove sestre Čike, a kralj Zvonimir g. 1078. tu je zadužbinu potvrdio.² Taj posjed leži u današnjoj poreznoj općini Bibinje, još uvijek u vlasti samostana sv. Marije, a topografični opis u darovnici g. 1066. odgovara više manje današnjim granicama posjeda.³ Prvi put pak spominje se taj posjed s imenom Bibinje, Bibanum, u XIII. vijeku.⁴ Jezgra krunskog posjeda bijaše vladarski dvor, u komu je darovnica izdana.⁵ Dvije točke na tuklječanskom primorju daju slutiti na tragove toga krunskog dvora. Još danas se primorski rat na sjever Bibinju zove „Banska Punta“, jer su tu po predaji bili dvorovi hrvatskih banova. Ruševine, koje se vide na toj točki, opravdale bi taj naziv. Nu južnom rtu, koji ograničuje gaseničku dragu kod sv. Jelene, na zapad čitki „Stani“ na novoj specijalnoj vojničkoj karti, baš na zem-ljišnim česticama porezne općine bibinjske, koje pripadaju ljetniku g. Dr. Vipauca, zapremaju ruševine sredovječnoga dvora površinu od 20.000 m². Zidovi su do 2 stope debeli; najbolje sačuvani uz more, većinom nepravilnim malim kamenjem i pomazom od $\frac{1}{2}$ klaka a $\frac{1}{2}$ osrednjeg pijeska zidani; mjestimice dopiru do 4 stope u vis. Premda se cjelokupni tloris nemože razabrati, na primorskoj strani vide se do dvanajst usporednih zidova u pravcu od istoka k jugu, među njima mjestimice čvrsto taracano tlo, gdje gdje u obliku mozajika osrednje izradbe. Ti zidovi dopiru do mora, te im trag i dalje siže. Najzanimiviji su tragovi dviju

¹ Takovih kula ima mnogo po ličko-krbavskoj županiji, a za te mislim, da su djelo kasnijeg srednjeg vijeka ili tursko. Opaska urednika.

² Rački Doc. 20, 66, 67, 118.

³ N. mj. 67.

⁴ Izvorni registar Creste de Tarallo u arhivu pokr. sudišta u Zadru, str. 71, 72.

⁵ Darovnica pri koncu glasi: „Hoc actum est in Tochinia et firmatum est Jadere“. N. mj. 68.

zgrada na čestici blizu ljetnika. Na rubu istočnije čestice i morskoj obali opaža se dio kružaste zgrade sa dvostrukim zidom, u koju dospijeva dugi i ukusno zidani kanal, natkriven svodom od malih čvrstih opeka, koje su karakteristične za stariji srednji vijek. Dalje su u moru temelji četvorinaste kule, od 4 m duljine i širine. Do samog ljetnika vide se tragovi zidova, a s južne strane opet četvorinast masivan zid, koji je završivao učtvovenim balvanom, što sada uz kuću rabi za stol. Površina zdanja, rasporedba zidova, odaju veliko gospodarstveno zlanje, a kružasta zgrada, vjerojatnije kula oblica i četvorinasta kula slute, da je to zdanje i utvrđeno bilo. Premda je zidanje s tehničkoga gledišta neukusno, ipak odaje još dobru tradiciju, jer je sudaranje okomitih fuga vješto izbjegavano, a pomazak čvrst. Lokalnom materijalu, škrljevitu krečaniku, je donekle pripisati nepravilnost zidanja. Opći utisak tih ostataka jest, da pripadaju zdanju starijeg sredovječnog doba. Na sjeverozapadnoj strani ovog skupa ruševina vide se tragovi zdanja rimskog doba. U nekoliko grobova osim opeka PANSIANA i TIBERI (Caesaris) PANSIANA, našlo se nekoliko novaca iz prvog carskog doba, te nakitnih predmeta, med kojima i fibula od bronsa, pa sredovječnih i mletačkih novaca. Kružaste opeke od 0.15 m. u promjeru odaju, da je tu bila u rimsko doba kuća providena toplom kupelji. Za srednjega vijeka su u dragi sv. Jelene ili Gasenici bile soline, od kojih se tragovi pri obali još razabiru. Gasenice bijahu najsjevernija primorska točka županije Sidrage spram zadarskog gradskog teritorija. Sve do g. 1125., pa opet za razdoblja 1203—1242. bijahu Gasenice pograničnom točkom među hrvatskom primorskom Banovinom i zadarskom općinom. Kao takovoj je i južnom rtu gaseničke drage ostao naziv „banska punta“. Vlč. gosp. Dr. Vipauc brižno sakuplja starinske predmete, koje se na banskoj punti otkrivaju, te će oni u svoje vrijeme dospjeti u zadarski muzej sv. Donata, a nadati se je, da će i istraživanje ruševine dotle biti izvedeno.

Druga je važnija točka, tako zvana „Bribirčina“, ruševina, sredovječnoga dvora na obali drage južno od Sukošana. Ljubavac je u sredini XVII. vijeka još vidio debelih zidova i manjih zgrada, koje bi svojom sjajnošću slutile na rimsko veličanstvo. On cijeni, da je tu bio valjda kaštel Bribir, te da je odatle ime nastalo.¹ Vjerojatnije je, da je taj dvor za XIII. vijeka bio u vlasti silnih Šubića bibrirskih i da je odatle poteklo ime Bribirčina. To bi shvatljivo bilo, ako je Bribirčina bila krunski posjed, te ako je kao dar hrvatsko-ugarskih vladara došla u vlast Šubića. G. 1229—1242. su Šubići posjedovali negdanja imanja kneza Domalda među Krkom i Zadrom. Po nekoj predaji Bribirčina bi bila kaštel bibrirskih Šubića, koji su Zadrani razorili ili gradnju mu osujetili. Ta predaja nalazi indirektnu potvrdu u događajima g. 1221—31. Bibrirski Šubići su g. 1223. dobili od kralja Andrije sav negdanji posjed zadarskoga kneza Domalda na primorju od Krke do Zadra, a Domaldo je iz osвете plaćeničkom vojskom iz tuđine opustošio sav taj predjel.²

¹ Dr. S. Ljubavac, *Storica dissertazione sul contado di Zara, dedicata a S. E. Leonardo Foscolo, prov. gen. di Dalmazia ed Albania* (1645.—51.); rukopisno djelo kod kneza M.

Borella Vranskoga, po prijepisu savj. J. Alačevića str. 21.

² Sr. Klaić *Bibrirski knezovi* 25—31.

Mnogo je veća vjerojatnost, da je u Bribirčini bio krunski dvor u doba hrvatske dinastije, što se baš taj predjel od Sukošana do Turnja danas još zove Tukljača, koje ime stoji u tijesnom savezu sa Tokinjom isprava X. i XI. vijeka, a to nagađanje potvrđuju i spomenici. Na sjever Turnju je drevno tuklječansko groblje s crkvom bl. gospe, a u njoj uzidani arhitektonski ulomci svjedoče, da zgrada potječe iz doba hrvatskih vladara.¹ Nadgrobni napis suca tuklječanskoga Matijašića jamči nam, da su Tuklječane bile sve do XV. vijeka središte posobe na primorju.²

I drugi spomenik nam svjedoči, da je tuklječanski predjel za starijeg srednjeg vijeka bio krunski posjed. Na ratu Pulja med Bibinjem i Sukošanom su podrtnine crkve sv. Ivana krstitelja, koju su posjedovali rogovski Benediktinci, valjda uslijed darovštine hrvatskih vladara. Kada je ta crkva postradala za ratovanja među Mlečićima i hrvatsko-ugarskim kraljem Ljudevitom I., tkonski ju opat Petar Aramer dade g. 1376. popraviti.³ Oko crkve je bilo sredovječno groblje i selo kmetova rogovske opatiје.

Za turskog provaljivanja, počam od g. 1468., sredovječna se selišta Bibinje, Sukošan i Turanj na tuklječanskom primorju pretvoriše u ograđena i utvrđena sela. Matica Bibinja je varoš Petrina vas ili Petrinjevac, danas Petrina, tako prozvana po crkvi sv. Petra, koje se ruševine vide na hrptu primorske kose. Crkva bijaše na jedan do 8 m. dug brod, koji je svršavao okruglom apsidom. Preko sredine bijaše krov poduprt svodom, koji je nosio mali zvonik za jedno zvono; izvana odgovaraju svodu dva potpornjaka, koji otkaću za jednu nogu. U ruševinama se je našlo ulomaka, po kojima bi se moglo suditi, da je zgrada iz VIII. vijeka. Ulomak nadvratnika od bijelog kamena s napisom: et sotoi polites ot, sada se nahodi kod vlč. župnika Sikirića, koji je dostavio vijesti o našašću. (Sl. 24.). Oko crkve je sredovječno groblje sa stećcima a na sjeveroistočnoj strani ruševine varoši Petrine.⁴ Petrina je postradala za ratovanja s Turcima. Po narodnoj predaji je gorički župnik Stjepan Sorić, rodnom Bibinjanac, na Petrini misio i počivao. Narod još pokazuje na drevne hrastove kod Petrine, pod kojima da je od vojevanja izmoreni Sorić počivao.

¹ Sr. Starohrv. prosvj. I, 262.

² Glagolski napis na nadgrobnoj ploči u crkvi Bl. Gospe: Ovo e grob sud ca Matiaš . . . . U Starohrv. prosvj. zadnja riječ čitana Matiaši, te dopunjak može biti jedino Matiaši(ća). Neispravno će biti, da je tuklječanski sudac Matijašić istovjetan sa Tomašom Šadobričićem iz Polače, pristavom lučkog rotnog stola od g. 1492. Do napisa je i grb: u okruglom štitu u gornjoj poli kula, a u donjoj lijevo stablo, a desno ptica.

³ Memorie per hoc scriptum c|omen-datur quod ruinata funditus hec ecclesia Deo dedicata| et Decolati-| onis gloriosi Joh(annis)| Babtiste (sic) et in laud(em) ei(us)de(m) rest(au)-

|ravit de novo frat(er) Petrus de Ja-dra Dei et ap(osto)lice gr(atia) abbas s(an)c(to)r(um) Cosme et Dami(ani) de Monte Jadrensis dioce(sis) et c|apel-lanus d(omi)ni n(ost)ri Pape, curren-tibus a(n)|nis Domini M.CCC.LXX.VI-die .|III| mensis Augusti. — Kamena ploča iz crkve sv. Ivana prenešena u Sukošan, te uzidana nad vratima sela. — Groblje oko crkve sv. Ivana u zadnje je doba raskopano i pretvoreno u vinograd.

⁴ Ruševine se vide u predjelu Vrtlaci, gdje su vinogradi Šime Kinde, kmeta zadarskog samostana sv. Marije. Odatle su izvađena g. 1895 dva praga i kapitel, koji se čuvaju kod župnika Sikirića.

Petrinjevci se na prvi pojav Turaka u Kotarima preseliše k moru, pri držav posjede u Petrini. Na mletačkoj strategičnoj karti od g. 1536., predstavljeno je bibinjsko selo na poluotočiću opasano zidanom ogradom, a u njemu kuće Sindžija, Sorić i Sikirić. Pred seoskim vratima bijaše most sa branikom, današnji Bilig u predjelu Taline. Posrijed obližnjeg brda Križ bijahu stanovi Sorića, a na vrhu glavice Petrine crkva sv. Petra.¹

Dočim se početkom petnajstoga vijeka Petrina vas broji u župe skradinske biskupije,² jedan ju vijek kasnije zamijenjuje Bibinje, kao posoba, koja je imala svoga suca.³ U tom razdoblju od preseljenih je Petrinjevac postalo selo Bibinje. Današnje Bibinje se razlikuje u staro i novo selo. Staro je oko crkve sv. Ivana,⁴ a novo oko crkve sv. Roka, koja je sagrađena, kad su Petrinjevci sašli k moru ispred kuge.

Na sjevernom rubu bibinskog područja, gdje graniči sa zadarskim, opstojaje za srednjega vijeka selište Gasenice s crkvom sv. Jelene.⁵ Ruševine ove crkve vide se pri moru istočno od ceste. Crkva je dala ime obližnjoj drazi Jelunica, gdje su negda bile soline.

Današnje selo Sukošan je postalo od bjegunaca Slovšana, Kozmana ili Kozmaca, sela na hrptu prve primorske kose. Zametkom mu je starija slovšanska crkva sv. Kašijana. Oko nje su pribjeglice podigli utvrđeno selo. Selo Kozmane s crkvom sv. Martina na glavici (103 m. nad morem) bijaše do g. 1401. župa skradinske biskupije,⁶ a početkom XVI. vijeka sijelo zbora posoba tuklječanskih. U XIII. vijeku je zadarska nadbiskupska mensa imala posjeda u sukošanskom polju⁷ Nadbiskup Mafej Valaresso (1450—1495.) započe tu graditi sjajan ljetnik, koji bi dovršen od nasljednika mu Bože Veniera (1577—88.). Ta je palača dobro došla okolišnim seljacima, jer su za turskih navala u njoj našli zaklon⁸ Palača se još drži, ali je trošna.⁹

Nad Tusticom, koja se proteže primorjem od Sukošana do Turnja, gospoduje kula Vrčevo, a oko nje su odlomci, med kojima je selište Podvrse, koje se spominje već g. 1290., kao posjed rogovske opatije, a samo Vrčevo prvi put g. 1371.¹⁰ Ovaj predjel je do g. 1401. spadao u područje skradinske biskupije.¹¹ Vrčevsku kulu su podigla vlastela zadarska Tetrići. Premda je svojim položajem vrčevska glavica strategična točka, ipak je za turskih provaljivanja opu-

¹ Snimak mletačke karte od g. 1536. od M. Španića. Nova špeciijalna karta bilježi Sorićeve stanove kod Lisine.

² Sr. Farlati *Illyr. sacr.* IV, 21.

³ Atti del conte di Zara P. Marcello, I, f. 44.

⁴ Zvonik je djelo g. 1760. po glagolskom napisu, uzidanom ispod njega za župnika don Šime Lefakovića.

⁵ Atti del conte di Zara P. Marcello, I, 27, 120. 145.

⁶ Sr. Farlati n. dj. IV, 21.

⁷ Isprava od 8·VII i 8·VIII. 1289. Izvorni regist Creste de Tarallo u pokr. sudištu u

Zadru, str. 4 i 22. Po svoj prilici je taj predjel došao u posjed zadarske nadbiskupije iza porušenja Biograda, kada je dužda Zadranima darovao sidraško primorje.

⁸ Sr. Ljubavac n. dj. 31. Farlati n. dj. V, 122.

⁹ Označena na novoj specij. karti.

¹⁰ Neobjelodanjene rogovske isprave od 11·X·1290. i 17·II 1371; sr. „Rogovski arhiv“ br. 38, 59, 95.

¹¹ Sr. Farlati n. dj. IV, 21; gdje se osim Podvrse spominje i župa „Tudinave“, po svoj prilici nakaženo mjesto „Tustica“, sr. gore str. 36.

stjela. Po prijedlogu vojvode Julija Sforze Pallavicina, koji je g. 1560. izradio osnovu za mletačke utvrde u Dalmaciji, vrčevska bi kula popravljena ne radi svoje važnosti, nego kao stražarnica pred Zemunikom. Kada je buknuo g. 1570. ciparski rat, vrčevska bi kula providena zairom i sa 6 stražara. Nu čim je Zemunik pao, uloviše Turci najprije dva vrčevska stražara, koji bijahu izašli u sjecivo, te silom osvoje i kulu.¹ Do tog doba Podvrsje sačinjavaše posobu i imadaše svoga suca,² a od sada pripada Gorici. Mirom od g. 1573. Vrčevo je ostalo na turskoj granici i postalo predstražom Zemuniku i Vrani; čuvala ju je posadica od jedanaest ljudi. Podvrsje bi pretvoreno u spahiluk, gdje je u oči kandijskoga rata imao svoje maslinike vranski Zafer aga Bakijić. Po nalogu generala L. Foscola šaka uskoka osvoji kulu i pretvori ju u ruševinu. Ljubavac opisuje, vrčevsku kulu kao zgradu četvorinasta tlorisa, sa višestrukim mirima i branicima.³

Na 213 m. visokoj glavici, koja gospoduje čitavim primorjem i Kotarima, da joj pozir puca od Velebita do Promine, od Dugog otoka do Mulata, strše ruševine kaštela Vrčeva. S toga i otočanin i kotarac često ima Vrčevo u ustima te tvrdo vjeruje, da se na njem vještice jate, a prosti puk zazire od vrčevske gradine. I g. 1866. bijaše Vrčevo vojnička stražarnica, s koje je straža dojavljivala stražarnici na Promini i onoj na Veloj Straži povrh Žmana na Dugom otoku. Glavica završuje kružastim zaravankom kojih 40 m. promjera. Na jugozapadnom kraju koče se podrtine četverouglaste kule, 4 m. visoke, kojoj jesvako vanjsko platno 8·57 m. široko; obzidana je tvrdim zidom od 0·80 debljine i sa škarpom od 0·90. Prvi kat je bio 3·50 m. od tla. U prizemlju osim puškarnica i vrata nije drugo opaziti do izdubenog dimnjaka u zapadnom zidu. Po zidanju i škarpanom obliku kao i po obliku puškarnica, kula je sazidana u XV. vijeku. Starije su zgrade, od kojih se temelji vide na sjevernoj i istočnoj strani, valjda gospodarstvene zgrade iz polovine srednjega vijeka, koje su valjda rogovski benediktinci u XI. ili XII. vijeku sazidali, pa kaštel zadarskih Tetrića, koji dogradiše kulu.

U doba hrvatske samostalnosti istočno područje Vrčeva, današnje selo Gorica, bijaše oveća varoš, koja se češće spominje u darovnicama hrvatskih vladara. Tako je za kralja Zvonimira oko g. 1079.⁴ Ivan Slaven darovao samostanu biogradskom sv. Ivana vaskoliki svoj alodij u Gorici, a i kašnje je taj samostan nabavljao zemljišta od goričkih posjednika. Taj rogovski posjed bijahu današnje krasne oranice, kakovih na daleko nema, među selom Goricom i potčinom Kotarkom.⁵ Iza izumrća narodne dinastije te zemlje nasilno zaposjedoše prišljaci ugarski Obonjevci, te su ih biogradski benediktinci morali ispravdati,⁶ premda im ih bijaše potvrdio kralj Andrija g. 1210.⁷

¹ Relatione di Zuanne de Lezze prov. gen. di Dalmazia. 10 Febbraio 1570; u drž. mlet. arhivu Ai frari, Collegio V. Secreta F^o 66.

² Atti Conte di Zara P. Marcelllo. I, 72, 83, 108, 111, 146, 148. Camucijeva karta g. 1571. označuje kulu „Verevo,“, Ortelijeva g. 1588. „Verevol“. Na n. šp. karti položaj vrčevske kule označen je sa $\triangle$ 213 m.

³ Ljubavac n. dj. 32; D. Alačević, Bull. dalm. II, 12.

⁴ Rački Doc. 126, 162—5; Ljubić Policorion, Starine XXIII, 160; sr. ispravu od g. 1146. n. mj. 173

⁵ Po ispravama oko g. 1222—1240.; sr. Policorion n. mj. 192—6.

⁶ N. mj. 194.

⁷ Izv. pergamenena rogovskog arhiva br. 26; Ljubić Policorion 200.

Osvojitelj Zemunika bosanski paša Ferhatbeg Sokolović pridržao je sebi u leno sav predjel od Tinja do Prkosa, te su negdanja rogovska dobra u Gorici pripala tinjskom zijametu Ferhatpašića. Ferhatpašići su gospodovali nad Goricom do kandijskoga rata, te su Goričani postali turskim krajišnicima, koji su dosta muke zadavali mletačkom pograničju, dok ih nije njihov župnik Stjepan Sorić priveo na mletačku stranu i s njihovim junačtvom počeo izvoditi oslobođenje Kotara od Turaka (g. 1647.)¹ I Galovac, koji s Goricom graniči na sjevernoj strani bijaše za hrvatske samostalnosti oveća varoš,² u kojoj su kao što i u susjednoj Dubravi, rogovski benediktinci imali posjeda.³

Tuklečane su još na početku XVI. vijeka bile posoba sa svojim sucem,⁴ ali su se kasnije stala druga dva mjesta na tuklječanskom području više isticali, naime Zankov dvor i Turanj. Starija povjest ovih dvaju mjesta nije dovoljno pristupna. Na početku XVI. vijeka oba se spominju kao posoba sa svojim sucem.⁵

Turanj je dobio ime, od kaštela što ga sagradiše plemići Meštrovici, od kojih pređe na zadarsku vlastelu Markiće. S toga dolazi u povjesti pod imenom Meštrovica ili Markića Turanj. Ljubavac piše, da je četvorinaste osnove sa velikom kulom posrijed južnog mira, a omanja je kula stojala na sjevernom uglu. G. 1645. bi dograđena treća kula na istočnom uglu za lašnju obranu kaštela od Turaka.⁶ Turanj ne samo da je dobro došao Foscolu g. 1647., da za neko vrijeme zadrži beglerbega Ibrahimpašu, kako će međutim Šibenik bolje učvrstiti, nego je Turanj u starije doba bio na glasu i kao junačko megdanište. I narodna nam pjesma opjeva Meštrovicev Turanj kao „megdan od starine“.⁷ Očito je

¹ Sr. moj članak „Lički sandžakat“, u koledaru Mat. Dalm. 1898. 79, 82, 86, 90, 113.

² Rački Doc. 173; Ljubić Policorion 164.

³ Rački Doc. 164; Ljubić n. mj. 164: 1070—78. biogradski samostan sv. Ivana kupuje „terram in Dubrouiza“. Na n. šp. karti „Dubrava-Gambiraža“.

⁴ Atti del conte di Zara P. Marcello I, 37, 38; II, 150.

⁵ Atti del conte di Zara P. Marcello I, 37, 38; II, 150, 254. Žankov dvor se spominje i u jednoj neobjelodanjenoj ispravi zadarskoga kaptola br. 94; 31 VII. 1541: „possessio in territorio Jadrae in loco uocato Zankovdvor prope Turetam (Turanj), olim plantata oliveriis nunc combustis“.

⁶ Ljubavac n. dj. 22.

⁷ Iz rukopisne zbirke hrvatskih narodnih pjesama iz Brusja na Hvaru od g. Dulčića.

Piju vino dvo sardora mloda
Dvo sardora od ravnih Kotara.
Jedon sardor Božo Mirkoviću,
Drugi sardor Stojan Jankoviću.
Na Boži su tri zlotne medaje
Na Stojanu nema nikakove.

Govorio Janković Stojane:

„Drog moj pobre Božo Mirkoviću

Okle tebi tri zlotne medaje?

Ali si se Božo oženio,

Ter li ih je jubi donosila?

Ako si se Božo oženio,

Ter ti ih je jubi donosila,

U zdrovje ih Božo pronosio,

Ako ti ih dužde darovao

Za pofalu tvojega junoštva,

Ludo se je dužde privario,

Jer mejdana nisi ni vidio!“

Kad to čuo Božo Mirkoviću

Kruto mu se na žol bilo dalo;

On napiše listak knjige tonke,

Ter je šalje Zadru bijelomu,

A na ruke Bel-Filipoviću.

U knjizi mu tonkoj napisao:

„Dobar junok Bel-Filipoviću

Jo te sutra na mejdan pozivom

Zadra više, Šibenika niže,

Pod bijeli Turanj Meštrovica,

Di non j' ono mejdan od starine“.

Pak otidu svome bilu dvoru,

Sve je Stojan mojci povidao.

ova pjesma po sadržini starija od XVII. vijeka, komu pripadaju u njoj opjevani kotarski serdari. Protagoniste megdandžije su Zadranin i Kotarac, a junački megdan pod Turnjem prenosi nas u doba, kada je Turanj ležao na međi među mletačkim Zadrom i hrvatskim Kotarima, dakle svakako u doba starija od g. 1409., kada je svekoliko dalmatinsko primorje potpalo pod Mlečiče. Turanj je bio pograničnom mletačko-hrvatskom točkom od g. 1242—1354., a tomu vremenu pripisujem postanak navedene narodne pjesme. Dakako da je već tada morao opstojati i kaštel Turanj.

B) Podžupanija zablatska.

Kopneni tjesnac među vranskim jezerom i morem od Pručanika do granica šibensko-skradinskog područja predstavlja nam negdanju zablatsku podžupaniju. U XIII. vijeku ona je došla pod vranski priorat, te se tada nazivaše zablatskim preceptoratom. Po ispravama mletačkog doba sastojala je od pet posoba: Zablacé, Poškaljina, Cvijina luka, Pakoštane i Modrave,¹ a spominju se još i omanja pomješća Pilatova draga i Gladuše.²

Danas pusto Zablacé, utjelovljeno u pakoštansku poreznu općinu, bijaše

Starica mu mojka besidila:
 „A kad sutra bili don osvane,
 Poj ti za njim drago dite moje,
 Da bi li mu što potriba bilo;
 Po nesriči da pogine Božo,
 Njegova bi te proklinjola mojka,
 Jer je i on jedinac u mojke,
 Kako i ti drago dite moje.“
 Kad je sutra danak osvanuo
 Podiže se Božo Mirkovića,
 A poza njim Stojan Jankovića.
 Kad su došli Turnu bijelomu,
 Na mejdanu Bel-Filipoviću
 Svitlu sabju vredon nebu baca,
 A golu je na ruke dočeka,
 Za da bi se Božo poplašio.
 Ma se Božo poplašit nehtio
 Nego noglo na mejdan udrio.
 Bojak bio litnji don do podne.
 Kad je bilo na podnevu sunce,
 Na usta in bile pine skaču,
 A Božetu bila i krvava;
 Turčin Božu svega izranio
 Sve do sinja mora izrinuo;
 Kud udaro Bel-Filipoviću
 Tuda živa karveca proviraše;
 Kud udaro Božo Mirkoviću,
 Tuda živa vatra prosipaše.
 Kad to vidi Janković Stojane,

Govori mu Stojan Jankoviću:
 „Drog moj pobro Božo Mirkoviću.
 Ol' nis' nidor na livadi bio,
 Di se žanje trova ditelina?“
 Temu se je Božo domislio,
 Junačkoga maha učinio,
 Odsiče mu noge pod kolinom.
 Govori mu Bel-Filipoviću:
 „Drog moj pobro, Božo Mirkoviću,
 Tvoj je mejdan, ti si ga zadobil,
 Ma ne sici ruse glave moje,
 Suhin ću ti je namiriti zlotom.“
 Ma je Božo sarca milostiva,
 Ne ltiše mu odsić rusu glavu.
 Al mu veli Janković Stojane:
 „Drog moj pobro, Božo Mirkoviću,
 Kako li ćeš k majci doma doći,
 Prez nijedne od drva jabuke?“
 Tomu se je Božo domislio,
 Junoškoga maha učinio,
 Rusu mu je glavu odfatio,
 Pok je meće u tarbicu svoju,
 Prikaza je duždi mletačkomu,
 Njemu dužde krilo pozlaćeno.“

¹ C. k. namj. arhiv u Zadru Atti del c. P. Marcello I, fo 21; terminacijom 15. XII. 1521. odgađa se zbor rečenih posoba do iza božića.

² N. mj. 230, 320; Atti del pr. g. L. Donato od g. 1683. I, fo 230.

središte podžupanije, te su se ovdje držali zborovi rečenih posoba. Još neistražene ruševine jamče nam, da je sve do turskog gospodstva bilo najvažnijom točkom južnog biogradskog primorja. Ruševine Zablaća nalaze se u predjelu Kosoviću na sjeverozapadnoj obali Vranskoga jezera. Med njima visoko strše zidne zablacanske crkve, koje narod zove „Crkvina.“¹ Po čitavoj okolici ima rimskih grobova,² predugih zidova, od više kilometara, te skupova kojekakovih ruševina. Glavna gomila jedva 100 koračaja od jezera zaraščena je šikarom tako, da iz nje vire samo dvije zidine i apsida crkve. Po ispravama XVII. i XVIII. vijeka to je zablacanska crkva sv. Marije.³ Sada se još razabire apsida i pobočni zid oveće crkve (Sl. 22.), a do nje omanja kapela (Sl. 23.). Nu uz crkvu i kapelu ima tragova još i drugim zdanjima,

Sl. 22. Crkva sv. Marije u Zablaću na vranskom jezeru u Dalmaciji.

a čitava je skupina bila opasana mirom, od koga na uglovima odskaču četvornaste kule. Po rasporedbi zdanja i utvrdama rek bi da je jezgrom ovom skupu zgrada sredovječni krunski dvor, koji je bio središtem zablacanskoj podžupaniji. Kojih dvjesta koračaja na zapad od ove skupine prostire se polje obasuto ruševinama. Velike gomile kamenja prekrivaju još iz zemlje stršće zidove kuća, a vidi se ovdje ondje pločnik od opeka, poredanih na nož na oblik ribje kosti. Ta je vrsta pločnika bila u porabi za prvih vijekova srednjega doba. Nađe se i po koja rimska opeka s pečatom ili s nadignutim rubom, a negda su seljaci izvadili iz tih ruševina stupova i kapitela.

Zablaće je bilo raskrižjem starih kolnika. Stara cesta, valjda rimskog

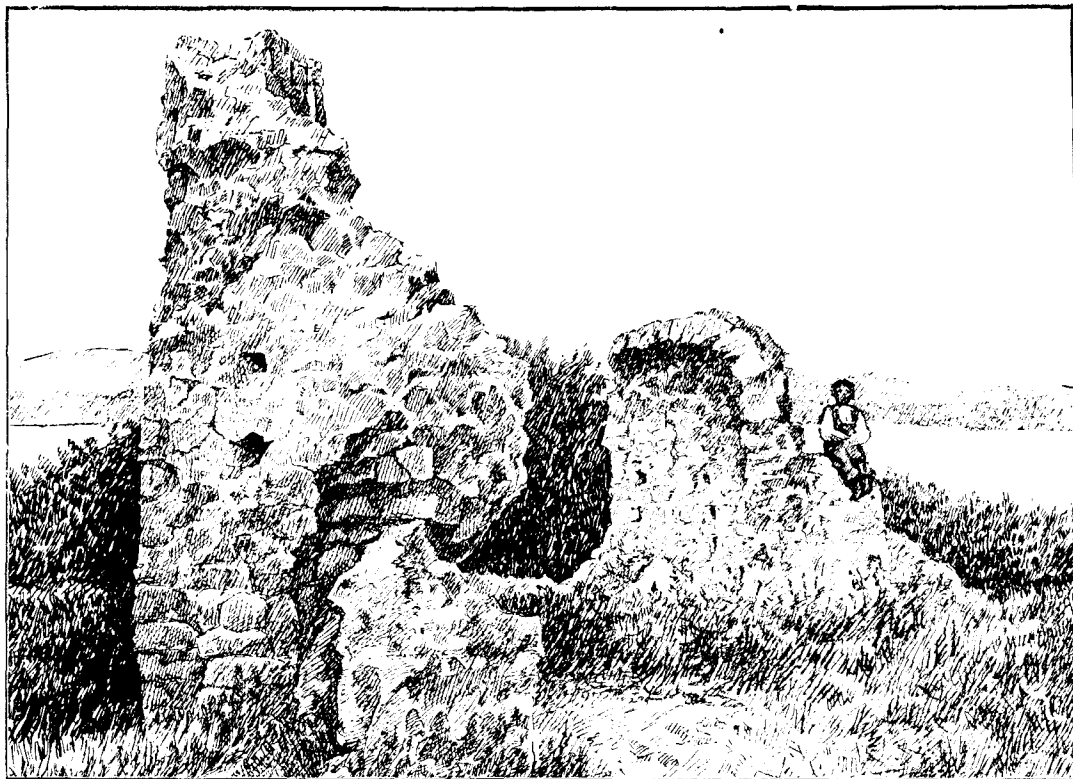
¹ Sr. „Crkvina“ na vojn. karti od g. 1883.

² Nahodaji iz doba rimskih careva sačuvani su kod biogradskog lječnika g. dra Brauna.

³ C. k. namj. arhiv u Zadru, Investitura Spin-

garoli, Fasc. III, p. 1., g. 1664.: „Chiesa di S. Maria di Zablatie“. Na katastralnim mapama vranskog lena od g. 1792.: „Cerqua Giablansca“ i „Cerqua Giablansca“.

doba, vodila je od rogovske Dvorine po istočnom obronku prve primorske kose na Bučinu, Zablaće, Telingrad, Čelinku i Modrave, ¹ Taj kolnik, koji se još i sada zove „Zablatska ulica,“ prati skoro neprekidno klakom zidan 0'20 m. visok i 0'50 širok zid na više kilometara dužine. Drugi kolnik vodi ravno od Zablaća preko glavice Kostelj na luku Božjakovinu, a na njemu se još razabiru u živac zasječene kolotečine. I uz ovaj kolnik susreća se isti niski klakom zidani zid. Već samo ime Kostelj navodi na pomisao, da je tu negda bio kakav ca-

Sl. 23. Razvalina kapele do crkve sv. Marije u Zablaću.

tellum. I doista glavica je opasana nekom vrsti utvrde, koja bi opravdavala postanje ovoga naziva. Tloris nam predstavlja vijenac skoro eliptična oblika, kojemu glavna os iznosi oko 200 koračaja. Okružni zid je sastavljen od tri reda glomaznih krševa osrednje veličine, u suho naslaganih, tako da u promjeru iznosi do 2 m. Na sjeverozapadnom uglu opaža se trag zida u klaku. Samo na jugozapadnom uglu ima četvorinast odskok, koji naliči ugaloj kuli. Unutrini vijenca nema traga bud kakvom zdanju; našlo se je samo nešto hrbina od zemljanih posuda. Kolnik i niski zidić presijecaju skoro po sredini vijenac tako, da je očito,

¹ Na vojn. karti označena kao jahaći put.

da je put prosječen u davnije doba, nego li je vijenac postao. Ukupni utisak ovoga vijenca jest, da on pripada dopovjesnom dobu, jer po svemu naliči istarskim kaštelijerima. S Kostelja se vidi čitavo vransko polje i biogradski zaljev sa zapadne strane. Na njegovu podnožju duboko se je u primorje zasjekla sigurna lučica, kojoj ime „Luka Božjakovina“¹ već kaže, da je tu bilo pristanište vranskoga priorata u doba templara. Opisani kolnik od Zablaća preko Kostelja dospjeva baš u ovoj luci; to je najkraći put od Vrane na more. U Božjakovini se je koncem svibnja g 1348. iskrcao kralj Ljudevit na povratku iz Pulje.² Što je sv. Filip Jakov bio za rogovsku opatiju, to je Božjakovina za vranski priorat. U ispravi od god. 1284. Božjakovina se izrično nazivlje lukom Zablaća.³

S Biogradom je g. 1129. došlo pod vlast vranskih vitezova i svekoliko južno primorje sidraško, te su oni tu zasnovali posebni preceptorat, podređen matici u Vrani. Novi preceptorat imadaše svoje središte u Zablaću, a obuhvataše Poškaljinu (Pručanik Δ 39) sa Cvijinom lukom (Porto Rosso), Pakoštane i sav predjel med jezerom i morem do Modrave. Odsele se ovaj predjel češće u ispravama spominje. G. 1284. darova meštar Templara Guilelmo de Peymes svom vjernom privrženiku zadarskom građaninu Luki Deševiću zemljište Poškalinu. Na darovnici su potpisani Ivan od Foixa, preceptor u Zablati i fratri Oliver, Toma, i Ivan. Prior Rajmund Bellmonte oko g. 1377, proda selo Zablaće Zadranima Zaninu Butašu, Ivanu Viktorovu i Kreši Varikašiću. Ali nasljednik mu Ivan od Paližne opet posvoji Zablaće, a rek bi i svim pravom, te ni na kraljevu zapovijed ne htjede da ga spomenutim Zadranima povrati.⁴ O zablaćanskoj podžupaniji za vranskog priorata i za prve mletačke vladavine (1413—1538.) imamo iscrpivih vijesti u katastru posjeda vranske kaštelanije.⁵ Posjedi kaštelanije nahodili su se u selima Zablaće, Pakoštane i Poškaljine i oko jezera, te su bili razdijeljeni na klevetnike (vazale) i na kmete. Klevetnici su morali prama broju žrijebova davati konjanike na vojsku, a kmetovi dio plodina ili godišnji kanon u novcu. Tako su seljani Zablaća za 40 žrijebova zemlje davali četvrtinu i desetinu svih plodina, Poškaljanci za njive 20 sitnih pjeneza, a isto toliko i Pakošćanci za 16 žrijebova oranice i vinograda. Uz to su svi kmetovi bili dužni, da za svaki par volova obrađuju po jedan gonjal zemlje za zgon, i to pol zгона da posiju, a drugu polovinu da mekote i obrađuju. U svakom selu su bila po dva

¹ „V. Božjakovina“ na novoj špec. karti.

² Lucio Memorie str. 244. Sr. Mitis Annuario Dalm. IV, str. 56.

³ „Rogovski arhiv“ br. 201. str. 103—4.

⁴ Lučić De regno D. et C. (izd. Amst.). 326. Neobjelodanjena isprava od g. 1289. 15. V. spominje „Radosius filius condam Radouanni de Sablata habitator in Rogoua“; Izv. regist Creste de Tarallo, str. 80 Neobjelodanjena isprava 12. IV. 1293., spominje također Zablaće; sr. „Rogovski arhiv“ br. 42.; Kukuljević n. dj. Rad 82, str. 63.

⁵ C. k. namj. arhiv u Zadru: „Catastrum pos-

sessionum et introituum Camerae Ducalis in civitate et districtu Jadrensi, Auranensi, Nonensi, Novigradi et Glube, per Theodorum de Prandino de Vicentia communis Jadrensis cancellarium — 1420, 18. mensis Octobris“; prijepis XVII. vijeka sa poznijim dopunjicima. Ovaj kataster sadržava onu gospodarstvenu uredbu zadarskih kotara, što tje opstojala za starijih vremena, a koju su Mlečići bez bitnih promjena sačuvali, te koja se odnosi na feudalne uredbe hrvatskih i hrvatsko-ugarskih kraljeva.

suca, koji su uživali po žrijeb zemlje, ali su zato bili dužni, da obavljaju javne poslove i u svom selu da utjeravaju prihode kaštelanije.

Kada je g. 1538. Vrana pala u Turke postradalo je i Zablaće. Mirom od g. 1573. zablacanska se podžupanija razdijelila na dvoje; primorje osta kod Mlečića, a istočni dio pripade Turcima.¹ Od tada je Zablaće opustjelo, a žitelji prebjegoše na mletačku stranu osobito u susjedne Pakoštane. Pakoštanci se veoma proslaviše za kandijskoga rata, te Kačić slavi hrabre im junake. Kapetan Popežat, koji je junačkom Soriću bio desna ruka, zapovijedao je četi Pakoštanaca za prvih godina ratovanja, te se odlikovao pod Zemunikom, Vranom i Šibenikom. Zajedno sa Sorićem zaglavi u kobnoj provali na Ribnik g. 1648.² U Pakoštanima još žive porodica Mašković, od koje je potekao glasoviti Jusuf Mašković, selektarpaša i kapudanpaša, miljenik sultana Ibrahima, što no sagradi u Vrani han, te dade povoda kandijskom ratu, što ga je g. 1645. navalom na Kaneju sam Jusuf otvorio.³

Čitavi opseg pakoštanske okolice obasut je ruševinama. U samom selu se nahode tragovi rimskih zgrada, posvođen podrum, žlijebovi od opeke, te rimski novci. S južne strane sela su ruševine još izrazitije. Zidoderine sižu u more, a na obližnjim njivama još posrijed gomila stršeći zidovi označuju položaj ovećega mjesta. Na jednoj točki je po predaji bila crkva, a tamo se je našla bronsana romanska škropionica, koja se čuva u pakoštanskoj riznici. Često se je našlo i rimskih grobova sa nakitnim predmetima, a med tima i jedan zlatan prsten s napisom *E u t y c h e s*, sada u zadarskom muzeju sv. Donata, i nekoliko opeka s pečatom. Razne ruševine okolo sela predaja je nazvala „varošima,“ a takovih ima do trinajst; najvažnija je ona spram vranskoga jezera, koja se zove „Telingrad“. Tu je bilo pristanište brodarice, koja je spajala rimsku cestu sa Podgrada (Asseria) kraj jezera od Telingrada na pakoštansku kulu.

Najgolemije djelo ljudskih ruku u čitavoj sjevernoj Dalmaciji, je starinski gat među Pakoštanima i otočićem sv. Justine, koji je s južne strane zaštićivao pakoštansku kulu. Kad je more tiho razabire se svaki kamen toga „braka“, kako ga Pakoštanci zovu. Kojih 50 koračaja od kopna i od otočića s druge strane proteže se brak skoro u ravnoj crti. To je 7—10 m. široka naslaga od golemih škva-dranih krševa. Brak je od prilike 200 koračaja dug, a u sredini kao da je imao otvor. Negda je taj golemi zid morao nositi drugi tanji zid ili nasip, koje je tekom vremena more isplakalo, te mu se sada samo temelj vidi. Sudeći po tim ostancima pakoštanska je luka u rimsko doba, ako ne već i prije, kao primorsko pristanište grada Asserije (Podgrađe) bila od ne male važnosti.

Pakoštanska je luka bila najvažnije pristanište u nutarnjem zaljevu spram

¹ Sr. Atlas Coronellijev, i razvod od g. 1671., u kojem su bile potvrđene granice, razvedene uslijed mira od g. 1575. C. k. namj. arhiv: „Strumento dei confini del Vecchio Aquisto in Dalmazia“ itd.

Po izvornim depešama generala L. Foscola u mletačkom drž. arhivu Ai Frari, Dispacci

sv. 49—56; Atti del prov. gen. L. Foscolo, u c. k. namj. arhivu u Zadru.

³ Navedene izvorne Foscolove depeše: Sertornaco Anticano Frammenti istorici della guerra di Candia. Bologna 1649., str. 56 i dalje; Frammenti istorici della guerra in Dalmazia, Venetia 1649., str. 11 i dalje.

glavnih vrata između jadranskog mora i srednjeg kanala. Ta vrata među Pašmanom i Vrgadom čuvale su negda dvije jake tvrđave. Na visokoj jugozapadnoj glavini otoka Pašmana. (Straža, 140 m.) bijaše po pripovijedanju tvrđa Pustograd, a sučelice joj na otoku Vrgadi stoje dvije utvrde. Vrgadu su bizantinski carevi još u X. vijeku držali.¹

Na sjeveroistoku je zablacanska podžupanija graničila sa podžupanijom Blata. Po ruševinama oko bunara Bukčine, koji se u tom kraju nalazi, dalo bi se naslućivati, da je i tu negda opstojala oveća naseobina. Kada su g. 1894. započele radnje oko presušanja blata, najprije su se prosjekle dužinom kotline prostrane jaruge, a u njihovom prosjeku opazili su se raznodobni slojevi. Najdolnji sloj žute boje, 1 m. debeo, odaje tragove obrađivanja; drugi sloj nejednake debljine, sad crn sad bijel, nosi tragove poprječnih umjetno prosječenih jaruga, valjda iz srednjega vijeka i turskog vremena. Najgornji sloj žutkaste boje je vapnenac, što se je kišom u novije doba s ogoljenih obronaka splinuo. Ova se stratifikacija opaža osobito na novoj vrbičkoj jarugi. Zablacanski dio blatine bijaše valjda sve do pred dva vijeka sustavno obrađivan.

Jedno 400 m. sjeverno od velikog mosta našlo se je g. 1898. duboko pod površinom vodovodna olovna cijev, položena pravcem od Vrane k Bukčini. Cijev je duga 0·96, debela 0·02, a šupljina ima 0·16 m. u promjeru. Spada na omanji ogranak velikoga vransko-zadarskog vodovoda, o kojem smo već gore govorili. Istom prigodom izvađen je blizu velikog mosta na sjevernoj strani jedan komad kamenog sifona, dug 0·86 m, koji točno odgovara već opisanom sličnom komadu. I po sredini stare vranske tvrđe konstatovali su se ostaci vodovodnog kaštela, kojega oveći otsjek bijaše presvođen bačvastim svodom. Dug je 11·00 m., 6·50 m. iznutra širok, a zidan je istom tehnikom kao vodovodna substrukcija blizu Zadra uz cestu među Vukićevom i Kotlarovom kućom. U temelju vanjskog istočnog zida vranske tvrđe vidi se sifon, napravljen od jednakih kamenih kvadara, na kojemu je bio sagrađen sredovječni i turski bedem. Trag vodovodnom sifonu na istok gradini razabire se na oranicama, koje se protežu prama vrelu Pećini, a valjda i prema vrelu Bibi, koja je 1·5 klm. jugoistočno od Pećine. Oba su vrela po prilici na jednakoj elevaciji od 60 do 54 m. na morem, a vodovodni kaštel u vranskoj tvrđi stoji oko 50 m. nad morem. Drugi je kaštel bio među Pručanikom (39 m.) i Opatijom (37 m.). Po tomu je sifon od vranskog vodovodnog kaštela mogao bez strojeva tjerati vodu u drugi kaštel kod Pručanika. Ustanoviv s tehničkoga gledišta istodobnost vodovodnoga korita, što se kod Zadra vidi i sifona s prvim kaštelom u vranskom području, vjerojatno je, da je ovaj monumentalni vodovod baš onaj što je bio sagrađen za cara Trajana na početku II. vijeka poslije Krsta. Po napisu o sagrađenju ovog vodovoda vjerojatno je, da je bio izveden na državni trošak,² Kao što je gradu Spljetu doskočeno obnovljenjem Dijoklecijanova vodovoda, za cijelo samo obnovljenje Trajanova vodovoda moći će zadovoljiti potrebama Zadra i čitavog biogradskog primorja.

¹ Sr. Rački Doc. 404.

² IMP · NERVA · TRAIAN . . . . | PONTIF ·
MAX · TR[ibunicia potestate...]|AQVAE

DVCTVM · COLON . . . . | IN · QVO DANTE ·
IMPEN . . . . | SACRATISSIMI · PRINCI . . . .
Bianchi Antichità di Zara, 1883 str. 18—19.

C) Podžupanijsko ustrojstvo.

Kako su bile ustrojene starohrvatske podžupanije slabo nam je poznato. Na svu se je sreću državno uređenje održalo i za mletačke vladavine, te nam onodobne isprave pružaju dovoljno podataka o podžupanijskom ustrojstvu. Još u XI. vijeku županija se je dijelila u omanje podžupanije, kojima je na čelu bio podžupan. Podžupanija se je dijelila na satnije (centena), a svakoj je satniji bio glavarem satnik ili stotinjaš, koji je bio sudijom i vojničkim vodom. Izvršbeni sudbeni organ od slučaja do slučaja bijaše pristav ili glasonoša.¹ Za slijedećih vijekova svakolika uprava u zadarskim Kotarima, uključiv ninsku županiju, otočje, novigradsku nadinsku i vransku kaštelaniju, bijaše osnovana na „posobi“. Taj su ustroj Mlečići zatekli u prvoj polovici XV. vijeka, te ga i pridržali po starodavnom običaju.

Običajno pravo o ustroju i djelovanju posoba pobilježeno je u dva starija pravna zbornika mletačkog doba, naime u reformacijama zadarskog statuta od g. 1455. pod naslovom „Forma priuilegiorum ligarum comitatus Jadrae“,² te u zborniku običajnog hrvatskog prava, popisanom po nalogu mletačke vlade od predstavnika svih kotarskih posoba u Novigradu 12. veljače 1551. i 20. ožujka 1553. pod naslovom: „A laude di Dio MDLI alli 12 Febbrajo a Novegradi. Qui de sotto scriveremo le consuetudini, che sono state (sparse) nel Paese di Croatia cominciando da Zara fino a Nona, le quali consuetudini hanno amministrato i nostri avi et proavi (bisavi) et noi dopo di loro.“³ Istim predmetom se bavi i više terminacija dalmatinskih generalnih providura, a susreća mu se trag i u ispravama, koje se odnose i na druge predjele Dalmacije. Po tom se razabire, da još u XV. vijeku ustrojstvo na posobe bijaše u krijeposti i van zadarskih Kotara.

Posoba u starim izvorima znamenuje ratni savez, uzajemno potpomaganje te ju mletački izvori prevađaju sa „liga“ ili „socida“. Takovu nam posobu predstavljaju novigradski zbornik i bilješka o običajnom pravu na otoku Šolti spljetskoga područja, naime savez za pašenje stoke.⁴ Iz tih se izvora razabire, da je područjem toga pašnoga saveza općinski pašnjak i da posoba zahvaća jednu današnju poreznu općinu. Svakolika stoka posobe na zajedničkom se je pašnjaku čuvala od dvojice posobnika redomice, dok bi se svi izmijenili. Ako bi se koje živinče izgubilo, čuvar je bio dužan, da to još istog dana dojavu dotičnom gospodaru, inače je on morao platiti otštetu. Za to je čuvar morao svaki dan doći na

¹ Sr. Rački Nut. stanje str. 179 i dalje.

² Statuta Jadertina cum omnibus reformati-onibus in hunc usque factis, Venetiis 1564, fo 121.

³ Službeni prijevod po hrvatskom izvornom tekstu nahodio se je u „volume dei processi civili dell' Illmo. Signor Antonio Navagier conte capitano di Zara (g. 1559.) fo 143“; te je do nas dopro u više ovjerovljenih prijevoda: 1. Zadarska knjižnica Paravia, Mss.

Miscell. N 11182, vol. XIII; 2. Franovačka knjižnica u Dubrovniku, otsjek Čulić E, 946; 3. C. k. namj. arhiv, Fondo s. Domenico N 412 (od g. 1874. nestalo ga!). Bio je tiskan u prvoj prigodnici Baša—Bulat, Zadar 1863; o drugim prijepisima i kratkoj kritici sr. Bogišića u Radu knj. I.

⁴ C. k. namj. arhiv, spljetski otsjek, građanske parnice sv. 102, br. XLIX, šoltanska tražbina u parnici Marina Oribolovića 15. Jula 1555

opredijeljeno mjesto i prebrojiti stoku, što bi mu ju bio koji gospodar izručio; za neprebrojeno blago nije on bio odgovoran. Izgubljeno živinče je s gospodarom morao poći tražiti. Čuvar je bio dužan, da prijavi gospodaru svaki pojav pošasti. S toga je tri puta na dan morao prebrojati stada i pregledati glavu po glavu. Nemar, ako nebi prijavio, da se je koje živinče udavilo, udušilo ili padom ubilo, također se je strogo kaznio. Kad bi stoku s paše dotjerao imao ga je pred gospodarom prebrojati.

Posopska uredba imala je i upravno-sudbeni i vojnički djelokrug. Svaki je posobnik bio dužan brecati u zvono, čim bi opazio, da koji neposobnik nanosi ma kakav kvar ili zločin vlasništvu ili ljuctvu posobe. Skupa sa oštećenikom morao bi zlikovca progoniti i uloviv ga svezana privesti pred zadarskog kneza kapetana. Tko bi tu ustanovu prekršio, morao je odgovarati za svu štetu i platiti mletačkoj općini globu od 50 libara sitnog novca, a ako nije na vrijeme u zvono brecnuo, pritekao na tjeralicu ili pripomogao uloviti zlikovca, potpadao bi pod globu od 4 libre, od kojih 2 na korist mletačke općine, a 2 na korist posobe. Po ovoj je ustanovi svaka posoba bila dužna tjerati hajduke, uskoke i prognanike bilo mletačke bilo turske. Dobra, koje bi posoba tim zlikovcima zaplijenila, pripadahu polovinom mletačkoj komori, a polovinom samoj posobi, koja je s njima slobodno raspolagala. Ako je zlikovac kod tjeranja od kojega posobnika bio ranjen ili ubijen, morala se je platiti „vražda“, a svi posobnici su bili dužni, da ju izplate zajedno. Ako je koji posobnik u tjeratici bio ranjen, svi su posobnici jednako doprinosili za lječnike i ljekarije, a ako bi se dobila otšteta od zlikovčeve strane ili ako bi se njegova dobra zaplijenila, posobnicima se je podmirivao trošak. Ako bi komu posobniku nestalo vola od pluga, a za 15 se dana ne bi mogao pronaći, svi posobnici zajedno otštećuju vlasnika; nađe li se pako vol, on je dužan, da im tu otštetu povrati. Ako bi posobnik štogod ukrao ili oteo suposobniku, ili sporazumno sakrio lupeža i ukradeno, posoba je imala pravo, da mu zaplijeni sva dobra, od kojih polovina išaše mletačku općinu, a polovina posobu, koja je morala lupeža ili otmičara svezana privesti pred zadarskog kneza kapetana, da ga kazni. Ako bi posobnik suposobnika udario do krvi, potpadao bi globi od 10 libara u korist posobe, a zadarski knez kapetan imao ga je uz to još kazniti; ako je udarac bio bez krvi, plaćao bi posobi globu od 5 libara.

I otimačine i ostala zločinstva spadahu u djelokrug posobe, kao otmica djevojaka i žena i post; uz to još izvršivanje osuda i naloga viših vlasti i osuda, koje su gospodari postigli od redovitog suda; konačno neznatniji prekršaji i raspre „po običaju i prastaraj navadi narodnoj“.

S vojničkog gledišta posoba bijaše uređena po teritorijalnom sustavu. U mirno doba svaki posobnik preko šesnajst godina bijaše vojnik. To je domobraustvo („cernide“ ili „ordinanze“), kojemu je prva dužnost, da u slučaju rata brani i stražari u svom kraju. Dijelilo se u pješadiju („fanti“), puškare („archibugieri“) a u potrebi na galijaše („falilele“). Plaću je domobraustvo dobivalo samo kada bi išlo služiti van svoga predjela. U ratno se je doba u posobi novačila satnija od 50 ljudi, kojoj je zapovijedao jedan posobnik, kapetan. Takova plaćenička satnija je služila i izvan granica posobe. Unovačenik se je na pogodbu ili dobrovoljno obvezavao na šestgodišnju ili dulju službu za unaprijed opredije-

ljenu plaću. Kapetan se je brinuo za oružanje i opskrbu momčadi. Posobe na kopnu davale su laku konjicu („Nation Croata, Croati a cavallo“), a one na primorju jednu ladu sa 50 oružanih ljudi („barche armate dei Croati“), koja je služila za krstarenje po moru i za ratovanje na kopnu. Satnija se je zvala po svom kapetanu, te je imala pobočnika („tenente“), i barjaktara („alfiere“). Uniforma ove domaće vojske bijaše narodno odijelo. Kapetan je bio dužan, da uvježba svoju četu, te se je svake nedjelje držalo vježbanje. Tom prigodom i u slučaju potrebe kapetan bi okupljao svoju satniju zabiv posobni barjak na javnom mjestu i izmetnuv nekoliko hitaca iz mužara ili dževerdara.

Na čelu posobe ili lige bijaše sudac ili kapetan, a pod njim pristav i drugi časnici. Takovu čast nije smio obnašati onaj, koji se je okaljao lupeštinom. Sudac posobe mogao je u građanskim parnicama suditi do 50 libara, te kazniti one, koji bi gaj sjekli svaki put globom od pet libara. Sučeva je dužnost bila, da kroz dva ili tri dana prijavi z Zadarskomu knezu kapetanu i kaznenomu sudu u Zadru svaki zločin, a nasilno smaknuće prije pogreba poginuloga. U protivnom bi slučaju potpadao pod globu od 50 libara sitnog novca. Sudac posobe je morao doći na zbor, ako nije htio da bude lišen svekolike svoje stoke. Sudac je imao pravo na desetinu utjeranih globa. Suca je posoba birala svake godine. Sudac posobe u ratno doba oružava pod plaću satniju posobe, te se nazivlje i kapetanom. Osim pristava, koji u mirno doba izvršava osude, a u ratno je doba barjaktarom, svaka posoba ima svoga bilježnika, najvrijednijega svećenika glagolici vješta, koji vodi zapisnik i čuva arhiv, te jednog blagajnika, koji utjerava globe.

Sudac je morao, da obzide sve selo zidom („villa recinta“), tako da među kućama iz vana ne ostane inog otvora, doli jedna ili dvoja seoska vrata. Ta vrata bijahu u ratno doba uvijek, a u mirno doba ob noć zaključana, te je ključe čuvao sudac posobe ili kapetan. Ako sudac ne bi u selu noćio, morao je to prijaviti višoj vlasti, označiv komu je povjerio čuvanje ključeva.

Dok nam posoba mletačkog doba predstavlja starohrvatsku satniju (centena), podžupaniju nam predstavlja „zbor posoba“. Sami mletački izvori ga nazivlju tako: „sborro delle possobe, sbor universale delle possobe o delle lighe“, ili u prijevodu: „congresso delle possobe o delle lighe“. Razlika među starom podžupanijom i poznijim zborom posoba je samo ta, da zboru nije na čelu jedna osoba t. j. podžupan, nego stol od biranih lica iz posoba.

Zborovi posoba sastajahu se redovito dvaput na godinu, i to o Duhovima i na Miholje na mjestu, koje bi generalni providur označio. Zato su se suci posoba i drugi časnici morali osam dana prije kod gen. providura propitati za mjesto zbora i poblize naputke. Uz suca i častnike svaka bi posoba na zbor šiljala četiri pouzdanika. Između sudaca svih posoba birala su se dvanajstorica, koji s dvojicom zadarskih plemića i dvojicom zadarskih gradana sačinjavahu sudbeni stol prve molbe. Protiv osude ovoga stola dopuštao se priziv na generalnog providura ili na naročito od njega određen sud od uglednijih osoba iz Zadra i iz Kotara, među kojima se za turskog gospodstva ističu srdari krajina. Osuda prve molbe ne smije se ovršiti prije nego li je bila prijavljena sudu druge molbe. Zborski stol odlučuje, gdje će se zbor sastati, a tomu se moraju podvrći kapetani i arambaše. I zbor bira svoje časnike, kao kancelira, arhivara itd., te ih prema trudu

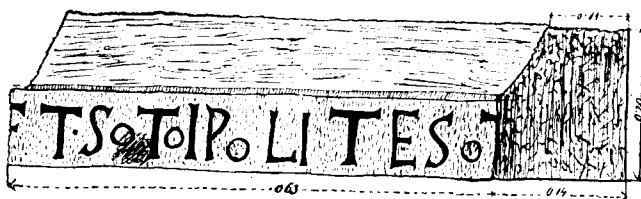
nagrađuje iz zbarske blagajne. Bilježnik i arhivar mora da je najodličniji glagoljici vješti župnik podžupanije; on vodi zapisnik na zboru posoba, te čuva spise. Zborovi dviju podžupanija biogradskog primorja obdržavali su se posebice u Zablauu i pri sv. Martinu u Kozmanima, ili zajedno u Biogradu.

Satnijama jednog zbora posoba ili podžupanije u mirno doba zapovijedaše podžupanijski ili županijski zapovjednik, koji se za starijeg doba zove „Capo dei Croati“, vojvodom Hrvata, a poznije potpukovnikom Hrvata „Governatore dei Croati“. Obije biogradske podžupanije potpadale su pod biogradskoga potpukovnika, a sve podžupanije pod ninskoga pukovnika Hrvata. Potpukovnik Hrvata bio je dužan, da svaki mjesec jedan put na smotri preglega svoje satnije, a i pukovnik Hrvata je držao redovite „kotarske vježbe“.

U drugoj polovini XVII. vijeka po turskom je uzoru osnovana i u biogradskom primorju krajina, t. j. pogranična neredovita vojska. Za rata ustajaše na najmanji mig republike čitavo pograničje, porazdijeljeno u satnije i regimente bez stroge stege, bez uniforme, s nejednakim oružjem, bez plaće uz samu hranu Krajiškoj regimenti zapovijedaše „srdar“, a pojedinoj četi „arambaša“. Mletačku je krajinu ustrojio prvi srdar pop Stjepan Sorić župnik Gorice, (1647—8.), a brat ga Mato naslijedi u srdariji dolnje krajine (1648.), koja zahvaćae biogradsko primorje. Kad je Sidraga bila očišćena od Turaka za kandijskoga i morejskoga rata pripade ona donjoj krajini, te je srdar stolovao u Vrani.

Ovako je bilo uređeno te se vladalo biogradsko primorje i čitava sjeverna Dalmacija — negdanja Bijela Hrvatska ili Banovina sve do pada mletačke republike. Francuzka vladavina stala je, da dokida ovo starodavno hrvatsko pravno uređenje, a austrijski ustav ga je još većma preinačio. Ipak se je u glavnom održala u današnjoj poreznoj općini, koja odgovara starohrvatskoj satniji i u političkoj općini, koja odgovara staroj podžupaniji.

Dr. Luka Jelić.

Sl. 24. Nadvrtnik iz negdanje crkve sv. Petra u Petrini.

¹ O posobi i zbornu posoba osim navedenih izvora sr. još slijedeće neobjelodanjeno gradivo: „Regole et diverse investide di ministri per la nadunanza del Sbor universale 1695“, u zad. opć. knjižnici Paravia, Mss. 11086, II, A, gdje je u ovjerovljenim prijepisima sabrano starije službeno gradivo ob ovom predmetu. C. k. namj. arhiv, Atti del pr. g. P.

Valier I, fo 337—8; Atti del pr. g. G. Cornaro II, 22, 54, 58—60, 82, 398; Atti del pr. g. L. Donato I, 29, 129, 143, 165, 198, 293—4. Za vojničko ustrojstvo sr. Venezia e le sue lagune I, 258 i dalje; Jelić Lički sandžakat i postanje mletačke krajine u Koledaru Mat. dalm. 1898. 93, 111 i dalje.